

**T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

ÇAMARDI'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ömer YALÇIN**

**Niğde
Ekim, 2015**

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÇAMARDI'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ömer YALÇIN

Danışman : Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
Üye : Yrd. Doç. Dr. Namık ASLAN
Üye : Yrd. Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI

Niğde
Ekim, 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum 'ÇAMARDI'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ' Başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 14/10/2015

Ömer YALÇIN

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Nedim BAKIRCI danışmanlığında Ömer YALÇIN tarafından hazırlanan "Çamardı İlçesinde Eski Türk İnançlarının İzleri" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

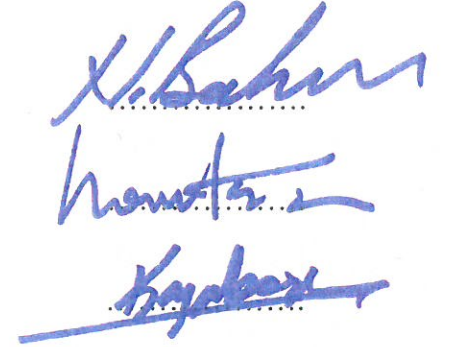
Tarih: 13/10/2015

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Nedim BAKIRCI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Namık ASLAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAMARDI'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ

YALÇIN, Ömer

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışman: Doç. Dr. Nedim BAKIRCI

Ekim 2015, 102 sayfa

“Çamardı'da Eski Türk İnançlarının İzleri” konulu çalışmada eski Türk inançlarının günümüzde hangi pratik ve ritüellerle yaşadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tezimizde yöredeki insan hayatının geçiş dönemlerine ait uygulamalar, eski Türk inançlarının ışığında incelenmiştir. Yörede eski Türk inançlarına ait elde ettiğimiz bilgilerin büyük bir bölümü yöredeki tecrübeli insanların aktarımından oluşmaktadır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde Çamardı ilçesinin tarihi, coğrafyası, ekonomik durumu ile çalışmada kullanılan yöntem ve tekniklere yer verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümü “İyeler, Kam ve Ocaklı” başlığı altında incelenmiş, bu bölümde yörede tespit edilen koruyucu ve yardımcı iyeler, kara iyeler, gök iyeleri gibi belli başlı iyelerin yöre halkının yaşayışındaki tesirleri incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde yöre insanının yaşamındaki töre ve inançlar bulunmaktadır. Bu bölümde eski Türk inançlarının yöre insanının bugün devam ettirdiği töre ve inançlara yansması incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Çamardı ve köylerindeki halk hekimliğine dair uygulamalara yer verilmiştir. Bu bölümde yöredeki bazı ruhsal ve fiziksel hastalıkların tedavisinde hangi yöntemlerin izlendiğine dair tespitler yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışma ana hatlarıyla değerlendirilmiş ve son olarak da kaynakça ve kaynak şahıslara yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE TRACES OF OLD TURKISH BELIEFS IN ÇAMARDI COUNTY

YALÇIN, Ömer

Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Asst. Assoc. Dr. Nedim BAKIRCI

October 2015, 102 pages

In the research on “ The traces of old Turkish beliefs in Çamardı county” it has been attempted to find in what forms of rituals and practises these old Turkish bellefs have survived. The majority of the information that we have acquired about the old Turkish bellefs in the regron consists of the accounts obtained from the experienced villgoers in the region. The practises concerning birth, namegiving, circumcision, marriage, death etc. Which are the main stages of a man’s life have been examined in consideration of old Turkish bellefs. The resarch consists of three parts.

Introduction part of the research tells about the history, geography, economic condition of Çamardı county and methods and techniques used in the research.

The first port of the research has been examined under the title of “proprietors, cam and hearths” and the effects of certain proprietors like protective and assistant proprietors, land proprietors and celestial proprietors on local people’s way of living have been studied.

The second part of the research tells about the traditions and bellefs in a local villager’s life. It has been attempted to examine in what forms of rituals and practices these old Turkish traditions have survived at this part of the research.

The third port of of the research tells about Çamardı and ita villagers bellefs on traditional medicine. It has been attempted to identify Which methods have been followed in the treatment of psychological and physical illnesses at this part of to research.

In the concluding part the resarch carried out has been mainly evaluated and with bibliography the research has been carried out.

ÖN SÖZ

Türk kültürü bilinen tarihiyle iki bin yıllık bir sürede geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüştür. Karşılaştıkları yeni coğrafyalarda birçok dinle ve kültürle tanışan Türkler, taşıdıkları inanç ve yaşayışlara yeni anlamlar yükleyerek kültürel sürekliliği sağlamışlardır. Bu nedenledir ki Orta Asya’da görülen bir inanç yapısının Anadolu’da farklı bir inanç motifiyle birlikte yaşadığını görmek çok doğaldır. Dolayısıyla diyebiliriz ki; Türk milleti var olduğundan bugüne kadar birçok inancı benimsemiş ve bu benimsediği inançları da gerek nedenleri ile birlikte gerek nedensiz olarak geleceğe taşımasını bilmiştir. Yaptığımız araştırmayla da bu savı bir kez daha ispatlamış olduğumuzu düşünüyorum.

“Çamardı’da Eski Türk İnançlarının İzleri” isimli araştırmamızda Türklerin eskiye ait inançlarının Çamardı ilçesi ve köylerindeki yansımalarını ele aldık. Neticede araştırma sahamız olan Çamardı’da eski Türk inanç sisteminin sürdürülmesi noktasında hiç de küçümsenemeyecek pratiklerin var olduğunu tespit ettik. Buradan yola çıkarak Türklerin eski dönemlerine ait tespit edemediğimiz pek çok inancın var olduğunu düşünüyor ve çalışmamızın bu alanda araştırma yapacak bilim insanlarına katkı sağlayacağına inanıyorum.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde Çamardı ilçesinin tarihi, coğrafyası, ekonomik durumu ile çalışmada kullanılan yöntem ve tekniklere yer verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümü “İyeler, Kam ve Ocaklı” başlığı altında incelenmiş, bu bölümde yörede tespit edilen koruyucu ve yardımcı iyeler, kara iyeler, gök iyeleri gibi belli başlı iyelerin yöredeki halkın yaşayışındaki tesirleri incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde yöre insanının yaşamındaki töre ve inançlar bulunmaktadır. Bu bölümde eski Türk inançlarının yöre insanının bugün devam ettirdiği töre ve inançlara yansımaları incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Çamardı ve köylerindeki halk hekimliğine dair inançlara yer verilmiştir. Bu bölümde yöredeki bazı ruhsal ve fiziksel hastalıkların tedavisinde hangi yöntemlerin izlenildiğine dair tespitler yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışma ana hatlarıyla değerlendirilmiş ve son olarak da kaynakça ve kaynak şahıslara yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Yaptığımız bu araştırmanın meydana gelmesinde üzerimizden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen öğretmen arkadaşlarım Nazlı Demet YILMAZ ve Selen BEKİL başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma, bilhassa Çamardı'nın hoşgörülü, misafirperver halkına teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bizi böylesine mühim bir konuda araştırmaya teşvik eden, araştırmamızı oluşturma sürecinde karşılaştığımız problemlerin çözümünde bize yol gösteren hocam Doç. Dr. Nedim BAKIRCI'ya ve çalışmamız sırasında her türlü sıkıntıyı beraber göğüslediğimiz fedakar aileme samimiyetle teşekkür ederim.

Niğde, 2015

Ömer YALÇIN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
ABSTRACT	2
ÖN SÖZ.....	3
İÇİNDEKİLER	5
GİRİŞ	7
ÇAMARDI İLÇESİ TARİHİ, COĞRAFYASI, EKONOMİK DURUMU VE ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	7
1. ÇAMARDI İLÇESİ TARİHİ COĞRAFYASI VE EKONOMİK DURUMU	7
1.1. Çamardı Tarihi.....	7
1.2. Çamardı Coğrafyası	8
1.3. Çamardı'nın Ekonomik Durumu	8
2. ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	8
2.1. Tezin Amacı	8
2.2. Konu ve Kapsam	9
2.3. Yöntem	9
BİRİNCİ BÖLÜM	10
İYELER, KAM VE OCAKLI.....	10
1. YÖREDE BULUNAN İYELER.....	10
1.1. Koruyucu ve Yardımcı İyeler.....	10
1.1.1. Umay	10
1.1.2. Ana Maygıl.....	14
1.2. Kara İyeler	14
1.2.1. Alkarısı	14
1.2.2. Erlik	16
1.2.3. Kamos.....	18
1.3. Gök İyeleri.....	19
1.3.1. Gök Tengri.....	19
1.3.2. Güneş.....	23
1.3.3. Ay ve Yıldızlar	26
1.4. Yer İyeleri	28
1.4.1. Dağ İyesi.....	28
1.4.2. Yer İyesi	31

1.4.3. Su İyesi	34
1.4.4. Ağaç İyesi.....	39
1.5. Eşik, Ocak, Ateş İyeleri.....	41
1.5.1. Eşik / Ev İyesi.....	41
1.5.2. Ocak/Ateş İyesi	42
1.6. Kam ve Ocaklı	45
İKİNCİ BÖLÜM.....	48
TÖRENLER VE İNANÇLAR.....	48
1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ	48
1.1. Doğum.....	48
1.1.1. Doğum Öncesi İnançlar	48
1.1.2. Doğum Sırası İnançlar	53
1.1.3. Doğum Sonrası İnançlar	55
1.2. Ad Verme	57
1.3. Evlenme/Düğün	60
1.3.1. Evlenme Öncesi.....	60
1.3.2. Evlenme Sırası.....	63
1.3.3. Evlenme Sonrası.....	65
1.4. Ölüm-Mezar, Yas ve Yuğ Töreni.....	66
1.4.1. Ölüm Öncesi.....	66
1.4.2. Ölüm Sırası.....	68
1.4.3. Ölüm Sonrası.....	69
2. KURBAN, ADAK, SAÇI VE BEREKET TÖRENLERİ	79
2.1. Kurban, Adak ve Saçı	79
2.2. Yağmur Duası	82
1.3. Muhtelif Konularla İlgili Yöreye Ait Diğer İnançlar.....	85
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	88
HALK HEKİMLİĞİ.....	88
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	91
KAYNAK KİŞİLER.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	100

GİRİŞ

ÇAMARDI İLÇESİ TARİHİ, COĞRAFYASI, EKONOMİK DURUMU VE ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

1. ÇAMARDI İLÇESİ TARİHİ, COĞRAFYASI VE EKONOMİK DURUMU

1.1. Çamardı Tarihi

M.Ö. 3000-2000 yıllarını kapsayan eski Tunç Devri'nde Çamardı ve çevresinin önemli bir yerleşim bölgesi olduğu Celaller Köyü civarında Göltepe Kestel ören yerinde yapılan arkeolojik kazılar sonunda anlaşılmıştır. Orta Anadolu'da Hitit Dönemi olarak bilinen M.Ö.2000-700 yıllarında Niğde ve civarında dolayısıyla Çamardı' da Hititler' in hüküm sürdüğü bilinmektedir. Daha sonra sırasıyla Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu (Doğu Roma) hâkimiyetine giren İlçenin Türklerle ilk teması Melikşah zamanındadır. Bölgenin Selçuklular tarafından fethedilmesi (1166) bunu takip eden yıllarda II. Kılıçaslan Dönemi'ne rastlar. 1243 yılından sonra İlhanlıların himayesine giren İlçe daha sonra Eratna Beyliği ve Karamanoğulları Beyliği himayesine girmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bölgeyle ilgili ilk teması Yıldırım Beyazıt dönemindedir. Beyazıt savaşmaksızın aldığı Konya-Niğde civarını tekrar Karamanoğulları'na vermiştir.

İlçemizin de bulunduğu bölgeler kesin olarak 1471 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1869 Konya Vilayeti salnamelerinde Niğde Merkez kazasına bağlı, halen Çamardı ilçesi'nin mahalleleri olan Bereketli ve Maden Karyelerinden bahsedilmektedir.

Çamardı 1910 yılından 1948 yılına kadar mülki taksimata göre bucak teşkilatı olarak kalmış, vilayet merkezine olan uzaklığı ve kış aylarında yolun kapanması gibi nedenlerle hizmet götürmede güçlüklerle karşılaştığı için İlçe Teşkilatı kurulmasına gerek görülmüş, 11 Haziran 1947 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile İlçe yapılmıştır.

İlçenin halen kullanılan ÇAMARDI ismi tarihte bazen Şamardı, bazen Maden ve Bereketli olarak kullanılmıştır. İlçe yerleşim yerinin dağlık ve ormanlık bölgede kurulu olması Çamardı adını almasında etkili olduğu rivayet edilmiştir (www.camardi.gov.tr)

1.2. Çamardı Coğrafyası

Çamardı ilçesi, Niğde İlinin güneydoğusunda, Toros Dağlarının eteklerinde kurulmuştur. Niğde Merkez İlçe, Bor, Ulukışla ve Adana İli hudutları ile çevrilidir. 1204 Km.² yüzölçümüne sahip İlçenin rakım ortalaması 1600 m dir. İlçe merkezinin rakımı ise 1250m.dir.

İlçenin yüzey şekilleri coğrafi açıdan oldukça engebeli ve 2/3'ü dağlıktır. Torosların en yüksek zirvesi olan Demirkazık 3756 m. yüksekliğinde ve İlçe sınırları dahilindedir. Arazinin 1/3'ü yayladır. İlçenin belli başlı su kaynakları Merkez Karapınar Mevkii'nden çıkan dere ile Ecemiş Çayı'dır. Bu kaynaklar İlçenin güneyinde birleşerek Adana topraklarında Seyhan Nehri'ne katılmaktadır. İklim itibarıyla İç Anadolu Bölgesi'nin karakteristiği olan karasal iklim hâkimdir. Yaz sıcaklığı 20-28 derece dolaylarında; kışın ise eksi 5 ile 10 derece dolaylarında olmaktadır. Kış mevsiminde kar kalınlığı zaman zaman 40-50 cm.'ye yaklaşmaktadır. Kar ve yağmur olarak yağışın en fazla olduğu aylar Aralık-Mart-Nisan ve Mayıs aylarıdır. Metrekareye düşen yağış miktarı 1 kg. ve 1,6 kg. arasında değişmektedir. İlçeye bağlı 19 köyün yüzölçümleri toplamı 879.411 m².dir.

Çukurbağ Köyü Emlî Boğazi, Elekgölü ve Yelatan Köyleri ile Demirkazık Dağ ve Kayakevi civarında bir miktar ağaçlandırma çalışması yapılmıştır. İlçemiz sınırları içinde geniş ağaç dikim alanları bulunmaktadır (www.camardi.gov.tr).

1.3. Çamardı'nın Ekonomik Durumu

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Başlıca tarım ürünleri tahıl ve baklagillerdir. Meyvecilik yaygın olarak yapılır, en çok elma yetiştirilir. İlçe topraklarında demir, çinko, kurşunlu çinko, antimon yatakları vardır. Bu mâdenler özel ve kamu kuruluşları tarafından işletilir. Ayrıca Demirkazık Dağı turistlerin ilgi odağıdır ve dağcılık gelişmiştir. Tepenin eteklerinde turistlere hizmet veren bir dağ oteli mevcuttur.

2. ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

2.1. Tezin Amacı

“Çamardı'da Eski Türk İnançlarının İzleri” adlı çalışmamızda Çamardı yöresinde sosyal hayatta var olan birçok geleneğin, âdetin eski Türk inançlarıyla

ilgisini tespit etmeye çalıştık. Bu kapsamda ele aldığımız yöredeki kültür unsurları ile eski Türk inançlarına ait kültür unsurlarını karşılaştırdık, benzer ve farklı olan unsurları aydınlatmaya çalıştık. Aynı zamanda yöre halkının yaşamında var olan bazı pratiklerin neden yapıldığını ve bunların nereden geldiğini ortaya koyarak bu konuda bir farkındalık oluşturmaya çalıştık.

2.2. Konu ve Kapsam

Hazırladığımız çalışmanın konusu Çamardı ilçesinde halen varlığını sürdüren eski Türk inançlarıdır. Bu kapsamda öncelikle Türk kültür tarihinde eski dönemlere ait inançların analizi yapılmıştır. Daha sonra bu inançlar, Çamardı yöresinde tespit edilen inançlarla mukayese edilmiş ve bu mukayese neticesinde aynı ya da benzer inançlar ortaya konulmuştur. Ayrıca yeri geldikçe Anadolu'nun diğer kesimlerindeki benzer inançlara da yer verilerek eski Türk inançlarının sadece incelediğimiz alana değil Anadolu coğrafyasının tamamına sirayet ettiği bir kez daha ortaya konulmuştur.

2.3. Yöntem

Yaptığımız çalışmada konu tespitinden sonra öncelikle bibliyografya çalışması yaparak önce eski Türk inançlarıyla ilgili sonra da yöreyle ilgili kaynaklara ulaştık. Daha sonra da bu kaynakları çeşitli konu başlıkları altında sınıflandırdık. Konuları ise ana ve alt konular şeklinde ayırdık ve yörede saha çalışmasına başladık. Çalışmamız sırasında ses kayıt cihazı, defter, kalem ve soracağımız sorulardan oluşan soru kâğıtlarını yanımızda bulundurduk.

Doğum, evlenme gibi konulara ait pratikleri genellikle kadınlardan; töreler ve törenlerle ilgili pratikleri ise erkeklerden dinledik. Kaynak kişileri seçerken, kaynak kişilerin yörenin hem merkeze yakın hem de merkezden uzak uç köylerden olmasına dikkat ettik.

Son adımda ise topladığımız bilgileri Umay, Alkarısı, iyeler, doğum, evlenme, ölüm... gibi başlıklar altında tasnif ettik ve tezin yazımına başladık.

Elde edilen malzemelerin tasnifi yapıldıktan sonra konular çeşitli kaynaklardan yararlanılarak mukayese edilip yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İYELER, KAM VE OCAKLI

1. YÖREDE BULUNAN İYELER

1.1. Koruyucu ve Yardımcı İyeler

1.1.1. Umay

Türk inanç yumağını açtıkça, Tengri merkez olmak üzere, çevreyi O'nun yarattığı yardımcı ve koruyucu iyelerin aldığı görülmektedir. Bu konuda yazılı kaynakların verdiği bilgileri, XIX. ve XX. yüzyıllarda, Orta Asya ve Sibirya Türklerinden derlenen etnografik bilgi ve malzemeye birleştirince, Tengri etrafında var olan etraf veya çevrenin tablosunu çıkarmak ve unsurlarını görmek nispeten mümkün olmaktadır. Bu malzemeler gözden geçirildiğinde, Tengri'nin yeni adlar ve sıfatlar kazandığı da görülmektedir: Bay Ülgen, Tengere Kayra Kan, Kayra Kan gibi. Fakat bu yüce varlık da yine Tengri gibi bütün iyelerin ve varlıkların üzerindedir ve her şey onun idaresine tâbidir. Bütün iyeler onun hizmetindedir ve onun verdiği emirler çerçevesinde görevlerini yürütürler. Kamların dualarından da, Ülgen' in esas yaratıcı kudret olduğu açıkça anlaşılmaktadır (İnan, 1972: 26-41).

Orta Asya ve Sibirya Türkleri arasından derlenen bilgi ve etnografik malzemeye göre, günümüz Türk inanç sistemi içinde yardımcı iyeler, Tengri Ülgen'in oğulları, kızları ve diğer büyük iyeler şeklinde tasavvur edilmiştir. Yaşayan Türk inançlarına göre, Bay Ülgen' in yedi oğlu ve dokuz kızı vardır. Oğulları Karşıt, Buura Kan, Yaşıl Kan, Burca Kan, Karakuş, Baktı Kan, ve Er Kan adlarını taşır. Kızları ise, sadece Ak Kızlar veya Kıyan diye anılır. Oğul iyeler, aruu tös/ıyı iyeler' dir. İnsanların iyiliği için çalışırlar. Bunlardan başka, Bay Ülgen' e yardım eden büyük iyeler de vardır: Yayık, Suyla, Karlık ve Utkuçı gibi... Bunlardan Yayık, Bay Ülgen ile insanlar arasında elçilik yapar ve insanları kötü/kara iyelerin şerrinden korumağa çalışır (İnan, 1972: 26-41). Kam, sunduğu kurbanı, Bay Ülgen'in yanına Yayık gözetiminde çıkarır. Ak Kızlar'ın esas görevi, kurban ayini sırasında kamların kulağına güzel ilâhiler fısıldamak ve onlara bu yolda ilham vermektir. İslâmî devrede bu iyelerin bir kısmı tamamen ortadan kalkmıştır. Bunlar, yerlerini meleklerle

bırakmıştır. İsrail, Azrail, Cebrail ve Mikail gibi... Yayık' ın yerini ve rolünü Cebrail yüklenmiştir (Kalafat, 2010: 98).

Orta Asya ve Sibirya Türk kavimleri arasında Umay (İnan, 1998a:397-398,)’a ait inançlar yörede “eş” diye isimlendirilen bir nesne ile izlerini sürdürmektedir (KK3, KK8). Bebek doğduktan hemen sonra anneden halkın “eş” ismini verdiği bir et parçası gelir ki; “eş” isimli bu parça doğumu yaptıran kadınlar tarafından hürmetle alınır. Anneden gelen bu eş, tam bir insan cesedi gibi mezar kazılarak defnedilir. Yöre halkının anneden gelen “eş”e bu şekilde yaklaşmasının bazı izahları vardır. Yöre halkı “eş” isimli bu nesnenin bereketin ve neslin devamının kaynağı olduğuna inanır. Eğerki ona gereken saygı gösterilir ve usulüne uygun şekilde davranılırsa yeni doğmuş bebeğin iyi ruhlarca kem gözlerden korunacağı, annenin doğurganlığının devam edeceği, yöredeki mahsulün o yıl bereketli olacağı inancı vardır (KK3). Yöre halkının bu inancı eski Türk inancındaki “Umay” ın insanları ve hayvanları koruduğu, aynı zamanda bir bereket ve bolluk vesilesi olduğu inancının tezahürü şeklinde olduğunu düşünüyoruz.

Umay hakkındaki en erken belgeler Orhun Abideleri’dir. Tonyukuk yazıtının 38. Satırında düşmanın çokluğu karşısında geri dönmek isteyenlere Tonyukuk’un verdiği cevabın bir bölümünde Umay zikredilmektedir: (Buralara kadar) gelenler “geliş zordu” dediler. Galiba Tanrı Umay, Kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz? (Tekin, 1994; 16-17).

Kültigin yazıtının doğu cephesinin 31. Satırında da Umay’dan bahsedilmektedir: “Umay misali annem Hatun’ un kutu sayesinde kardeşim Kültigin erkeklik adını elde etti. On altı yaşında amcam Hakan’ın devleti için şöyle başarılar kazandı.” (Tekin, 1998: 17). Bahsi geçen bu kısımda Gök Tanrı’yı temsil eden hükümdarın hanımının da Umay’ı temsil ettiği anlaşılmaktadır. Kutunu aslında Umay’dan alan Hatun onun yardımıyla Kültigin’ i dünyaya getirmiş, Kültigin de bu kut sayesinde erkeklik adını almıştır.

Umay, günümüzde kadınları ve çocukları koruyan bir ruh biçimi almış olup Tunguzlarla birlikte Güney Sibirya ve Altay Türklerinde görülür. Buralardaki inançlara göre, Umay her zaman çocukla beraberdir ancak onun çocuğu terk ettiği zamanlar da olur. Bu ayrılma uzun sürdüğü zaman çocuk hastalanır. Umay’ın çocukla

beraber olduğunun işareti, çocuğun uykudayken gülmesidir. Ağladığı zaman sözü edilen koruyucu ruhun gittiği düşünülür. Çocuk hastalandığında Umay'ı getirmesi için kam çağrılır. Bazen çocuğun doğmadan önce ruhunu koruduğu varsayılan Umay; Sagaylar, Şorlar ve Beltirler arasında üç yaşına gelene kadar çocuğun ruhunu temsil etmektedir (Sinor, 1995; 207).

Tanrıça Umay'a bağlanan ana rahmi (Kaşgarlı Mahmut'un ifadesiyle etene) ve göbek ile ilgili inanışlar modern Altay- Sayan Halkları ile Şorlarda da görülmektedir. Şorlar "Imay" olarak adlandırdıkları göbeği, akağaç kabuğuna sararak evin içinde ocağın bulunduğu yerin yakınına gömerlermiş. Onlar "Imay" ismini hem göbek için hem de yeni doğan bebekleri koruyan tanrıçanın adı olarak kullanırlarmış (Çoruhlu, 2011; 43). Dağlık Altay bölgesinin Teleütleri de plasentayı "Imay" olarak adlandırır ve yine ocağa yakın bir yere gömerlerdi. Onu gömerken de "Arpa gibi köklü ol" "Ardıç gibi dallı ol" derlerdi (Potapov, 2012: 339).

Yörede doğum sırasında çocuğun ana rahminden çıkmasının ardından "çocuğun eşi" diye isimlendirilen bir et parçası şeklindeki nesne, temiz bir bohçaya sarılarak kendi evinin duvarının dibine gömülür. Ayrıca sünnet olan küçük çocukların erkeklik uzuvlarından alınan et parçası da ya evin duvarı dibine ya da ebeveynin kendilerine ait bir ağacın altına gömülür. Bunu yapmakla çocuğun zürriyetinin devam edeceğine inanılmaktadır. Ayrıca çocuğun kesilen göbek bağı, aynı şekilde temiz bir beze sarılarak ayak basılmayan bir yere ya da yöredeki halk tarafından mukaddes olarak kabul edilen camii, okul, Kur'an kursu gibi yerlere gömülür (KK3).

Umay iyisi hakkında Mahmud Kaşgarî şu malûmatı vermektedir. "Umay, kadın doğurduktan sonra çıkan 'son'dur. Kadınlar, Umay ile tefeül ederler, Umay'a taparlarsa oğul olur, derlermiş." (Atalay, 1985: 123). Burada tapmakla kastedilenin Umay' a gösterilen saygının ifadesi olduğu kanaatindeyiz.

"Eş" ile ilgili yörede devam eden diğer bir anlayış ise buzalamış (doğum yapmış) ineğin eşi düştükten sonra eşinin alınarak ayakaltı olmayan bir yere gömülmesidir (KK5).

Doğu Anadolu yöresinde, özellikle Erzurum'da, doğumdan sonra eş veya son adı verilen kısım, insan ayağı basmayacak ıssız, temiz bir yere gömülür. Belki de bu

inanç, Türklerin Umay iyisine karşı gösterdikleri saygının bu yörede yaşayan son kalıntısıdır (Başar, 1972: 67-68).

Eğer ki hayvanın eşinin düşmesi beklenmeyip, hayvanın kendi eşini yemesi durumunda ise hayvanın memelerinin sert, huyunun kötü ve sütünün az olacağı inancı hâkimdir (KK5, KK6, KK8).

Çocuğun ve hayvanın eşi ile ilgili yöreye ait olan bu inançların eski Türklerdeki “Umay” ve “Ayıtsı”larla ilişkili olduğu görülmektedir. Zira Altaylı Türklerde “Umay iyesi” veya “Umay” adı ile adlandırılan bu varlık çocuklarla beraber yeni doğan hayvan yavrularının da hâmisi sayılan koruyucu bir ruhtu (İnan 1998: 397-399).

Araştırma yöresinde, çocukları korkutmak için kullanılan Horkut, Umay iyesinin, İslâmî devredeki izi olamaz mı? Bu tabiri, çocuklar yemek yemediği, tehlikeli işler yaptığı zamanda, yatmadığı durumlarda kullanan analar, şuuraltı Umay' ı mı yardıma çağırıyor? Umay, bu şekliyle de bir koruyucu gibi yörede yaşamaktadır. Ancak, o bu fonksiyonunu korkutucu bir vasıf kazanarak sürdürmektedir. Kayseri köylerinde çocukları korkutmak için “Hommu - Hommucuk geliyor” denir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ise bunun adı “Umacı” dır. Osman Turan, Umay ve diğer iyelerin Tanrı değil, her dinde mevcut bulunan melek ve mukaddes varlıklar olduğunu söyler. “Umay gibi anam Hatun” veya “Umayteg Ögem Hatun” ibarelerinin Umay' ın Tanrı yerine konulmadığını açıkça göstermektedir (Turan, 1978:111). Umay Türk mitolojisinin kaynağı olan ülkelerin hepsinde bilinmektedir (Gömeç, 1985: 38-44).

VII. yüzyılda. Avrupa ve Balkanlara yerleşen Avar Türkleri arasında da Umay iye inancının yaşadığı ve Kök Türk harfli kitabelerinde varlığının kayıtlara geçtiği bilinmektedir. Avarlarda, Umay, bir kuş biçiminde tasavvur edilir ve kimin başına gölgesi düşerse, onun kağan olacağına inanılırdı (Bilhan, 1988: 9). Yörede, başa kuş konması veya kuş pislemesi uğur sayılır ve bu durumla karşılaşan kişinin zengin yahut yüksek mevki sahibi olacağına inanılır (KK18). Umay iyesi ile ilgili bu tür inanç kalıntılarına yörenin hemen her yerinde rastlanır.

1.1.2. Ana Maygıl

Ana Maygıl, etnografik bilgi ve malzemeler, bize, Türkler arasında bir başka koruyucu iyenin varlığına işaret etmektedir. Bu iyenin varlığına, biz Kök Türk çağından itibaren rastlamaktayız. Bu, kâinatın merkezi ve Tengri' ye uzanan kozmik ağacın veya ışık yolunun var olduğuna inanılan Iduk Ötüken Yıs'da mevcut bir iye idi. Ötüken'in batısında bulunan bir dağda olduğuna, ili ve halkı her türlü kötülükten koruduğuna inanılan bu iye, “Bodun inli” diye anılırmış (İnan, 1976: 6). Altay Türkleri arasında, günümüzde, bu iye Ana Maygıl adıyla yaşamaktadır ve fonksiyonları Bodun inli ile aynıdır (İnan, 1998a: 274).

Yörede evlenerek veya bir iş için gurbete giden kimseler için “ata ocağından ayrıldı”, “anavatanından ayrıldı.” gibi ifadeler kullanılır (KK5). Ayrıca bir evin içinde köpek beslendiği zaman o evde var olan meleği kaçıracağına ve bundan da hane halkının hepsinin olumsuz anlamda etkileneceğine inanılır. Ya da gece yatarken buluş çağına girmiş bir kız saçları açık vaziyette yatıyorsa o evdeki tüm kişilere şerir ruhların bulaşacağına inanılır (KK1, KK3). Bu kullanımlarda “ana yurt” kavramının eski Türk inançlarında bütün yurdu korumakla görevli olan “Bodun ili” veya “Ana Maygıl” iyesi ile ilişkili olduğu hususunda görüşler vardır (Kalafat, 2010: 22-23; İnan, 1976: 6).

1.2. Kara İyeler

1.2.1. Alkarısı

Türk Dünyasının hemen her yerinde görülen ve günümüzde de tüm etkinliğini sürdüren bu iye, adeta Umay koruyucu iyesinin zıddıdır. Üremenin ve çoğalmanın düşmanı gibidir. Daha çok yeni doğum yapan loğusa kadınlara ve yeni doğan çocuklara musallat olduğuna inanılır (İnan, 2000: 259-267). Türk Dünyasında bu iye, muhtelif adlarla anılır: Albastı, Alkarısı, Al, Albıs, Almış gibi. Kimi Türk boylarında ise, bu iye, Kara Albastı ve Sarı Albastı şeklinde, farklı iki iye olarak tasavvur edilir. Bu inanca göre, yeni doğum yapan kadınların ciğerlerini söküp, suya götürüp atan Sarı Albastı imiş. Doğum yapan kadının veya yeni doğan çocuğun ciğerlerinin sökülüp suya atılmasını önlemeyi ve yeni yerine takılmasını sadece kamlar ve ocaklılar başarabilirmiş. Kamlar ve ocaklılar, bunu. Sarı Albastı' yı korkutarak veya kandırarak gerçekleştirirlermiş. Kırgız ve Kazak Türkleri, Sarı Albastının ise, hoppa tabiatlı bir iye olduğuna inanırlar. Bunlar, tüfek sesinden, demircilerden, kamlardan

ve ocaklılardan başka, hiç kimseden korkmazlarmış. Kamlar, onları, afsun okuyup koyun ciğeri ile aldatmış ve ellerinden lohusanın veya yeni doğan çocuğun ciğerini alıp dönerlermiş (İnan, 1972: 171).

Alkarısı eski Türk inançlarında hastalık ve ölüm gibi kötülükler ortaya çıkartan Şerir bir ruh olarak tasavvur edilir. Bugün de yaşamamızda eski Türk inançlarındaki alkarısının izleri halen sürmektedir. Zira yörede doğumu gerçekleştirmek için gelen köy ebeleri (doğum konusunda becerikli köy kadınları) avuçlarının içine bir miktar toprak alarak gelirler. Bu toprağı doğumun kolay olması için doğum yapmakta olan kadının üzerine serperler. Buradaki amaç kara iyeleri yanıltmak, dikkatlerini dağıtmak amacıyla yapılır. Ayrıca doğumdan sonra lohusasının ve çocuğun alkarısından korunması için birlikte yattıkları yatağın baş tarafına ağzı kapalı olacak şekilde bir makas bırakılır ve bu makas kırk gün boyunca açılmadan orada bekler (KK3).

Bu uygulamanın kaynağını Türk inanç sisteminde aldığını söylersek yanılmış olmayız. Çünkü Kırgızlar ve Altaylı Türk boyları, çadırın orta yerine dikilen direğe bir ucu duvara bağlanmış ve hamile kadının koltuklarının arasından geçecek şekilde düzenlenmiş kalın bir urganı bağlayarak lohusayı “Alkarısı” ndan korumaya çalışılırdı (İnan, 1986: 169-170).

Günümüzde bu inancın değişik bir şekline de Elazığ’ın Harput yöresinde rastlamaktayız. Harput yöresinde doğum yapmakta olan kadının yatağının baş tarafına ekmek pişirmede kullanılan ve egiş adı verilen demir bir şişin ucuna üzerine çuvaldız saplanmış bir adet soğan geçirilerek bırakılır. Bununla “Alkarısı” nın loğusa ve çocuğuna bir zarar veremeyeceğine inanılır (Araz, 1995: 32).

Gece ahıra girip atların yelelerini örmekten hoşlanırmış. Araştırma yaptığımız çevrede tespit ettiğimiz inançlardan birkaçı da bu konuyla yakından ilgilidir. Çamardı’nın Sulucaova, Kızılören, Bademdere, Eynelli beldelerinde akşam ya da gece yarısı öten horozlar hoş karşılanmaz. Bu yörelerdeki inanca göre akşam ya da gece yarısı öten bu horozlar yakında duyulacak kara habere işaret eder. Dolayısıyla ev sahibi bu şekilde zamansız öten horozları hemen susturur (KK18). Çamardı’nın diğer köylerinden bazılarında da geceleyin ahırda kişneyen atlar için de “gözüne kim bilir ne gözüktü” şeklinde yorumlar yapılır. Olayı takip eden birkaç gece ahırın ışığı

sürekli yanar (KK8, KK15). Buradaki amacın ışık sayesinde hayvana musallat olan kötü ruhun yani “alkarısını”nın dikkatini ışıkla dağıtarak hayvanı “alkarısı”ndan korumak olduğunu düşünmekteyiz.

1.2.2. Erlik

Bilim adamları arasında erklig kavramının Erlik' e işaret ettiği konusunda tartışması mevcuttur (Divitçioğlu, 1987: 55-56). Bu inanç günümüzde Altay Türkleri arasında yaşamaktadır. Türk inançlarıyla ün yapmış A. İnan, Erlik iyesini şu şekilde açıklamıştır:

“Erlik, insanlara her türlü kötülükleri yapar; insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister. İstedığı kurban verilmezse, musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ve felâket ruhlarını (iyelerini) gönderir. Öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür, kendisine uşak yapar.” (İnan, 1972: 40-41)

İnan'ın bu tasvirinden, Erlik'in aynı zamanda, semavî dinlerde yer alan Azrail'in fonksiyonunu da yüklenmiş olduğunu görürüz. Ölüm Meleği diye bilinen Azrail'e, insanoğlu, inançlarına rağmen, günümüzde de biraz soğuk bakar. Ancak o, yaratıcının emrini yerine getiren durumundadır. Ancak Erlik, insanları kötü yola sevk etme, onlara fenalık etme, hastalık gönderme, canlılara musallat olma fonksiyonları ile Ölüm Meleği' nden de ayrılmaktadır. Erlik, emrinde kötülükleri ifa edecek kendi karakterinde iyelere sahiptir. Bunların da yaşadığı yer, karanlık dünyası olan yeraltıdır, kara yerdir. Nitekim Altay Türklerinin inancına göre, her insanın sağında Yayıçı adı verilen iyilik iyesi, sol omzunda Erlik' in gönderdiği kötülük iyesi Kara iye vardır, hesabı görülür. Yani, yeraltına indirilir. Tıpkı gömülme Doğumdan itibaren, doğan kişinin yaptığı iyi ve kötü işleri kaydederler; Ak iye, kişiyi iyi yola, Kara iye ise kötülüklerle sürüklemek ister. Ölünce, önce Erlik önünde yaptıklarının ve sual melekleri inancı gibi. Burada, iyilikler ağır basarsa, Erlik ona dokunamaz ve Yayıçı denen ak iye onu alıp göğe çıkarır. Aksi halde, orada kalır ve cezasına uygun yere Erlik tarafından gönderilir. Bu inanç, uçmak/cennet veya cehennem / tamuğ inancının bir tezahüründen başka bir şey değildir, düşüncesindeyiz (Radloff, 1983: 6-7). Yörede ve günümüzde çok yaygın olan, “yere giresice, yerin altına batasınca “toprak aldı gizledi” ve “tora toprak gizledi” tabirleri (KK15). Erlik iyesi inancının izlerinin halen devam ettiğinin göstergesidir.

Erlik, müthiş bir canavar olarak tasvir edilmiştir. “O, atletik vücutlu bir ihtiyardır. Gözleri ve kasları kömür gibi kapkara, çatal sakalı dizlerine kadar uzanmış, yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı, kulakları üzerine yerleştirilmiştir. Çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer. Saçları kapkara ve kıvrıktır.” (İnan, 2000: 40).

Erlığın başında yer aldığı kötü ruhlar zümresi insanlara her türlü kötülüğü, hastalığı ve ölümü getirirler. Erlik kelimesi bazı araştırmacılara göre kudretli anlamına gelen “erklig” kelimesinin değişmiş şeklidir ve Altaylılara göre de güçlü kuvvetli demektir. Budist mitolojisindeki ölüm mabudu olan Erklig Yama'nın etkisiyle bu adı almış olmalıdır (Çoruhlu, 2011: 56).

Yeraltı ve ölüm tanrısı olan Erlik “kötülüğünün cezasını çekmek üzere Tanrı tarafından üç kat yerin dibine, ay ve güneşi olmayan karanlık dünyaya sürülmüştür.” (Seyidoğlu, 2002: 45). Bu özellik İslamiyet'teki lanete uğramış şeytan imajıyla benzerlik gösterir. Dolayısıyla “Erlik” in yöredeki karşılığı şeytandır dersek yanlış olmaz. Araştırma yaptığımız sahada ise şeytanla ilgili şu bulgulara ulaştık:

Yörede soğan ve yumurta kabukları şeytanın ve kötü ruhların yiyeceği olarak bilinir. Bunların mutfakta açıkta bekletilmesi şeytana ve kötü ruhlara davetiye çıkarmak anlamına gelir. Dolayısıyla soğan ve yumurta kabukları hemen çöpe atılarak ev den uzaklaştırılır. Aynı şekilde Çamardı yöresinde tırnak uzatmaya cevaz verilmez. Çünkü inanca göre uzun tırnaklı kimseler hangi işi yaparsa yapsınlar onların işlerine uzun tırnakları sebebiyle şeytanın ve kötü ruhların musallat olacağı söylenir. Kesilen tırnaklarda şeytanın yiyeceği olarak bilinir. Bu sebeple bir kişi kestiği tırnakları bir peçeteye sararak ya toprağa gömer ya da ayakaltı olmayan bir yere bırakır (KK6, KK11).

Erlik' in yedi ya da dokuz oğlu ve iki ya da dokuz kızı vardır. Anohin'in derlemelerine göre Altaylılarda görülen yedi oğul rivayetinde Maattır, Karaş, Kerey - Kaan, Uçar Kaan, Yabaş - Kaan, Kömür Kaan, Şedey Kaan' in adları görülür. Erlik' in dokuz oğlu olduğu rivayetine göre ise oğulların adları şu şekildedir: Karaş, Maattır, Kerey-Kaan, Kömür-Kaan, Padiş - piy, Şınay-Kaan, Padiş-Kerey, Biy - yabaş, Temir - Kaan (Anohin, 2006: 6-7). Şaman görevini unutup bunların cilvelerine aldanırsa başka ruhlar tarafından cezalandırılır ve kurbanın tanrı tarafından kabul edilmesi işi tehlikeye düşer. Şaman dualarında Erlik' in kızları “ Topuğu yok elastiki vücutlular”,

, “yapışkan kara yüzlüler”, “şalvarsız çıplaklar” , “siyah kıvrırcık saçlılar”, “beş örgülü”, “tulumlu”, “utanmaz maskaralar”, “yer yarığı gibi çatal göğüslüler”, “tepe gibi tümsek memeliler”, “kızlarını oynatıp”, “memelerini sallayıp”, “Erlik’ in dokuzu da aynı kara kızları” gibi ifadelerle yer alırlar (Anaohin, 2006: 9-10). Çamardı’da “şeytan”ın (Erlik), kişinin karşısına farklı şekillerde çıktığı anlatılır. Bazen siyah bir oğlak şeklinde, bazen güzel bir kadın şeklinde, bazen de musallat olacağı kişinin tanıdığı kılığında ortaya çıkar (KK10).

İyi ruh Ülgen, kötü ruh Erlik de çocuk sahibidir. Bir rivayete göre Erlik’in yedi, bir başka rivayete göre de dokuz oğlu vardır. Ayrıca Erlik’ in dokuz kızı vardır. Bu kızların belli başlı işi yoktur, oyunla vakit geçirirler. Şaman, Ülgen ’e kurban sunmak için yola çıkarken (yani göklere çıkmayı temsil ederken) bu “kara kızlar” yolunu şaşırtmaya çalışırlar, kendi yataklarına çağırırlar. Şerir ruhlar arasında inzibat ve nizamı temin etmek için Erlik kendi bahadır oğullarını yeryüzüne gönderir. Bunlar yavuz muhafızlar sıfatıyla ev kapılarını şerir ruhların yersiz hücumlarına karşı korurlar. Bundan dolayıdır ki Erlik oğulların “kapının zırhı” tesmiye eder. Erlik’ in bahadır oğulları bekçilik ederek kapının iki sögesi yanında bulunur ve eşik istikametinde öteye beriye gezinirler (İnan 1976: 73).

Çamardı ve yöresinde genellikle evin büyükleri kapı eşğine oturan kimselere kapı eşğinden uzaklaşmalarını aksi takdirde kısmetinin kapanacağını ya da kötü cinlerin o kimseye musallat olabileceğini söylerler (KK1). Bu inanç da hâlen, halk arasında şeytanla ilgili yaşayan eski Türk inancı izlerinin kimi inançlarda doğrudan, kimi inançlarda da dolaylı olarak devam ettiğinin göstergesidir.

1.2.3. Kamos

Kamos, Çamardı ve yöresinde görülen kara iyelerden kötü bir ruhtur. Bu ruh evde ve dışarda yalnız başına uyuyanların üzerine ağırlığı ile çöker, insanların çarpılmalarına ve hatta ölmelerine yol açabilir. Yörede Komos’ un üzerine çöktüğü insanlara “albastı” derler. Böyle insanlar herhangi bir yere misafirlige asla tek başlarına gönderilmezler (KK8). Kamos daha ziyâde geceleri etkili olur. Bazen iri, bazen cüce ve börklüdür. Bastığı kimselerden borkünü kapalı kimsenin elinde bork büyüklüğünde altın kaldığına inanılır. Kamos bazen da bir kara kedi gibi görünür. Ayak sesi ve çıkardığı ses kedi mırıltısını andırır. Kamos' un bastığı kişi kanının çekildiğini, damarlarının kurduğunu sanır (Araz, 1995: 36-37). Kişiyeye verdiği

manevî ağırlıkla Kamos, eski Türk inançlarından ve bastığı insanların ruhunu yeraltının karanlık dünyasına götüren Körmös' ü hatırlatıyor (İnan, 1972: 39). Yeraltının “Ötkerler”, “Yaman üzütler” ve “Aynalar” gibi güçleri ile benzeşmektedir (Gökalp, 1976: 84-85). Ayrıca kâbus kelimesi ile de mahiyet itibariyle ortaklıkları vardır.

Çamardı'nın Bekçili, Çardacık, Mahmatlı, Yeniköy, Celaller başta olmak üzere diğer birçok köylerinde al basması (kamos)' na uğrayan kişilerin yatağa besmelesiz girdiğine, o gün içerisinde bir takım kötülüklerde bulunduğu inanılır (KK5).

1.3. Gök İyeleri

1.3.1. Gök Tengri

Türkler, İslamiyet' i kabul etmeden önce, din alanında batıdan ve güneyden farklı dinlerin etkilerine maruz kalmışlardır. Türklerin tarih sahnesine ilk çıkışından bugüne mukaddes olarak kabul ettikleri değerleri, dönem dönem değişikliklere uğramıştır ancak Tanrı kavramı hemen her zaman temele oturtulmuştur. Türk dini tarihi içinde bildiğimiz en eski terim *Tanrı*'dır. En eski Çin kaynaklarından biri olan Shih-chi' de *Tanrı* kelimesi, Hun Tan-hu' su Mete'nin unvanları arasında zikrediliyor (Günay, 2007: 57). İbn Fazlan ise zulme veya haksızlığa uğrayan bir Oğuz Türkü başını semaya kaldırarak “*Bir Tengri der*” demektedir (Şeşen, 1981: 68). Bu bilgileri göz önüne aldığımız zaman Türk inanç sisteminin temelinde Tanrı kavramı vardır. Zaman içerisinde bazı kutsal değerler değişse de, Tanrı kavramı değişmemiş ve Türklerde mutlak yaratıcı Gök Tanrı olarak kalmıştır.

Türklerin İslam Dini'ni önceki yaşayışları hakkında mühim derecede bilgiler veren Oğuz Destanında Gök ve Gök Tanrı ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Nuh Peygamber yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yafes' e doğu illeri ile Türkistan'ı verdi. Yafes Türklerin deyişine göre Olcay Han diye lakap alır (Togan, 1972: 17). Bundan sonra Oğuz'un dünyaya gelişi ve bu sırada yaşanan olağanüstü olaylar anlatılır: “Kara-Han'ın hakanlığa layık bir oğlu dünyaya geldi. Üç gün ve üç gece anasının sütünü emmedi. Kadın bir gece rüyasında oğlunun kendisine bir şeyler söylediğini gördü: Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrar ve itiraf et; üzerine olan hakkımı olduğu gibi farz bil. Kadın üç gece bu

hali rüyasında gördü. Kocasından gizli olarak Tanrı'ya iman etti. Elini göğe kaldırıp dua etti ve dedi ki: Ey Tanrım bari ben biçarenin sütünü bu çocukçağızın zevkine uydurup tatlı kıl. Oğuz o anda anasının sütünü emmeye başladı. Bir yıl geçince babası onda olgunluk ve asalet belirtileri gördü. Çocuk bir yıl sonra dili açılıp konuşmaya başladı ve ben bir otağda doğduğum için adımı Oğur koymak gerekir dedi. Oğuz çocukluğunda ve büyüme çağında, ergin oluncaya kadar daima Tanrı'yı anıp ona şükrederdi. Her fırsatta ister uykuda ister uyanık halde, yaratıcı Tanrı'yı muhakkak anardı. Ona Tanrı'nın nurlu feyzi erişti (Togan, 1972: 18).

Dinî itikad olarak varlığının M.Ö. 5. Yüzyıla kadar indiği söylenen Kök Tengri'nin Asya Hunları arasında bile tek bir ulu varlığı temsil ettiği kayıtlıdır. Eski halk dinlerinde Güneş, Ay ve yıldızların Tanrı olarak tanımlanmalarına karşılık, Türkler göğü bütün olarak sembolleştirmişler ve Kök Tengri itikadı ortaya çıkmıştır (Gömeç, 1998: Denizli).

Türk inanç sisteminde Gök veya Kök Tengri (mavi gök) mühim bir yer tutar. Kişioğlu, Gök'ün örttüğü, Yağız yir (kara yer)in taşıdığı ve yirsubların bulunduğu yeryüzünde kılınmıştır. Kök Türk çağından önce ve sonra, gök bu koruyucu vasfı ile kutsanmış, ıduk kabul edilmiştir. Ayrıca, Tengri'nin yukarda, göğün en üst katında olduğuna inanılmıştır. Kötülüklerin anası karanlığı kovan, yeryüzünü aydınlatan güneş, ay ve yıldızlar, onun çadırı içindedir. Türk inanç sistemindeki her varlık gibi onun da koruyuculuk vasfından dolayı bir ıduk tasavvur edilmesi, kendisinde bir koruyucu iye olduğunu düşündürmüştür. Nitekim VII. yüzyılda, Kök Türk ülkesinden haber veren Bizans'lı Theophylacte Simocatta da bunu bir bakıma teyit etmektedir (Kalafat, 2010: 120). Bütün bunların ışığında “Türk Tanrısı” ile “Allah”ın ifade edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Miraç hadisesinde Peygamber Efendimizin göğün katları arasında seyahat etmesi ve arşı ala'ya (yedi kat semanın üzeri) çıkması ve Allah'ın orada olduğunun düşünülmesi edilmesi, birçok ayette “Göge andolsun ki...” diye yemin edilmesi önemli belirtilerdir.

Yörede ise kaynak kişilerden derlediğimiz bilgiler, bütün bu söylenenlerin izlerini taşır. “Tanrı yukarıya - göğe - layıktır. Bu sebeple yaratıcı huzurunda dua ederken eller yukarı kaldırılır (KK1). Ayrıca yörenin hemen her köyünde herhangi bir duruma şahitlik eden kişilere “yukarda Allah var” telkininde bulunulur (KK4).

“ Bölgeden de yaptığımız diğer tespitlerde; özel hâllerde bebeklerin, gerdekten önce damatların, düğün bitmeden kaynananın Gök'e doğru hoplatılması, eski inançlarımızın halk arkasındaki izleri itibariyle Gök'ün kutsallığı inancının hâlâ devam ettiğini ortaya koymaktadır (KK7).

Bunun yanında Gök, Tanrı'nın bulunduğu yer olduğu için kutsaldır. Ayrıca gökte bulunan Güneş' in ve Ay'ın birer ruh olduğuna inanılırdı. Ancak Güneş, Ay ve yıldızlar hiçbir zaman tanrılaştırılmamıştır. Çin kaynakları, Hunların ve onlardan sonra gelen diğer Türk devletlerinin Güneş'i ve Ay'ı kutsallaştırdıklarını bildirmektedir. Modern etnolojik araştırmalar Yakutlarda da bu kültün devam ettiğini göstermektedir. Yakutlar, Güneş ve Ay'ı iki kardeş olarak görmekte ve onlara tanrısal güçler ithaf etmektedirler. Modern Şamanların davullarının çoğunda Güneş'in, Ay'ın ve diğer yıldızların sembollerine rastlanması bu varlıkların kutsal sayıldığının bir emaresi olabilir (Günay, Güngör, 2006: 71).

Manas' ta; “Üstü biizdö töröbüz Obodo köktö teırıdey” “Üzerimizdeki beyimiz Gökteki Tanrı gibi” denilirken, beye tanrısal bir paye veriliyor (Yardımcı, 1996). İslâmiyet'te gök için “Gökyüzünü ise, kendi kudretimizle onu biz kurduk ve muhakkak biz, (onu) genişleteceğiz”(Ez-Zariyat, 47). “Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter”(El- Müminun, 18) denilmektedir.

İslâmî devrede de, Türklerin avuçlarını açıp göğe yüz tutarak dua etmeleri acaba bu inancın izleri midir? Veya öfkelendiğimiz, haksızlığa karşı çıktığımız zaman, “yukarda Allah var” dediğimizde, biz bu inancı mı sürdürüyoruz? Çamardı yöresinde, bu anlamdaki Türk inancının izlerine her tarafta rastlayabiliriz. Bekçili Köyü'nde halk arasında günah sayılabilecek bir davranış yapıldığında “ yukarda Allah var.” diye o kişinin ikaz edilmesi bunun en basit bir örneğidir. Ayrıca yörede, gök gürleyince niyet tutulur, dişe demir vurulur, Kelime-i Şahadet getirilir (KK9).

Türkmenistan' da ulu mezarlar “kale” olarak tabir ediliyor, “mübareğin kalesi” olarak bu mekânlar tanımlanıyor. İncelediğimiz bölgede Celaller Köyü ile Bekçili Köyü arasında kayalıklardan oluşan “Kale” isimli bir tepe vardır. Rivayete göre burası bir zamanlar Rum Devletinin barınağı olarak kullanılmış olup ve kalenin altında bir

Rum geliniyle beraber gömülü altın beşik vardır. “Kale” isimli bu yerin çevresi kutsal olarak kabul edilmektedir (KK9).

Yatırların birçoğunda bayrak vardır. İslâmiyet'ten sonra yapılan türbelerde bayrak - sancak hâkimiyet alâmeti olarak, işlenmiş ayetlerle süslenmiştir. İran yöresi Türklerinde bayrakların üzerine tekbir türünden ilâhî mesajlar yazılmaktadır.

Yatırların ağaç, çalı ve parmaklıklarına bağlanan ip ve çaputlar o yatıra sığınmak, onun hâkimiyetini kabul etmek anlamını taşımaktadır. Bu inancın ilk çıkış yeri Altay bölgesi ve Tengricilik’ tir. Zira bu bölgedeki Gök Tengri inancı uygulamalarında adak ipinin bağlanış özelliklerini tespit edilmiştir. Yöredeki Celaller Köyüne yakın bir yerde “Bayraklı Mezar” adıyla bilinen bir mezar vardır. Anlatılanlara göre bu mezarda ermiş bir zat yatmaktadır. Zamanla insanlar çaput bağlamış, bez asmış derken ismi Bayraklı mezar olarak kalmıştır. Günümüzde halen dileği, derdi, sıkıntısı olan yöre halkı gizliden gizliye “Bayraklı Mezar”ı ziyaret eder (KK3).

Gök kuşağı gökte oluşuyordu. Bu inanç gökte yaptırımcı, tayin edici bir gücün olduğunu gösteriyor. Araştırma sahamız olan Çamardı ve köylerinde ise gök kuşağının altından içinden bir dilek tutup geçenlerin dileklerinin eninde sonunda gerçekleşeceğine inanılır (KK11, KK16). Samsun yöresindeki yıldırım düşmesi ile ilgili inançlara göre, yıldırım kötü ve günahkâr insanlara düşer (Şişman, 1996: 571). Ancak Çamardı yöresinde yıldırımın çokça düştüğü tepelerin ziyaret edildiğini gördük. Yıldırım düştüğü için kutsal kabul edilen ocaklar vardır (KK10). Belki de buradaki incelik, Tanrı, bazı kullarına bu dünyada ceza vererek onları öteki dünyada azaptan kurtarıyordu veya insanlığa ibret olmak üzere, seçtiği kulu makbul olanı idi. Bizim konumuz halkın gökte bir ceza da verebilen gücün olduğuna inanmasıdır. Nitekim yıldırım bir gök olayıdır (Kalafat, 2010: 123-124).

Türkler; zevk, düşünce ve inanışlarına göre bazen bir renge ilahî bir boya da vermişler ve onu Tanrı'nın rengi gibi görmüşlerdir. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda “Ufukta gök bir kurt (böri) görünür. Oğuz Hakan'ın ordusu kurdu izler, kurt-bir yerde kayıp olur. Oğuz Hakan, Tanrı bizim buraya gelmemizi buyurdu, deyip orada durur.” Gök kurt Tanrı'nın alâmeti ve habercisi gibi Türklere yol göstermiştir (Heyet, 1996: 55-61). Tasavvuf bilginlerinin ifadesi ile yol gösterici güç muhtemelen kurt donuna

girmişti (Güngör, 1998). Mavi renge karşı saygı bütün Türk halklarında vardır. Eski inançlara göre bu renk Tanrı rengidir. Gök renk yalnızca maviyi ifade eden bir renk değildir. “Yeşillenmek”, “yeşermek” manasında “göğermek” kelimesini de kullanıyoruz (Genç, 1996: 41-48). Altın-Orda Hanlığı'nın batı kanadı Ak Orda, doğu kanadı ise Gök-Orda idi. Orkun Kitabeleri'ndeki Kök Türk ibaresi, Türk Kağanlığı'nın doğu kanadı anlamında idi. Gökçe göl, Anadolu Türklerinin doğusunu gösteriyordu (Kafalı, 1996: 49-53). Doğunun Türklerde kutsal olduğunu, ulu olduğunu biliyoruz. Gök de ulu idi. Gök Tengri ulu Tanrı anlamında idi. Göğün ıduk/kutsal düşünülmesi, koruyucu iyelik gücüne sahip olduğuna inanılması pek tabiidir. Dediğimiz gibi, Tengri, göğün en üstündedir. Kağan olacak kişiyi Tengri, önce töpüsünden tutup oraya çekmekte, orada kut, küçülük ve bilik verip geri göndermekte ve kağan da, onun buyruklarınca halkı yönetmektedir (Ögel, 1995a: 145-165). Ayrıca, Türklerin ilk atası sayılan Oğuz'un gökten yere ışık içinde inen kızla evlendiği ve ondan çocukları türediği inancı da, göğün ululanmasını pekiştiren bir başka husustur (Divitçoğlu, 1987: 65).

Türklerin Tanrı anlayışında Tanrı'nın göğün en üstünde bulunması, göğün bütün kâinatın kubbesi olarak düşünülmesi, Güneş' in ve yıldızların gökte bulunması Göğü ululamak için yeterli sebepler olarak kabul edebiliriz. İşte Türklerdeki bu anlayış da Göğü Türk inanç sisteminde kutsal bir yere getirmiştir. “Rahmetin gökten” beklenmesi, el açıp göğe yüz tutup dilenilmesi veya dua edilmesi, göğün kutsanmasından kalan izler olduğunu düşünüyoruz. Yöre genelinde gök gürleyip şimşek çaktığı zaman, yağmur aşırı bir şekilde yağdığı zaman ya da dolu atmaya başladığı zaman; yöre halkı evinin önündeki ayakkabıları ters çevirir, bıçak veya kaşık gibi demir bir maddeyi ağzı göğe gelecek biçimde dışarı bırakır. Bu şekilde hareket edildiği vakit yağmurun ve dolunun kesileceğine, o andaki dileklerin kabul olacağına inanılır (KK13).

1.3.2. Güneş

Türk inanç sisteminde güneş, koruyucu vasfı itibariyle gök, ay ve yıldızlar gibi bir iye mevkiindedir. Hun çağından itibaren atalarımızın güneşi, kün diye adlandırdığı bilinmektedir (Ögel, 1988: 90). Bugün gün anlamında kullandığımız kelimenin eski şeklidir. Künün kutsanmasına dair, Çin kaynakları, Hun çağında, Türk kağanlarının güneşe hürmetlerinden dolayı otağlarının doğuya, güneşin doğduğu yöne açıldıklarını

kaydetmektedir (Divitçioğlu, 1987: 65). Bu bilgi, Kök Türk çağı Bizans elçisi Simoccatta'ryn daha önce zikredilen haberi ile de doğrulanmaktadır. Bizans' lı elçi, güneşe hürmet gösterildiğini, ancak Tanrı gibi görülmediğini vurgulamaktadır. Zaten, Kök Türk yazıtlarında da Tek Tengri kavramı dışında ıduk ötesi, koruyucu iye olarak Umay adı geçer. Umay için de hiçbir yerde tanrı veya tanrıça sıfatı kullanılmaz. Oysa güneş yanlış bir biçimde Türk inanç sistemi içinde bunun ötesinde görülmek isteniyor ki, bu yanlıştır. Çünkü Türkler, onun koruyucu vasfını dikkate alarak, aynı vasfın kendisine Tengri tarafından verildiğine inandıkları kağanlarını güneşe nispet etmişlerdir. Yani koruyuculukta, kağan, güneş gibidir inancıyla her ikisine de hürmet edilmiştir. Kağan da, güneş de, Türk hayatında kötülüklerle mücadele eden, bereketi sağlayan, huzuru temin eden unsurlardır. Kağanın güneşe ve aya nispeti de aynı koruyuculuk vasfını taşımasından kaynaklanıyor. Güneş ve ay gibi kötülüklerden koruyan fonksiyona sahiptir. Günümüzde, “Güneş girmeyen eve doktor girer” inancı, başlangıçtaki inancın yaşayan biçiminden başka bir şey değildir. O gün ona kurban sunulması, kendisine tapıldığı anlamını taşımaz (Kafesoğlu, 1980: 96). Bunu yaşayan kurban âyinlerinde, kurbanın daima yaratıcı Tek Tengri Kayran Kan veya diğer adıyla Bay Ülgen huzuruna kam tarafından çıkarılması da esas şükran gösterilen, kurban sunulan varlığın Tengri olduğunu açıkça göstermektedir. Bundaki düşünce, tıpkı “Yaradılanı severiz, yaradandan ötürü” inancından başka bir şey değildir. Türkler' in, güneşe veya diğer nesnelere hürmet göstermesi, ululaması, Tengri' nin onlara verdiği inanan olağanüstü niteliklerden kaynaklanmaktadır. Bunları, baksa toplumlarda görülen formalist şablonlara zorlayarak oturtmak doğru olmadığı gibi, bilimden uzak yanıltıcı yaklaşımlardır. Hele birtakım fal kitaplarından yararlanarak bir topluluğun inanç sistemi üzerinde hüküm yürütmek hangi bilimsel ölçülerle uyum kurabilir diye düşünmek bile gerçeğe uzanan yolu bulmada araştırmacıya ışık tutabilir. (Kalafat, 2010: 127-128-129). Türk inanç sisteminde koruyucu bir iye mevkiinde görülen güneş ile ilgili pratiklerin değişik biçimlerde de olsa, günümüze kadar devam ettiğini görüyoruz. Meselâ, araştırma yaptığımız yörede, güneş doğduktan sonra kalkmak pek hayra yorulmaz. Çünkü Güneş doğduktan sonra kalkanların Allah' ın nurundan, feyzinden mahrum kalacağı ve rızkının dar olacağı inancı yaygındır. Güneş ışıkları, Allah'ın yeryüzüne inen nuru, ışığı kabul edilir ve inanılır. İlçenin hemen hemen bütün köylerinde, güneşin ilk ışıkları ile evin veya dükkânın kapısı açılırsa, uğur ve bereket olacağı inancı yaşamaktadır. Ayrıca ikindi vaktinden sonra yani Güneş'in batmaya yaklaştığı vakitte uyuyanların deli olacağı inancı vardır (KK6).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; bu inanç, Türkler arasında Hun çağından beri sürmektedir.

Güneşin yüzünü kara iyelerin kapattığına ve ışığın yeryüzüne inmesine engel olduklarına inanılır. Bu yüzden onları korkutup kaçtırtmak için adı geçen yollara başvurulurdu (Başbuğ, 1984: 22). Yörede bu pratiklere sıkça rastlanmaktadır. Mesela Güneş tutulduğu vakitlerde o an geçene kadar teneke çalınır. Böylece şerir ruhların uzaklaştığına inanılır (KK5).

Çamardı ve civar köylerde cenaze namazı kılarken başın her tekbirde yukarı, gökyüzüne doğru kaldırılmasının lüzumuna inanılır. Yöre halkının inancına göre bu pratik, musalla taşında yatan mevtanın ruhuna tazimin göstergesi sayılır (KK13). Fakat İslamiyet'e göre bu uygulama batıl inançtır. Türkiye'nin birçok yerinde bu tür pratiklere rastlamak mümkündür. Ordu'da kırkı çıkmamış bebeği loğusa kadın ziyaret ederse, loğusanın bebeği "basma" ması için bebek yukarı kaldırılır. Sinop'ta cemaat cenazeden gelince, evdekiler ayağa kalkarlar. Ayrıca cenaze çıkan evdeki beşikler yukarı kaldırılır. Bilecik'te, günahlarının affı ümidiyle ip atlanır her atlanışta günahlardan arınılacağı inancı vardır. Anadolu'nun birçok yerinde yapılan cenaze kaldırma uygulaması ile de, üstü açılan mezarın "yukarı" kaldırıldığında kefaretinin azaldığına inanılır (Kalafat, 2009: 117-118).

Güneşte ısınan su ile yıkanılmaz, bu su ile abdest alınmaz, kırklı çocuk giyecekleri bu suda yıkanmaz. Aksi şekilde hareket edenler de pek hoş karşılanmaz. Ayrıca Güneş doğduktan kırk beş dakika sonra ve Güneşin batımından kırk beş dakika önce namaz kılınması da hoş karşılanmaz. Çünkü bu vakitler kerahet vaktidir (KK9). İslam inancına göre ateşperestler bu vakitlerde ateşe ve güneşe taparlardı. İşte böyle toplumlara benzememek adına eskiden bu yana bu pratiklere yer verildiği gibi bu pratiklerin bugün de hala benzer şekilde devam ettiğine incelediğimiz yörede şahit olmaktadır.

Yörede ikindi namazından (Güneş batımına yakın) sonra ölenlerin cenazeleri bir sonraki güne bırakılır. Bir sonraki gün de erkenden defin işlemleri yapılır. Yine Güneş battıktan sonra tırnak kesmek caiz değildir. Sofrayı dışarı çıkarpan insanın şerir ruhların etkisi altına gireceğine inanılır (KK14). Bu tür uygulamalara Türklerin yaşadığı diğer sahalarda da rastlanmaktadır. Dadalı Türkmenlerinde güneşten sonra, kuşların yuvaya dönüş vakti geçtikten sonra defin yapılmaz ertesi güne bırakılır,

definin yapılmaması gerektiği inancı vardır. Sair işler de yapılmaz. Mesela dikiş dikilmez, dikiş diken kimse ölü eti yemiş olur. Aynaya kesinlikle bakılmaz. Halk inançlarında “ölü eti yemiş olmak” ceza ve uyarısı vardır. Gıyap yapan ölü eti yemiş olur. Ayrıca gece sakız çiğneyen ölü eti çiğnemiş olur (Kalafat, 2010; 133). Burada Güneşin doğuş ve batış saatlerine ehemmiyet verilmesi ve o saatlerde belli yasakların olması ya da birtakım pratiklerin uygulanması Güneşin koruyucu bir iye olarak düşünüldüğünü göstermektedir.

1.3.3. Ay ve Yıldızlar

Ay ve yıldızlar da kün gibi birer koruyucu iye idi. Onlar da, künün çekildiği anda, yeryüzüne Tanrı'nın insanoğluna gönderdiği ışığı indirmekteydi (Ögel, 1995b: 187-217). O yüzden çadırın ortasında, tepe noktasında delik bırakılır ve karanlıkların içinden iyiliği taşıyan ışık, Tündük adı verilen bu yerden içeri dolardı. Ay gibi, yıldızlar da kişiöğlü için aynı rolü oynayan varlıklardı. Bu koruyucu iyeleri memnun etmek, onların rızasını sağlamak için kendilerine, Hun çağından itibaren kurban kesildiğini ve bunun tabiatın en canlı olduğu yılın beşinci ayında bir merasim ile ifa edildiğini, Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz (İnan, 1972: 3).

İncelediğimiz bölgede tıpkı Güneş tutulmasında olduğu gibi Ay tutulması esnasında da bazı pratikler uygulanır. Bunlardan en önemlisi bir tenekeyi davul yerine kullanıp onunla ses çıkarmaktır. Bu pratikle Ay'ın tutulma halinden kurtulup bir an önce eski haline kavuşacağına inanılır (KK17). Eski Türk inançlarını dikkate aldığımız zaman bu pratiğin de atalarımızdan miras kaldığını görmekteyiz. Nitekim ay tutulması esnasında göğre ok atarak, davul çalarak, silâhları birbirine vurarak, bağırarak gürültü çıkaran eski Türkler, böylece ayın yüzünü örten karanlığı, kara iyeleri kovmaya çalışırlardı (Tan, 1974). Ayrıca Güneş ve Ay tutulması yaşandıktan sonra yörenin fakir kimselerine sadakalar dağıtılır, yemekler verilir, çocuklar sevindirilir. Çünkü inanca göre Güneş ve Ay tutulmaları Yaraticının bir ikazıdır. Eğer bu ikaz dikkate alınmazsa yörede dolu, sel, kuraklık, deprem, çeşitli hastalıklar gibi felaketlerin olacağına inanılır (KK17).

Şamanistlere göre; güneş ve ay ile bazen kötü ruhlarla mücadele ederler. Kötü ruhlar, bazen bu iki koruyucu iyeyi yakalayıp karanlıklar dünyasına götürürler. Güneş ve ayın tutulma sebebi budur. Güneş ve ay tutulduğu zaman Şamanistler, bunları kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar ve davul çalarlar. Bu gürültü patırtıdan kötü

ruhların korkup, ay ve güneşi serbest bırakacaklarına inanırlar (İnan 2000: 29). Bu inanç, bugün Anadolu'nun birçok yöresinde ve Çamardı'da benzer ritüellerle karşımıza çıkmaktadır. Çamardı ve köylerinde güneş ve ay tutulması olduğu zaman, havaya tüfek sıkılır, teneke çalınır veya cam şişeler kırılır. Eskiden yöre insanı, böyle bir durumla karşılaştığında besmele çekip, üç İhlâs bir Fatıha suresi okumuş (KK13). Bu da bize Türk dünyasının hemen hemen tamamında görülen inancın, Çamardı yöresinde de aynı şekilde yaşadığını göstermektedir.

Çamardı ve çevresinde bir insan geceleyin gökyüzünü seyrederken bir yıldız kaydığını görürse “o kişinin ya kendisi ölecektir ya da yakınlarından birisi ölecektir” inancı hâkimdir (KK7). Eski Türklerdeki inanca göre, gökte her insanın bir yıldız olduğu ve gökte yıldız kayması olduğunda birinin öleceği düşünülür (Kafesoğlu, 1980: 92). Ülkemizde ise incelediğimiz bölge dışında Kars' ta, Maraş' ta ve Sivas' ta bir yıldızın kaydığını gören kimsenin öleceğine dair bu inanç halen yaşamaktır (Kalafat, 2010:137).

Bazen de yıldız kaydığı zaman, bir dilek tutulur. Yıldız gökyüzünde kaymaya başladıktan kayboluncaya kadar dilek tutulmalıdır. Kişi, bu şekilde dileğini tuttuğunda o dileği gerçekleştirir; bu süre zarfında yapamazsa dileğinin gerçekleşmeyeceğine inanılır (KK15). Dileklerin bu esnada tutulmasındaki maksat ise yıldızların kayması esnasında yaydıkları ışığın Allah'ın nuru olduğu ve dolayısıyla yıldız kayması sırasında Allah'ın nurunun oraya tecelli ettiği ve bu vesileyle de duaların, dileklerin kabul olacağı inancıdır (KK15).

İncelediğimiz bölgede güneş batıp yıldızlar belirginleştikten sonra tuz, hamur ve yoğurt mayası, sirke verilmez. Eğer ki aksi bir uygulama yapılırsa bir önceki cümlede saydığımız şeyleri verenlerin evlerindeki bereketin kesileceğine ve türlü sıkıntılarla karşılaşacağına inanılır (KK7). Türklerin geçmiş kültürlerinde, gök cisimlerinin durumlarına bakarak, savaş gibi önemli kararlarında bunlardan yararlandıklarını biliyoruz. Doğu Anadolu' da ayın ve güneşin tutulması, Allah'ın uyarısı ve felâket emaresi olarak algılanırdı.

Erzurum'un Şenkaya ve İspir kazalarında gelişmemiş, cılız ve hastalıklı çocuklar, anaları tarafından aya gösterilerek “Ya al, ya ver” diye yakardır. Bunun sonucunda, çocuğun ya iyileşeceği yahut öleceği sanılır. Burada ayın koruyucu gibi düşünülmesi, Umay iyesi ile ana gibi düşünülen ay arasında bir ilişki olabileceği

ihhtimalini akla getirmektedir. İnançta, bu ilişki kaybolmuş ve pratiğın yapısında sadece izini muhafaza etmiştir. Tunceli, Kars ve Bingöl'de, hamile kadınlar da, yukarıdaki ilişkiye dayalı bir inançla olsa gerek, aya bakarlar. Bu sırada karınlarında çocuk oynarsa, erkeğın kahraman olacağına; kızın ise bereket getireceğine inanılır. Umay' ın çocuklar er adı alıncaya kadar, bir koruyucu iye vazifesi gördüğü ve bunun Bengü Taş yazıtlarına da geçtiği bilinmektedir. Umay' ın zamanda dölün koruyucusu olmak itibariyle, bereket iyesi rolü ve fonksiyonunu da yüklenmiş olması pek tabiidir. Zira o bütün canlıların çocuklarını korur, tabiattaki üremeyi, çoğalmayı sağlar (Kafesoğlu, 1980: 41).

1.4. Yer İyeleri

1.4.1. Dağ İyesi

Ululuğu, erişilmezliği ile dikkati çeken ve Orta Asya coğrafyasında, hayat tarzı üzerinde mühim rol oynayan dağlar, Türklerin büyük saygı gösterdiği tabiat unsurlarından biridir (Ögel, 1995b: 425). Töles Türklerinin yaradılışı ile ilgili olan bu efsanenin bir benzeri de Kök Türklere aittir. Kök Türklerin yaradılış efsanesinde, erkek kurt yerini dişi kurda “bırakır. Efsaneye göre, düşmanla yapılan savaşta sağ kalan bir erkek çocuk, bir dişi boz kurt tarafından kurtarılır. Kurt, çocuğu, Turfan' ın kuzeyinde bir dağa götürüp büyütür ve ondan çocukları olur. Boz kurt dağın içindeki vadiye küçük bir mağara kapısından girip çocuğu kurtarmış. Atalarını korumuş olduğu için Kök Türklerin hayatında dağa ve mağaraya karşı gösterilen saygı, onları mukaddes görme mertebesine yükseltmiş olabilir (Gömeç, 1998: 38-50). Türkler, söz konusu yerde çoğalıp yeryüzüne çıkmak isteyince yine bu mağara önüne gelip demir dağı eritmişler, ateş yakmışlar, odun yığmışlar. Bu yüzden, Türkler arasında ata mağarasına, dağa, ateşe, demire ve ağaca karşı duyulan saygının kökünde, onların kurtarıcı rolü oynamaları yatıyor olabilir. Efsanedeki ateşin Türk hayatındaki rolü düşünüldüğünde, Kafesoğlu' nun ileri sürdüğü faraziyenin kabul edilmesi zorlama olacaktır inancındayız (Elçin, 1977: 32-34). Ayrıca, Ebulgazi Bahadır Han'ın verdiği malûmattan, Türk kağanlarının yılda bir kez örste demiri çekiçle dövdüğü ve bunun atalardan gelen bir âdet olduğu anlaşılmaktadır (Çelik, 1978: 7-14).

Çamardı' nın Bekçili Köyü'nde, köyün tam karşısında duran Gök Tepe isimli (Köy halkı göğ depe der) bir dağ vardır. Bu dağ, köylü için kış mevsiminin geldiğini

haber verir. İnanışa göre eceli gelen insanlar birkaç gün bu dağa dalgın dalgın bakarlar. Bazen de bu dağa çıkıp oradan köyü seyretmek isterler (KK14).

Yörede herhangi bir yerde eşyasını kaybeden bir kişi: “sankim yer yarıldı da yerin dibine girdi.” Gibi sözler sarf eder. Eğer bir kişi başka bir kişiye öfkelenirse öfkelerini “yerin dibine batasica” veya “yerin dibine giresice” diye dile getirir. (KK2). F.W.K. Müller’in U: surica isimli eserinden alınıp M. Akalın tarafından tercümesi yapılan Uygarlara ait bir Budist metninde insanoğlunun: “yer yarılıydı yere girseydim.” (Akalın, 1979: 69) şeklindeki ifadesinde yer ile ilgili inancın yöredeki inanç ile benzer olduğu görülmektedir.

Yörede doğum yapmış bir hayvanın “ağız” adı verilen ilk sütü hayvandan sağıldıktan sonra yere dökülür. İnanca göre bu sayede toprağa hakkı teslim edilmiş ve hayvanın sütü bereketlenmiştir (KK3). Yer ile ilgili bütün bu inançlara baktığımızda yerin; bazen bir insanı cezalandıran, bazen bir eşyayı saklayan, bazen de kişinin rızkına ortak olan kutsal bir varlık olduğuna inanılmaktadır.

Türkler arasında göğün direği kabul edilen ve dünyanın merkezinde bulunan Demir Dağ'ın yedi kat olduğuna inanılır. Ayrıca, Altay Türkleri arasında, Altay dağlarına “kayın babamız” denmesi de, soylarının ana itibariyle bu dağdan türediğine dair bir inancın yasadığını gösterir. Altay Türkleri, dağ iyeleri / ruhları için dağ tepelerinde düzenledikleri törenlerde, Tanrı'ya daha yakın olduklarını düşünür ve burada O'na tapınmayı üstün tutarlardı (Divitçioğlu, 1987: 106).

Eski Türklerdeki dağ kültü ile ilgili anlatılan bazı mitler vardır. Bunlardan en göze çarpanlardan birisi de Yakutlar tarafından anlatılır. Yakut, Ebul Abbas el-Mervezi' nin Davut bin Mansur isimli eski Horasan valisinin Oğuz Türklerinin hükümdarının oğlu Belkik' e, Türklerin yağmur ya da kar yağdırdıklarının doğru olup olmadığını sorduğunu anlatıyor. O da bunu Türklerin yapmadığını yalnız, gerçekten yağmurun yağdırıldığını belirtiyor ve atalarına dair çok ilginç bir hikâye anlatıyor:

Atalarımın biri babasına karşı çıkmıştı. Hükümdardan ayrılıp hizmetkârlarından, mevalisinden ve diğer kendine bağlı haydutluğu seven kişilerden bir maiyyet edinmişti. Yağma yaparak, önüne çıkan hayvanları avlayarak doğuya doğru yöneldi. Nihayet yerlilerin daha doğuda çıkış noktası bulunmadığını söyledikleri bir yere vardı. Yerliler “Güneş bu dağın ardından yere çok yakın olarak

doğar. Orada üzerine düştüğü şeyleri yakar.” dediler. Hükümdar “ Orada yaşayan insanlar ve hayvanlar yok mu? dedi. Onlar “Evet var.” Dediler. “Öyleyse nasıl oturabiliyorlar?” dedi. Onlar “Oradaki insanlar dağlar altında dehlizler ve mağaralar edinmişlerdir. Güneş doğunca oralara çekilirler. Güneş gidinceye kadar kalırlar. Sonra çıkarlar. Hayvanlara gelince, onlar dağdan ağızlarına taşlar alırlar. Her hayvan ağzına bir taş alarak başını havaya kaldırır. Bu taşla gölgelenir. Bu sırada bir bulut meydana gelir, onlarla güneş arasına girer, onları gölgelendirir. Atam oraya varınca meseleyi kendisine anlatılan şekilde buldu. Hayvanların üzerine atılarak taşı tanıdı ve bu taşın yanına aldı. Adamları bu taşlardan taşıyabildikleri kadar ülkelerine götürdüler. Bu taş zamanımızda onların elindedir. Yağmur yağdırmak isterlerse bu taşı azıcık sallarlar, gökte bulut meydana gelir ve yağmur yağar. Kar ya da yağmur yağdırmak isterlerse biraz daha fazla sallarlar, kar ya da dolu yağar. Mesele bundan ibarettir. Bu husus onların bulduğu bir çare değildir. Allah’ ın kudretiyle meydana gelen bir olaydır (İnan, 1972: 161). Bu hikâyede aslında tamamıyla eski Türklerdeki dağ kültü ifade edilmektedir. Güneşin dağın ardından yere çok yakın doğması ve üzerine düştüğü şeyleri yakması, bu dağın çok yüksek ve güneşe yakın olarak tasavvur edildiğini gösterir; belki de tanrı olarak görülen türden bir dağdı. Daha eski Türk ve Çin mitolojilerindeki “yağmur yağdıran gök ejderi” teması burada “yağmur yağdıran taş” temasına dönüşmüştür. Böylece burada gökle yer arasına yerleşmiş kutsal dağ tasavvuruna işaretler, kozmik sistem de vurgulanmış oluyor. Ayrıca yukarıdaki metinde yer alan bazı ifadeler mağara kültürüyle ilgili olarak yorumlanabilir. Ancak yukarıdaki alıntının son cümlesinde görüldüğü gibi mitsel bir bilgi İslamleştirilmiştir (Çoruhlu, 2011: 50-51). Çamardı ve köylerinde ölmüş bir yılanı yüksekçe bir dağın tepesinde ateşte yakmanın yağmur yağmasına vesile olacağına inanılır (KK4). Yöredeki inanca göre yılan, şeytanın simgesidir. Yöre halkının bazı anlatılarına göre de yılanlarda şeytandan bir tüy olduğuna inanılır. Eski Türk inançlarını düşündüğümüzde Yaratıcıya kurban sunulacağı zaman yüksek bir dağ seçilir ve kurban burada kesilirdi. İşte Çamardı’ daki yüksek bir tepede yılanların yakılması inancının da bu noktada eski Türk inançlarıyla bağlantılı olduğunu düşünüyoruz.

Hunlardan itibaren Türklerin Tanrı' ya kurbanlarını yüksek dağ tepelerinde sunduğunu biliyoruz (İnan, 1972: 32). Yörede, tepelerinde yatır olduğuna inanılan dağlara ziyaretçilerin çıkıp kurban kestiği bilinmektedir. Bu pratiklere Erzurum, Tunceli, Adıyaman ve Bingöl çevresinde tanık olduk. Türklerin yaşadığı Orta Asya ve

Sibirya coğrafyasında, dağlara mübarek, mukaddes, ata, büyük ata, büyük kağan anlamlarına gelen adlar verilmesi de, onlara gösterilen saygının sonucudur. Her boyun ve oymağın kendisine ait bir ıduk dağı vardır. Kurbanlarını burada sunar, burada âyin yaparlardı (Tanyu, 1968: 107). Yörede dağların sahiplenilmesi, oraların belli ailelerce korunması da bu inancın bir devamıdır. Sarıkamış yöresinde, dağın sahiplenilmesiyle ilgili bir pratiğe rastladık. Ağbaba Dağı'nı sahiplenen köylüler, senenin muayyen bir günü burayı ziyaret edip topluca aşağı inerlermiş. Otsuz, tas-topraktan ibaret bu dağ, bize, otsuz, ağaçsız, ıduk Ötüken Dağı'nı hatırlattı. Anlatıldığına göre, yöre dışında olanlar da, Ağbaba' yı ziyaret günü gelip köylülerle beraber dağa çıkarlarmış. Buna benzer bir inanç da Sivas' ta yaşanmaktadır. Batı Anadolu'da yaşayan Tahtacılar yedi yılda bir Kazdağı denen mevkiye çıkar ve bu dağı ziyaret ederler (İnan, 1972: 160).

İncelediğimiz bölgede Bekçili, Üçkapılı, Celaller Köylerinde yağmur duasına çıkarken belli başlı tepelere gidilir ve orada iltica edilir. Bu tepeler ise o bölgenin en yüksek tepeleridir. Dağların ismine baktığımızda ise " Ziyaretin Kaşı, Sarp, İldir Özü, Kocamışoğlu, Gök Tepe, Demirkazık gibi dağ isimleri mevcuttur. Kurbanlar bu tepelerin üzerinde kesilir ve fakirlere yapılan ziyafetler de yine bu tepelerde yapılır. (KK15). Bu pratiklerden de anlıyoruz ki Altay Türklerindeki inançlar, incelediğimiz bölgede bugün halen izlerini sürdürmektedir.

1.4.2. Yer İyesi

Türk inanç yapısında yer/yir, yani yeryüzü mühim bir mevki işgal eder. Tengri 'nin yarattığı kök tengri (mavi gök) ile yağız yir (kara yer) arasındadır. Üzerinde, "kişioğlu" yaratılmıştır. Gök gibi, o da, insanı koruyucu, besleyici bir karakter taşır. Aslında, Türk inancında, tüm yeryüzü ıduk değildir; fakat yeryüzünde ıduk olan ve onlara hayat verdiği, onları kurduğuna inanılan ıduk yir ve sub' lar vardır. Koruyucu iye/ige/ıs kabul edilen sadece bunlardır. Kök Türk yazıtlarındaki ifadelerden de bu durum açıkça anlaşılmaktadır (Esin, 1976: 34). Bu ıduk yerler ve su lar, Türk'ün elinden çıkmasın, sahipsiz kalmasın diye, çoğu zaman Türk Tengrisi' nin müdahalede bulunduğu, kağan tayin ettiği, yine yazıtlarda vurgulanır. İduk Ötüken Yıs da, bütün ili ve halkı koruyan iğe/iyenin bulunduğu ve kağanın oturması gerektiği mevki olarak mukaddestir; bunlara saygı gösterilmesi, düşmana karşı savunulması esastır (Divitçioğlu, 1987: 83). Yoksa besleyici ve koruyucu bir tanrı anlamında kendisine ne kurban sunulmaktadır, ne de hürmet gösterilmektedir. Türk inanç

hayatında, bunun böyle cereyan ettiğini yine bir Çin kaydından açıkça anlayabiliriz: “Hun askerleri General Li Kuangli' nin Yeri'nin koruyucu ruhlarına (Bize göre, bunlar iye/iğe'lerdir. Y. Kalafat) kurban verilmesi için and içmiş ve söz vermişlerdi (Radloff, 1983: 19-75).

Türk inanç sisteminde dağ, taş, kaya ağaç/orman ve su ile ilgili iduk ve iye'-lik kavramının, varlığı nasıl tasavvur edilmişse, yer de bütün bunları bağanda tuttuğu için, aynı şey onun için de düşünülmüştür. Yer ile ilgili gizli güçlere sahip iyeler, yeryüzünü kontrolleri altında tutmaya çalışırlardı ve bu is onların görevleriydi (Buluç, 1942: 129). Türk inanç ve tasavvuruna göre, yeri kontrolleri altında tutan iyeler, daha çok geçilmesi güç olan sarp yollarda, dağ bellerinde ve dağ geçitlerinde yasadı (İnan, 1976: 66-84). Yakut Türkleri, bunlar aul iççite (yol iyesi) ve attuk iççite (geçit iyesi) gibi adlarla çağırır. Onlara göre, bu iyeler, yolları ve geçitleri denetimleri altında tutardı. Dağ geçitlerinden ve dağ bellerinden geçen yolcular, buralarda bir kazaya, bir felâkete uğramamak için, yol veya geçit iyelerinin gönüllerini hoş etmek amacıyla bir taş parçasını oraya bırakıp giderlerdi. Sibiry'a'da bu tür taslardan oluşan kümeciklere rastlamak olağandır (Buluç, 1942: 337). Bu taş parçaları, oralardan geçenlerin iyeler için bıraktıkları saçılardan başka bir şey değildir. Yolcu, bu saçığı sunmakla yoldan veya geçitten, bir kazaya uğramadan, bir uğursuzlukla karşılaşmadan geçip gideceğine inanır. Çamardı ilçesinin Yeniköy (Üskül) isimli köyünde ıssız ve belli yerlerde bir hareket yapılacak, bir iş görülecekse, “Destur” diye seslenilir. Böylece oranın iyesi kim ise, ondan izin istenmiş, onun gönlü hoş edilmiş, yanlış bir durumla karşılaşılması önlenmiş olurdu (KK10).

Yer ile ilgili yasayan inançlardan biri de “Yerin kulağı var” şeklinde ifade edilir. Söylenmemesi, konuşulmaması istenen şeylerin, kimse olmasa bile, konuşulduğunda yerin kulağı vasıtasıyla etraftan duyulabileceğine dair inanç, Çamardı merkez ve civarındaki hemen hemen bütün köylerde yaşamaktadır. Türk hayatında yeri dinlemek suretiyle, uzaklardan hareket eden orduları veya gelenleri yolcu adı verilen kişilerin tespit ettiği, kamların her türlü canlı ve cansız varlıkla haber aldığı ve yerin bir haber taşıyıcısı olduğu inancı, Türkler arasında eskiden beri varlığını sürdürmektedir (İnan, 1976: 30-31). Ölenlerle ilgili konuşmalar yapıldığı zaman, “Toprağı haber götürmesin aman!” şeklinde söze başlanır. Bu inanç da yörede sıkça görülür. Ayrıca Çamardı ve çevresinde kaybolan şeyleri toprağın

saklayabileceği inancı da tespit edilmiştir. Bu inanç, “Sankim yir yarıldı içine girdi”; “ Yirin altına girdi.” şeklinde ortaya çıkar. Bununla beraber herhangi bir sebepten dolayı sevilmeyen kimseler için ise “Yerin dibine batasınca, yedi kat yerin dibinde kal emi” şeklinde yerle ilgili sözler sarf edilir (KK10). Bu durumdan anlıyoruz ki yer bazen mükâfatlandırıcı bir iye iken bazen de cezalandırıcı bir iye olabiliyor.

Halk inançlarında “toprağı çekti” diye bilinen bir inanç vardır. Kişiyi öleceği yere toprağı çağırılmış, çekermiş. Gurbette yaşayan yöre insanlarından birisi doğduğu yere gelip de orada ölürse, o kimse için “ Toprağı çekmiş”, “ Toprağı arzulamış” ifadeleri kullanılır (KK1, KK2, KK5). Yunus Emre’nin “Toprağın onda çağıra bana seni gerek seni” deyişi halk arasında da yaşanmaktadır.

Halk inançlarında suda olduğu gibi toprakta da sınırsız hikmetlerin bulunduğu kabul edilir. Âşık Veysel’in “Benim sadık yarım kara topraktır” deyişi bu inancın bir ifadesidir. Türküde de dile getirildiği gibi, “Ben sana doyamadım doysun kara topraklar” denilirken toprak hem sadık yar ve hem de doyum bekleyen adeta canlı bir varlıktır. Şüphesiz toprağın bu kimliği onda da aşkın yansıma bulduğu ile izah edilebilecek bir durumdur. Türk kültürlü halkların tefekküründe toprak geniş yer tutar. Bu coğrafyasının Azerbaycan kesiminden yapılmış bir tespite göre iki kardeş toprağın sahibi oldukları konusunda tartışırlar. Her ikisi de kara toprağın kendisinin olduğunu söylemektedir. Gidip kara toprağın hakemliğine başvurmaya karar verirler. Kara toprak onlara “her ikiniz de yanılıyorsunuz toprak senin veya senin değil her ikiniz de toprağsınız” der. İncanın merkezinde topraktan gelindiği toprağa gidileceği vardır (Kalafat, 2010: 164). Çamardı’ da halk tarafından sevilen iyi kimseler vefat ettikleri zaman o kimseler için “Toprağı bol olsun.” ifadesi kullanılır. Ayrıca yöre halkı ölen kimselere dair acılarını belli etmek için “ Kara toprakların bağına girdi.” ifadesi kullanılır (KK1, KK2, KK5). Bu ifadelerden anlıyoruz ki toprak üzerine yöre insanı tarafından tıpkı eski Türk inançlarında olduğu gibi birçok hikmet yüklenmiş ve yer, koynuna girilen bir canlıya benzetilmiştir. Yer, daima bolluğun ve bereketin simgesidir. Özellikle ilk süt sağımında karşımıza çıkan “toprağın hakkı” deyimi ve bu deyime bağlı olarak sürdürülen ritüel ilgi çekicidir. Bu ritüelde yöre kadınlar ilk süt sağımında (hayvandan sağılan ilk süte ağız ismi verilir.) kovalarından bir miktar sütü toprağa döküp “bu da onun hakkıdır” demeleri yer iyesine verilebilecek en iyi örneklerden biridir (KK3).

1.4.3. Su İyesi

Eski Türk inançlarında yir gibi, su da bir ıduk/mukaddes idi. Ancak, bu kavramın içine, “çağnam çağnam akan” ve “akıntılı” olan bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar dâhil idi. Kök Türk çağı kitabelerinde “yirsub” sahipsiz kalmasını diye, Türk Tengrisi kağan gönderdi denirken, kastedilen, ıduk Türk yurdu ve bütün ıduk sularıdır (Ögel, 1995b: 315). Su onların hayat kaynağı ve yasama gücüdür. Hayvancılıkla uğrasan bir topluluk için bu son derece tabiidir. Onların olmadığı ve korunmadığı yerde açlık ve kıtlık olması mukadderdir. Kıpçak ve Ki-mek Türkleri İrtiş ırmağının cennetten çıktığına inanır (Kalafat, 2010: 165).

Eski Türklerde her suyun bir iyisi olduğuna inanılırdı. Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlardı. Su, onlara göre eski ve kutsal bir varlıktı (Kalafat, 1995: 53).

Vatanın korunmasında Yer-Su ruhlarının rolü Tonyukuk yazıtında pek açık ifade edilmiştir. Göktürk vatanına saldıran düşmanlar, tanrı Umay ve *Yer-Su* ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır. Bugünkü Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su (ırmak-göl-pınar), ağaç-orman, kaya kültleri eski Türk yazıtlarında “yer-sub” adı altında toplanmışlardır. Bununla beraber bu yazıtlarda ıduk (yani mübarek, mukaddes) sıfatıyla zikredilen Tamag, Iduk, Iduk Baş gibi dağ, ormanlık yahut su adları geçmektedir (İnan, 2000: 48).

Türkler, her suyun bir iyisi olduğuna inanırdı. Eski Türklerde, çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara süci/şarap salmak suretiyle, o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışır, onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı (Başbuğ, 1986).

Günümüz Yakut Türklerinin de, her ırmağın, gölün, pınarın ayrı bir iyisi olduğuna inandıkları bilinmektedir. Karagaş Türkleri su iyesine, sug ezi adını verirler. Bol balık avlamak isteyen bir balıkçı, balığa çıkmadan önce bir kayın ağacına onun adına renkli kumaş parçaları bağlamak suretiyle kendisini memnun etmeye çalışır. Bu kumaş parçalarına coloma adı verilir. Ayrıca, kayın ağacının yanında yakılan ateşin üstüne de çay ve süt dökmek yoluyla ümitler pekiştirilmeye, bereketli bir av olmasına uğraşılır. Bu av öncesi ayinde de, ağaç, su ve ateşin bir araya geldiğini görmekteyiz (Buluç, 1942: 130).

İncelediğimiz yöre halkı arasında suyun temiz tutulması inancı mevcuttur. Hava karardıktan sonra evin dışına su dökülmemesi özellikle de sıcak su dökülmemesi, suyun akıp geçtiği yerlere tükürülmemesi ve bevledilmemesi, bu tür kirletmeler yapıldığında yapanın çarpılacağı inancı ve cezalandırılma korkusu, Çamardı yöresindeki Türk inançlarının yaşayan son biçimleridir (KK8).

Bingöl ve Tunceli çevrelerinde de, gelin eve getirilirken mutlaka ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere veya ırmak kurumuş olsa da, bu hareket yerine getirilir. Böylece, eve gelen gelinin, kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getireceğine inanılır (Kalafat, 2010: 168). Çamardı ve civarında ise bir eve gelin olan kimse düğün günü kapının eşiğinden geçirilir ve hemen peşinden de içi su dolu bir ibrik üzerinden atlatılır. Gelin bu ibriğin üzerinden geçtikten sonra ibrikteki su yere boşaltılır. Bu pratikle gelinin geldiği eve mutluluk, huzur, bereket getireceğine inanılır (KK5). Yöredeki bu pratiği biraz önce bahsettiğimiz eski Türk inancıyla karşılaştığımızda Türklerin yüzyıllar öncesine ait inançlarının günümüzde de benzer şekillerde devam ettiği sonucuna ulaşmaktayız.

Yörede tespit edilen su ile ilgili birkaç örnek pratik daha sunarak konuyu bağlamak istiyoruz. Meselâ, Burç Kasabasında, sabah erkenden eşiğin önüne su dökülürse, evin rızkının artacağına inanılır. Çardacık ve Mahmatlı köylerinde, çocuk yürüyemiyorsa, başına su dökülür ve sıkça yıkanır. İnanca göre, çocuğun yürüyemeyişi, ananın zamanında bu işi yapmadığına bağlanır (KK7).

Muhammedî İslam'da su niyettir, berekettir, hayat kaynağıdır. Onu veren her şeyin iradesini elinde tutan Allah'tır. Su bir vasıta kılın da keza Allah'tır. Allah'a rağmen suda bir kuvve aramak emsallerinde olduğu gibi Allah'a ortak koşmaktır ki affi olmayan günah olarak bilinen şirkir.

Su, Türk inanç sisteminde hayatın kaynağı olarak bilinir. Su, aynı zamanda mukaddes bir varlıktır. Öyleki 16 yy. Divan Şairi Fuzulî tarafından adına kasîde bile yazılmıştır. Su ile ilgili bu kutsiyet yöredeki inançlarda da kendini göstermektedir. Yörede bir insan öldüğü zaman içi su dolu bir tas ölünün başucuna koyulur. Bu su dolu tas ölü kabre götürülünceye kadar kaldırılmaz. Yörede su ile ilgili başka bir inanca göre gurbete giden kişilerin arkasından su dökülür ki, o kişi tez zamanda sağ salim dönebilsin. Ayrıca yörede ruhsal bir sebepten dolayı hasta olan insanlar,

dertlerine şifa olsun diye üzerlerine kutsiyet affettikleri kişilere muska yaptırırlar. Bu muskayı ya boyunlarında taşırlar ya da coşkun akan bir dere kenarında suya bırakırlar. Böylece kendilerini rahatsız eden kötü ruhlardan arınmış olurlar (KK1, KK9, KK15). Bu durum ülkemizin bazı yerlerinde değişik şekillerde devam etmektedir. Kars' ta, büyü yapıldığına inanan kişi deniz yolculuğu yapar. Erzurum'da, Kars' ta, Muş' ta, Ağrı'da, Bitlis' te muska ile büyü yapılmasında ve büyü bozulmasında muskanın suyu ile yıkanılır ve muska okunup suya atılır. Kars' ta ve Muş' ta rüyada su, akarsu ve deniz görülmesi başarıya, berekete, işlerin iyi gideceğine delâlet eder. Bu uygulamalarda da eski Türk inançlarının izleri vardır. Nitekim Uygurlar, altın ve gümüş kaplar içindeki suyu birbirlerine serpererek üzerlerinde ve çevrelerinde bulunan kötü ruhları uzaklaştırdıklarına inanırlardı (Ögel, 1995a:125).

Türk inanç sisteminde suya affedilmiş kutsallığa dair inançlara Dede Korkut Hikâyeleri' nde rastlanmaktadır. Salur Kazan'ın suya hitaben:

Çağnam çağnam kayalardan çıkan su

Ağaç gimileri oynadan su

Hasan ile Hüseyünün hasreti su

Bağ ve bostanın zıyneti su

Ayişe ile Fatmanun nisahi su

Şahbaz atlar gelüp içdüğü su

Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su

Ordumun haberin bilür-misin digil mana

Kara başım kurban olsun suyum sana (Ersin, 2009:101).

Şeklindeki ifadesi suyun o dönemdeki Türk inançlarında hangi manaları taşıdığını ve hangi sembolleri îma ettiğini ortaya koymaktadır.

Manas destanında Yakup Han karısına şöyle çıkışıyordu:

On dört yıldır alalı, anne dahi olmadı,

Kutsal bir yere gidip, adım bile atmadı,

Kutsal pınara gidip, yanında bir yatmadı,

Bir elmanın altına, giderek oynamadı,

Kısırlıktan kurtulup, kutlu yol bulamadı!

Cengiz Yasası'nda; suya su dökeni (küçük tuvaletini yapanın) ölüme mahkûm edildiğini, suya el sokmanın yasaklandığını, su almak için bir kap kullanılmasının emredildiğini ve bir defa giyilmiş, eskimiş bir elbiseyi yıkayıp tekrar giymenin yasaklandığını görüyoruz. Cengiz İmparatorluğu gayri Türk bir hanedan tarafından Türk kanunlarına göre idare olunan, ordusundaki erlerin büyük bir kısmı Türklerden ibaret olan, bir Türk- Moğol İmparatorluğu olup, Cengiz Yasası'nın ihtiva ettiği hukuki esasların çoğu Türk kavimlerinin ananevi hukuki esasları idi (Arsal, 1947: 168, 171, 365). Çamardı' da var olan inanışa göre akan suya küçük abdest ya da büyük abdest yapan bir kişi şer ruhları kendisine musallat etmiş demektir. Bu olumsuz davranışları yapanların aklını yitireceklerine inanılır (KK5).

Araştırdığımız Çamardı yöresinde kimsesi olmayan kişiler için “bir bardak su vereni kalmamak” deyiimi kullanılır. Ayrıca su dağıtanlar için “su gibi aziz ol evladım, geçmişlerinin canına değsin.” ifadeleri suyun mukaddesliğinin, yöredeki halk tarafından kabul edildiğinin ve su dağıtma işinin ölen insanlar için bile hayır olduğunun göstergesidir (KK1).

Ölen insanların her hangi bir suretle dirilmesi veya herkesin kendi hesabına bir ölümsüzlüğe erişmesi, bütün insanlığın istediği bir özlemdir. Altay ve Anadolu masalları ölüp de, kutsal ve sihirli bir güçle yeniden dirilenlerle doludur. Bu konu çok derin ve geniştir. Eski Türkler de yeniden can veren bu suya hayat suyu derlerdi (Ögel, 1989: 106). Eski Türklerin “bengi su” dedikleri ve daha sonraları “ab-ı hayat” adı verilen “hayat suyu” dünya mitolojilerinde de çok işlenen önemli bir motiftir. İncelediğimiz yörede bir kimse akşam vefat ederse sabaha kadar vefat edenin başında yakınlarından birkaç kişi bekler. Bu arada mevtanın hemen yanına da bir kap dolusu su konur. Bu suyun mahiyetini araştırdığımızda, ölen kimsenin ruhunun ölüm dehşetiyle susayacağını ve yanına konulan bir tas sudan içerek susuzluğunu gidereceği inancı vardır (KK12). Ayrıca ölen kişilerin mezarlarının baş taraflarına

betondan küçük bir oyuk yapılır. Bu oyuğun içine de hemen hemen her ziyarette su doldurulur. İnanca göre ölen kişinin ruhu bir kuş şekline dönüşür ve susadığı vakitlerde de buradaki sudan içer (KK20). Bu inançtan suyun öldükten sonra bile hayatın devamında vazgeçilmez bir unsur olduğu ortaya çıkıyor. Burada dikkat etmemiz gereken bir başka husus ise suyun ölenin ayakucuna değil de baş tarafına konuyor olmasıdır. Bu pratikteki sebep ise yöre halkının suya bahşettiği değeri ortaya koymaktadır. Yörede suya gösterilen hürmet noktasında “ su içmeye besmeleyle başlanması, suyun ayakta değil de oturarak içilmesi, akşamları sıcak suyun dışarı dökülmemesi” gibi örnekleri sıralayabiliriz.

Ural Batır destanında Ural Batır, ölümsüzlük suyu olan Tirihıw’ı aramaya gider ve bu suya ulaşmak için çok çeşitli engellerle karşılaşır. Engelleri aşmasına rağmen bu suya kavuşamaz. Destanın sonuna doğru Ural Batır, susuzluktan kırılmakta olan halkın susuzluğunu gidermek için atasından yadigâr kalan elmas kılıcını başının üstünde üç defa sallayıp ayakaltındaki yere saplar orayı suyun başı olarak gösterir. Hemen sonra oğlu İdil’i çağırarak, ona “Git oğlum, ayağının çektiği yere git de halk arasında yürü; yalnız büyük bir nehre ulaşmadan arkana dönüp bakma” diye tembihler. Durup dinlenmeden giden İdil, sonunda ardına dönüp bakmış görse ki onun izinden geniş bir ırmak oluşmuş geliyor. Böylelikle Akidil nehri meydana gelmiş. Yine Ural Batır’ ın oğullarından Hakmar ve Yayık, kendi isimlerinin nehirlerle verilmesine sebep olmuşlardır. Ural Batır’ ın ölümü yaklaştığı zaman ona içmesi için getirilen ebedilik suyunu Ural içmez ve etrafına döker, böylelikle Yer-Su ölümsüz olur (Akman, 2002: 5).

1.4.4. Ağaç İyesi

Eski Türk hayatına baktığımızda ağaç ve orman varlıklarının insan hayatı üzerinde tesiri olan mukaddes varlıklar olduğunu görmekteyiz. Onları, yani onların iyelerini memnun ettikçe saadetin artacağına, bolluk ve bereket olacağına ve huzurlu yaşayacaklarına inanırlardı. Türklerin bu inancı Kök Türk çağı kitabelerine kazanmıştır. Bu kitabelerde, Türklerin, Ötüken Yış' dan uzaklaşmaları hâlinde başlarına türlü belâların geldiğine ve geleceğine; burada yaşarlarsa, huzur içinde ömür süreceklerine, sıkıntıya düşmeyeceklerine işaret edilir. Ve şöyle denir: “Ötüken yir olurup arkiş, tirkiş isa neng bungu yok. Ötüken yış olursar benggü ile tuta olurtaçı sen (Buluç, 1942: 129). Orman iyесinin varlığına ve gücüne inanan Türkler, bu iyeyi

muhtelif adlarla çağırırlar. Kazan Türkleri, Yakut Türkleri, Tıa iççite der. Buryat ve Karagaş Türkleri arasında da orman iyisi inancı mevcuttur. Sibiryaya Türkleri bu iyeyi aksakallı koca bir ihtiyar şeklinde tasavvur eder (İnan, 1995a: 38-40). Altay kişi (Altaylarda yaşayan Kıpçak, Tölös, May man, Todas ve İrkit gibi Türk unsurlar) Sarp dağ yollarından asarken, bir tersliğe uğramamak için kayın ağacına bez bağlar. Böylece Gök Tanrı'yı memnun edeceğine inanır. Gök Tanrı/Altay Kutay'a yönelince “Senin her şeyin iyi olsun, senin iyi olman bizim iyi olmamızdır” der.

Çamardı ve köylerinde meşe ağacı mutlak surette nazara karşı iyidir. Bu yüzden meşe ağacının dallarından yapılan süsler evlere, yeni alınan arabalara ve semiz hayvanlarının boyunlarına asılır (KK8, KK19, KK21,).

Yörede bu ağaçla ilgili bir başka inançsa “meşe ağacının bulunduğu yere şeytan girmez ve kötü ruhlar buralara yaklaşamaz. ” inancıdır (KK5). Bu inançlara baktığımız zaman yöre halkı tarafından belli ağaçlar üzerine kutsiyet atfedildiğini ve olmuş ya da olabilecek birtakım olumsuz hadiseler için de bu ağaçların manevi bir kalkan olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Eski ağaç kültürüyle ilgili izler edebi metinlerde de yer almaktadır. Örneğin Dede Korkut hikayelerinde Salur Kazan Han’ ın oğlu Uruz’ un ağaca hitap edişinin, Altaylı Şamanistlerin mukaddes ağaçları için söyledikleri ilahilerle benzerliğine dikkat çekilmiştir (Ergin, 1997: 108-109):

Ağaç, ağaç dir isem sana erilenme ağaç

Mekke ile Medine’ nun kapusu ağaç

Musa Kelimün asası ağaç

Böyük böyük sularun köprisi ağaç

Kara kara denizlerün gimisi ağaç

Şah-ı merdan Ali’ nün Düldülinün eyeri ağaç

Şah Hasan ile Hüseyin’ ün bişigi ağaç

Eger erdür eger avratdur korhusı ağaç

Başun ala bakar olsam başsuz ağaç

Dibün ala bakarolsam disüz ağaç

Meni sana asarlar götürmegil ağaç

Götürecek olur isen yiğitlügüm seni tutsun ağaç

Bizüm ilde gerek idün ağaç

Kara hindu kullarıma buyuray idüm ağaç

Seni para para toğrayalar idi ağaç

Türk inanç kültüründe ağaç mitolojik bir sembol olarak birçok mucizeyi gerçekleştirir. O canlıların üç âlemdeki işlerini düzenler. Hayat ağacının temel vasfı ebedi canlılıktır. Hayat ağacı dünya dağı, hayat suyu gibi bütünlüğü temsil eden mitolojik sembollerin esasını temsil eder (Ergun, 2004: 145). İncelediğimiz yörede meyve veren ağaçları kesmek ya da yakmak pek hoş karşılanmaz. Hatta bu ağaçlar yeşil halde iken yaprakları bile kutsaldır. Yeşil yaprakları yakmaya çalışanların yaratıcı tarafından cezalandırılacağına inanılır (KK6).

Bir kişi, başka bir kimse tarafından olumsuz bir duruma maruz bırakıldığında o kimse için “ ocağıma incir ağacını dikti.” ifadesini kullanır. Eğer kişi birisine beddua edecekse “ ocağına incir ağacı dikilsin” ifadesini kullanır (KK17). İncir ağacının bedduada kullanılmasının nedeni, Hz. Âdem’ le Havva’nın yasak meyveyi yedikten sonra avret yerlerini incir yaprağıyla örtmelerinden kaynaklanmaktadır. İncir ağacının kökleri çok yayılır. Öyle ki bahçesinde ekili olduğu evin temeli altına girerek evi yıkabilmektedir. Evin yıkılması, ocağın sönmesi anlamına geldiği için beddualarda “ocağa incir ağacı dik-” deyiimi kullanılır. Ayrıca incir ağacı yılanların en sevdiği ağaç olarak bilinir. Dolayısıyla bir kimsenin evinde, ocağında incir ağacının olması demek o ocakta yılanların da çok olması demektir. Bu sebeple incir ağacı ile ilgili yukarıdaki bahsettiğimiz ifadeler olumsuz durumlarda kullanılmaktadır. Ayrıca bu ifadelerden anlıyoruz ki ağacın cezalandırma işlevi tıpkı eski Türk inançlarında olduğu gibi günümüzde de incelediğimiz yörede devam etmektedir.

1.5. Eşik, Ocak, Ateş İyeleri

1.5.1. Eşik / Ev İyesi

Yörede evin avlu kapısından itibaren, bunlara banyo, tuvalet, misafir odası ve mutfak da dâhil olmak üzere her bir odanın kapısının altı, üstü ve yanları “eşik” olarak isimlendirilir. Yörede kapı eşiğine oturmak, basmak, kapı eşiğinde uyuklamak ve buna benzer davranışlar hoş karşılanmamaktadır. Aksini yapan kişilerin kısmetinin kapanacağına, üzerine belaların musallat olacağına inanılır (KK4).

Yörede eşik önleri sürekli temiz tutulur. Eşik önlerine bulaşık suyu, soba külü dökülmez ve çöp atılmaz. Çünkü bu tür davranışların yapılması halinde şerir cinlerin eşik çevresinde toplanacağına ve bunların da hane halkına zarar vereceğine inanılır (KK4). Eski Türk inanç sisteminde ise eşik, yapı ve fonksiyonu itibarıyla kişiyi her türlü hastalıktan, evi isi gelmesi muhtemel olan kaza ve belalardan koruyan bir sınır çizgisiydi. Bundan ötürü eşiğe hürmet gösterilir ve buraya ayak basılmazdı (Gökalp, 1976:297). Yörede bu düşüncenin, Farkında olarak ya da olmayarak devam ettirildiğini gelinin oğlan evine gösterilmesinden anlıyoruz. Ayrıca gelin eşikten içeri doğru adımını atar atmaz kendini bir koyun derisinin üzerinde bulur. Koyun derisinin bir kenarında da iç su dolu bir ibrik veya boş bir çömlek bulunur. gelin ayağıyla ya su dolu ibriği devirecektir ya da çömleğin üzerine basarak o çömleği kıracaktır, ya da çömleğin üzerine basarak o çömleği kıracaktır. Bu gelenek uygulandığı zaman gelinin eve bereket getireceğine inanılır (KK6).

Eşikle ilgili bu inanç bir takım farklılıklarla diğer Türk topluluklarında da tespit edilmiştir. Örneğin; Kazaklarda evin eşiği “tabu” olarak telakki edildiğinden gelin eşiğe bastırılmaz ve bir halı üzerinde içeriye alınır (Gökalp, 1976: 312).

Yörede devam etmekte olan başka bir gelenek de gelinin, oğlan evine girmesi sırasında kapı eşiğinin hemen önünde kaynaması tarafından avucuna bir miktar bol sürülmesi geleneğidir. Gelinin avucundaki balı önce kaynanası, sonra da görünçesi yalar. Daha sonra ise gelin avucundaki, kaynana ve görünçeden geriye kalan balı kapının üst eşiğine sürer. Bunu yapmakla geldiği eve mutluluk getireceği, başta kaynanası ve görünçesi olmak üzere diğer hane halkıyla tatlı bir muhabbet içerisinde olacağına inanılır (KK3). Uygulanan bu pratikleri dikkatli bir biçimde incelediğimizde eşik, yabancıya, aileye yeni katılacak olan kişi veya kişilere kapalıdır. Ancak ev ve eşik iyesi bundan haberdar edilir ve memnun edilirse bu kabul

gerçekleşebilir. Yörede tespit ettiğimiz eşikle ilgili bütün bu inançlar “eşik iyesi” ile ilgili eski Türk inançlarına ait izlerin göstergesidir. Ayrıca eşik iyesiyle ilgili bazı yörelerimizde de benzer inançlar olduğunu görmekteyiz.

Gaziantep çevresinde de, gelinin eve girerken eşiğe basması iyi sayılmaz. Geline eşik atlatılır. Eğer gelin eşiğe basarak içeri girerse, cinlerin hücumuna uğrarmış ve bu da gelinin bağlanmasına sebep olurmuş. Muş'ta, gelin kapıdan girerken kapının üstünde yumurta kırılır ve kapı esiğine yağ sürülür. Böylece eve yeni bir bereket getirilmiş olur (Kalafat, 2010: 184-185).

Tunceli'de, eski inançlarımıza bağlı olarak ev iyesi ile ilgili inançlar yaşamaktadır. Eşikte oturmak, eşiğe basmak iyi karşılanmaz, uğursuzluk getireceğine inanılır. Çünkü eşik, evin içine giriş izni veren ve aynı zamanda giriş sırasında gelene bir eve girmekte olduğunu hatırlatan ilk duraktır. Ev iyesi eşikte olabilir. Onu incitmeden içeri girmek gerekir. Aksi halde onun hıssına uğranır. Eve gelin girerken, onun eşiğe basmamasına çok dikkat edilir.

Tunceli'de, gelin oğlan evine girerken esikten atlatılır ve öyle içeri alınır (Kalafat, 2010: 182-183). Bu inanç, Kazak ve Kırgız Türkleri arasında yaşamaktadır. Onlar da, gelini esiğe basmadan içeri almak için, onu bir keçe/kilim üstüne oturtup çadıra sokarlar (İnan, 1976: 73).

Çamardı yöresinde evde bereketin eksik olmaması için değişik işlemler yapılmaktadır. Evin kapısından içeriye sürekli sağ ayakla, besmeleyle ve ihlâs suresi okunarak girilirse o eve yokluk gelmezmiş (KK12). Türklerin eski inançlarında evin iyelerine Şamanist dualar edilmekteydi. İslamiyet'in kabulünden sonra bu duaların yerini İslamî dualar almıştır.

1.5.2. Ocak/Ateş İyesi

Od, ocak iye veya iyeleri, Türk hayatında mevki işgal eder. Ergenekon'dan çıkmak için Demir Dağ'ı ateş yakıp eriterek yeryüzüne çıkan Türkler (Ögel, 1971: C.1, 59-71) bu hatırayı günümüze kadar yaşata gelmişlerdir. Eski zamanlarda, ayın yaparak ateş etrafında toplanan eski Türkler, demir parçasını ocaktaki ateşte kızdırıp örs üzerinde döverlerdi. Türkler, bu hareketleri ile kendilerini tekrar yeryüzüne kavuşturan ateşe, şükranlarını sunarlardı. Ocaktaki ateşi söndürmeyerek, bu tazimi ömür boyu sürdürürlerdi. Ateş, ocak içinde küle gömülerek uyutulurdu. Kül, ateşin

koruyucusu, belki de koruyucu iyesi kabul ediliyordu. Külde saklanan, yeniden ateş yakmağa hazır halde saklanan korlara nisbetle, ailede son çocuğa “Kül” adının verildiği sanılmaktadır. “Kül Tigin” ve “Od Çiğın” adlarının da son çocuk oldukları inancı ile ad olarak verildikleri ileri sürülmektedir (Temir, 1983: 293-99).

Türkler, od ve ocak iyesine bir saygı işareti olarak üstüne, pis ve kötü şeyler atmaz, bundan sakınırlardı. Söndürmez ve üstüne su dökmezlerdi. Bir bereket ve hayat kaynağı olarak inanılan ateşi Türkler ocaktan dışarı vermeyi uğursuzluk kabul ederlerdi ve başka boydan kişilere asla ateş vermezlerdi (Buluç, 1942: 127).

Çuvaş Tengriciliği' nde dinî merasimlerde ateş yakılır (Kalafat, 1988:113). Altay kişi misafirin getirdiği yiyeceği iki ve onun katlarına böler. Od Ene' ye, ateşin ruhuna yiyecek sunar. Yemeğin üzerinden geçmek, atlamak yemeğe saygısızlıktır (Kalafat, 1998: 115).

Eski Türk hayatında cesetler, ateşle yakılıp kül hâline getirilirdi. Bunda ateşin her şeyi temizleyeceği inancı rol oynamaktaydı. Böyle bir hareketle, ölenlerin ruhlarının kötülüklerden kurtulacağına, kötü ruhların ondan uzaklaşıp kaçacağına inanılırdı. Bu inanç, Kök Türk, Hazar, Kırgız, Kuman ve Tuna Bulgar Türkleri arasında mevcut olmuştur (Esin, 1978: 20).

Türkler, ateşi kötülüklerden koruyucu, temizleyici gibi gördükleri için, ona karşı saygısızlık gösterenleri cezalandırmışlardır (Fazlan, 1975: 127). Bıçağı ateşe koymak, sönmüş oduna abdest çözmek, ateşin yanında odun bekletmek yasaktı. Bu suçları işleyenlerin ağır cezaları vardı. Yasağı bilerek veya bilmeyerek ihlâl edenler, kirli ve suç işlemiş oldukları için temizlenmeleri gerekirdi. Önceki durumlarına dönmeleri için, böyle insanların çadırları, çocukları ve bütün eşyaları iki ateş arasından geçirilirdi (Buluç, 1942: 127).

Göktürkler'in ateşi kutsal ve kötü ruhlardan temizleyici kabul etmelerini, 568'te Bizans elçisi Zemarkhos ve beraberindekilerin ateşle temizlenmek zorunda bırakılmaları açıkça göstermektedir (Gumilev, 1999: 128). Tarihçi Menander bu olayı şöyle anlatmıştır:

Bu kabilelerden felaketi ve uğursuzluğu kovduğuna inanılan Zemarh' ın yanına geldiler. O'nun Rum'dan getirdiği eşyaları alarak güzelce istif ettiler. Sonra

sandal ağacını yakıp İskit dilinde barbarca birtakım sözcükler mırıldanarak çan çalıp davul dövdüler. Sonra alevler içinde kalan sandal ağacının çevresine toplanıp içine saklanan ruhları kovuyormuş gibi eşyaları çılgınca çırpmaya başladılar. Ve bunu yoruluncaya kadar sürdürdüler. Bütün uğursuzlukları kovduklarına kanaat getirdikten sonra Zemarh' a da aynı şeyi yaptılar; güya onu da temizlediler. Ve Zemarh ateşle tamamen temizlendikten sonra hakanın huzuruna kabul edildi. İncelediğimiz yörede Nevruz günlerinde halkın bazı kısmı yakılan ateş üzerinden atlarlar. Ayrıca yüzlerinde, ellerinde ya da vücutlarının başka yerlerinde sivilce çıktığı zaman tahtadan veya demirden bir kaşık ısıtılarak sivilcenin üzerine hafifçe bastırılır. Yörede bu işleme “korkutma” adı verilir. Bu sayede sivilcenin ateşin korkusundan kaybolduğuna inanılır (KK16).

Türk ve Moğol kavimlerinde od iyesi kutsandır. Altay Türklerinin, Öt ezi adını verdikleri ateş iyesi, Yakut Türklerinin inancına göre, gökten inen od/ ateş içinde oturur. Bu ateş, Tanrı Ülgen tarafından yeryüzüne gönderilmiştir (İnan, 1972: 42).

Bizans kaynaklarına göre, Türk kağanını ziyarete gelen elçi, huzura çıkmadan önce, İrtiş' in basında iki ateş arasından geçirilmiş ve temizlenmiştir. Çünkü Türkler, ateşe bir koruyucu iye olarak itibar ederlerdi. Elçinin verdiği bilgilerden, Türklerin ateşe bakarak geleceği öğrenmeye çalıştıklarını, ateş ile fal baktıklarını öğreniyoruz (Elçin, 1986: 497). Fala bakılırken kağan adına yakılan ateş önünde kurbanlar kesilir, çıkan alevlerin şekillerine bakarak gelecek yorumlanırdı. Arap kaynaklarına göre, bu ateşte, alevin yeşil renkte olması, yağmur yağacağına, kırmızı alev çıkarması harbe, sarı alev çıkarması hastalığa, kağanın öleceğine, yolculuğa çıkacağına işaret saydığını (İnan, 1972: 42-43).

Ocak ile ilgili inançları sözlü kültürün her alanından örneklemek mümkündür. Değişebilen ana dillerine rağmen Ateş Türk költürlü halklarda da düştüğü yeri yakıyor.

Türk költür coğrafyasının her kesiminde de erkeği ölen aile için sönük ocak veya ailenin erkeği için ocağın direği deniliyor. Anadolu'nun her yöresinde çocuksuz aile için kör ocak tanımı yapılıyor. Buralarda da egzama için, siğil için, bayımlı hastalıklar için ocaklara gidiliyor. Buralarda da yalvaran kimse tarafından yalvardığı kimseye “ocağına düşmüşüm” deniyor. Bu költürün yapıcısı ve sahibi olanların

tümünde de yanan ocak ateşine pislik atılmıyor veya gece komsuya ocaktan çıkarılmış ateş verilmiyor (Kalafat, 2008).

Tıpkı “eşik iyesi” gibi “ocak ve ateş” iyeleri” de Türk inanç sisteminde kutsal olarak kabul görmüştür. Yörede tandır ocağında yanmakta olan ateşin su ile söndürülmesi hoş karşılanmayan bir davranıştır. Çünkü ocağın su ile söndürülmesi durumunda söndüren kişiye kötü ruhlar musallat olacağı ve o kişinin yuvasının dağılacağı inancı hâkimdir. Bu sebeple, ocakta yanan ateş kendi kendine sönünceye kadar beklenir. Ayrıca ocaktan çıkan kül insanların yaşadığı yerlerden çok uzağa dökülür ya da bir torbaya doldurulup dere kenarına dökülür (KK6).

Yörede ocak ve ateş ile ilgili olarak tespit ettiğimiz “ocağı batasıca”, “ocağında baykuşlar ötsün” gibi kullanılan ifadelerde ateş ve ocağın ne derece kutsal olduklarını görmekteyiz. Ayrıca yörede temizlik malzemelerinin pek yaygın olmadığı zamanlarda kirlenmiş kap kacaklar kül ile ovularak temizlenmekteydi. Yani ateşin külünün temizleyici, arındırıcı bir özelliği olduğuna inanılmaktaydı (KK4). Ateşin temizleme özelliğine sahip olduğu inancı Batı Göktürkler’ de de görülmüştür. Nitekim VI. asırda Batı Göktürk hakanı, Bizans elçilik heyetini, yaktırdığı ateşin alevleri üzerinden atlayarak kötü ruhlardan temizletmiştir (Kafesoğlu, 1980: 25).

Ateş ve ocak iyeleri ile ilgili yörede tespit ettiğimiz bu inançlar, bu iyelerin koruyucu ve korkutucu bir özelliğe sahip olduğu, aynı zamanda bereketi, sağlığı, mutluluğu, temizliği ve arınmışlığı temsil ettiğini görmekteyiz.

1.6. Kam ve Ocaklı

Türk hayatında kamlık sanatının öğrenilmekle elde edilmediğini, kamlığın soydan geldiğini, kam adayının ihtiyar kamin elinde yetiştiğini, onun nezaretinde ayinler yaptığını ve bütün bu işlemlerden sonra kamlık sıfatını aldığını görüyoruz (İnan, 1995a: 401). Ayrıca Türk hayatında erkek kamlar gibi kadın kamların da bulunduğu, kamların merasimler sonucunda kendilerine verilen ücrete razı oldukları tespit olunmuştur (İnan, 1995a: 402). Bu inançlar, yörede ocaklıya ait inançlarla kısmen de olsa benzeşmektedir.

Türk inanç sisteminde Tanrı, yardımcı iyeler, yer ve gök ile yeraltı iyeleri, arbak / ruhlar insanların hayatı üzerinde, yaşayışlarında mühim rol oynarlar, insanlarla

bu olağanüstü varlıklar arasında köprü görevi yapan, onlardan haber getiren ve insanların onlarla arasını iyileştiren kişilere, eski Türkler muhtelif adlar vermiştir. Kam, ozan, oyun, baksı gibi adlar, bunların bir kısmıdır (İnan, 1972: 168-169; Radloff, 1956: 3-75).

Kam / Şaman kavramlarının ihtiva ettiği fonksiyonlar araştırıldığında, bunların birden çok olduğu dikkati çekmiştir. Büyücü, dinî pratiklerin uygulayıcısı, doktor / hekim, arabulucu, şair ve müzisyen gibi çeşitli fonksiyonları kişiliğinde birleştiren bu tip, iyeler vasıtasıyla gizli ve olağanüstü güçlerle irtibat kuracak bir kapasiteye sahip, diye kabul edilirdi (Kafesoğlu, 1980: 88-90). Tengri ile temasa geçebilecek derecede güçlü kişiler olduklarına inanılan kamlar, kimi zaman Tanrı'dan insanlara mesajlar da getirirlerdi. A. Ocak, onların bu tornası gerçekleştirirken inzivaya çekilme hâlleri ile, İslâm velîlerinin riyazâta çekilirken yaptıkları arasında görülen benzerliğe dikkati çeker (Ocak, 1984: 7-14). Eski Türk İnanç Sistemine Şamanizm demek hem eksik hem de yanlış olur. Kamizm' e gelince din adına işlev yapandan hareket edilecek ise Kamizm denilmesi daha ekvel olur ancak, bu hocaizm, mollaizm gibi bir anlam taşır ki Tengricilik sadece Kam etrafında oluşmamıştır. Kam belki din görevlisi iken, Saman daha ziyade ruhlara merkezli bir işlev yapıyordu (Kalafat, 2010: 216-217).

Kamlık gücü ve kabiliyeti soydan gelme mistik bir karakter taşır. Kamlık, öğrenme yolu ile elde edilemez. Aday, kamlık geleneğine mahsus gizli bilgileri edinmek mecburiyetindedir. Kam olması mukadder olan kimse, bunu hissettiği andan itibaren insan içinden çıkıp gider, ıssız ormanlara çekilir. Çılgınlık belirtileri gösterir, ateşe ve suya dalıp çıkar, çok uzun bir azap/acı çekme devresi yasar. Sembolik ölümler içinde görünür. Bu devreyi asan kam adayı, geri dönüp gelir. Orta Asya ve Sibiryâ Türkleri arasında kamların elbiseleri, giyim (kisve), tuş (külâh) (veya börk), kuka ve kuşaktan ibarettir. Aday geri döndükten sonra, bunları giyinince, kam olma işlemlerini tamamlamış olur. Bunları, bir sembolik at ile davul tamamlar. Kam, çoğu zaman bu at ile uçar. Tengri'nin huzuruna yükselir. Göklerde ve yeraltında dolaşır, seyahat eder (İnan, 1972: 79). Elinde kutu, eşya cinsinden bir asa veya alaca değnek bulunur. Ayrıca davulları da beraberindedir. Genç kamlar, davul yerine yanlarına küçük bir yay, ya da kayın ağacından bir sopa alırlar. Kam, vecd hâlinde bir kişi için alkış (dua) kılırsa da Tanrı'nın hükmüyle, iradesiyle seçilir (Başer, 1988: 137-154).

Kamların tın/ruhu, kendi soyuna mensuplara ölümden sonra da yardım etme gücüne ve kudretine sahiptir. Bu kudret, sadece kam soyuna aittir. Bu kudret, babadan oğula intikal edermiş. Kam bu kudreti temsil eden bir davul ve ata ruhu yardımıyla, Yir-Sub iyelerini çağırıp yapacağı işi için yardımlarını istemiş ve bazen onları, bunu yapmaya zorlamış (Buluç, 1942: 66- 67). Araştırdığımız yörenin Bekçili Köyü' nde insanların ayak, el, boyun kırılmalarında bu kırıkları tedavi eden (Halkın tabiriyle sınıklayan) bir kişi vardı. Bu kişi öldükten sonra yaptığı vazifeyi aynı şekilde eşi devam ettirmektedir (KK11). Yörenin Çardacık Köyü'nde insanların vücudundan onların sağlığı için kan alan bir kişi vardır. Yörede bu kan alma işine “bıçak atma” adı verilir (KK1).

Yine incelediğimiz Çamardı yöresinin Bekçili Köyü'nde dudak uçuklarını, ellerde ve dillerde çıkmış sivilceyi (Halk buna temriye der.) okuyup üfleyerek ve sorunlu bölgenin üzerine çeşitli yazılar yazarak tedavi eden kam özelliklerini yansıtan kişiler vardır. Eğer temriye insanın mahrem bölgelerinde ise o zaman bu kam ruhuna sahip kişi sıradan bir merhemini üzerine okur ve bu merhemi kullanması için hasta olan kişiye verir (KK1, KK3, KK4). Bu ve buna benzer pratiklere Doğu Anadolu Bölgesinde de sıkça rastlanmaktadır. Kars çevresinde, dudaklarda kimi zaman meydana gelen uçukların, şeytanın o ağzı yalaması sonunda ortaya çıktığına inanılır. Bunun yok edilmesi için Emçi kadın veya Ocaklı kadınlar bir paçavrayı tutuşturur ve hastanın bası üzerinde dolandırıp tekrar onu ocağa atar. Ardından ekmek parçalarını uçuk üzerine dokundurup köpeğe yedirir, böylece, dudakta meydana gelen uçğun yok olacağına inanılır. Söz konusu inanç Orta Asya Türkleri arasında mevcut eski bir inancın aynen günümüzde devamıdır. Hastalıkların kolu ruhların insan vücuduna girmesi ile meydana geldiğine inanılan kamlık pratiklerine göre, bu işlemler / tütsüler vasıtasıyla onların bedeni terk etmesine, hastanın iyi olmasına çalışılır (Ögel, 1995: 108-119).

İKİNCİ BÖLÜM

TÖRENLER VE İNANÇLAR

1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

1.1. Doğum

1.1.1. Doğum Öncesi İnançlar

Türk hayatında aile kavramı toplum yapısının temelini oluşturmaktadır. Adeta sosyal bir kurum niteliğindeki bu yapının devamı ise doğumla sağlanmaktadır. Eski Türk inançlarında genellikle kadınlardan kaynaklandığı zannedilen doğum ve çoğalmaya bağlı bazı olumsuzlukların önüne geçmek için belli inançlar dairesinde bir takım uygulamalar vardı. Bugün de doğum öncesine ait bu inançlardan bazılarının halen devam etmekte olduğunu görmekteyiz.

Çamardı ve civar köylerinde, evin içine girip yerine oturan gelinin kucağına, hemen bir erkek çocuk oturturlar. İnanca göre böyle yapılırsa, gelinin ilk çocuğu erkek olurmuş. Gelin de, dileğinin kabul edilmesi anlamında, oturan çocuğa hediye verir. Erkek çocuk sahibi olması ile ilgili olarak, gerdeğe gireceği yatakta da bir erkek çocuğa üç takla attırılır. Böylece, evlenenlerin ilk çocuğunun erkek olacağına inanılır (KK4).

Kars yöresinde, rüyasında, bıçak, kama veya kılıç gören baba veya annenin erkek çocuk; gül görenlerin ise kız çocuk sahibi olacağı düşünülürmüş. Bu tür bir başka sına da, yörede, şöyle yapılır: Hamile kadına haber vermeden bir oturacak yere bıçak, diğer birine makas konur. Anne adayı, bıçak üstüne oturursa erkek; makas üstüne oturursa, kız çocuk doğacak, diye inanılır. Bu inanç ve sına Erzurum yöresinde mevcuttur. Kılıç, kama ve bıçak gibi âletler demirden imal edilir. Demir madeni, kam tarafından büyü ve tedavi usullerinde yemin merasimlerinde kullanılan bir mukaddestir. Türkler, Demir Dağı eriterek yeryüzüne çıkmışlar ve dünyaya yayılmışlardır (Ögel, 1995: 59-72). Bu inançla ona atfedilen kutsiyet, yöre insanları arasında görülen biçimiyle devam etmektedir (Kalafat, 2010: 253-254). Çamardı yöresinde ise hamile bir kadının karnındaki çocuğun erkek mi yoksa kız mı olduğu karnının şeklinden anlaşılır. Eğer ki hamile kadının karnı yuvarlak ise kız, karnı sivri ise erkek doğuracağına inanılır (KK3).

Çamardı yöresinde çocuğu olmayan ya da çocuğu sürekli ölü doğan kadınlara mumlama yöntemi uygulanır. Bu yönteme göre bal mumu (yöredeki ismi köfere) önce

bir tabak içine eritilir. Daha sonra ise tabak içindeki bal mumu çocuk sahibi olamayan kadının başı üzerinde ve bel çevresinde olmak üzere üçer defa dolandırılır. Bu sayede o kadının döl tutacağı ve bu pratikten sonra soyundan gelenlerin de doğurgan olacağı ifade edilir (KK3, KK15, KK18).

Çocuğu olmayan kadınlar kaynanaları tarafından yörede veya yöreye yakın yerlerdeki nefesi kuvvetli hocalara götürülür. Hocanın verdiği hamaiileri belirli bir müddet üzerinde taşır. Ya da hoca bir şişe su okur ve tavsiyeye göre kadın o suyu bitirir (KK4). Ayrıca Çamardı' da bu durumlara çare olarak düşünölen bazı ocaklar vardır. Bu ocaklarda çocuğu olmayan kadınlara yörede yetişen ebegümecei, yavşan otu gibi bitkilerin suyu ile banyo etmeleri tavsiye edilir (KK8).

Türklerin hayatında, çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrı'nın rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirir ve ağzı kutlu kişilerin alkışını / duasını dilerlerdi. Dede Korkut boylarında da bu inancın örnekleri vardır. O zamanda, Oğuz beyleri, göğre el açıp yüz tutarak alkış tuttuklarında, Tanrı dilediklerini geri çevirmezmiş ve çocuğu olmayanların bu şekilde dilekleri yerine gelirmiş. Yine bu boylarda, çocuk sahibi olmak isteyen anaların saçları olarak, "kuru çaylar" a su saldığını görmekteyiz (Ergin, 1997: 77-82). Kimi destanlarımızda, çocuk sahibi olmak isteyenlerin elmalı yerlerde, kutlu pınar başlarında, ata mezarlarında yatması gerektiğini vurgulanır (İnan, 1972: 160).

Gelin yeni evinin eşliğinden içeri girmeden damadın geline attığı elma gelinin başına isabet eder ise, evde damadın sözünün geçeceği inancı vardır. Düğün bayrağındaki elmayı nisan alıp başarılı olan damattan ödöl alır. Bey Dalı'ndan çalınmış elmayı bey çalandan satın alır. Siğilden kurtulmak için siğil sayısınca toprağa elma gömölür, elma çürödükçe siğiller dökölürler. Kız mendiline 5 elma koyar oğlana gönderirken elmalardan birisini ısırılmış olur. Böylece adeta elmanın yarısını kendisi yerken, yarısını da yavuklusuna yedirmiş olur. Bazı yörelerimizde Azrail'in can alırken canı yakmamak için ilgiliye elma uzattığı inancı vardır. Bilhassa çocuk canı alırken bunu yaptığına inanılır ve bu elmaya "Cennet Elması" denir (Makal,1987). Kırgız Türklerinin önlü destanı Manas, elmalı yerlerin erkek çocuk sahibi olmadaki önemini belirtirken;

“.....

Allah 'a tövbe deyip hiç isime bakmadı

Belini sıkı boğmadı

Cıyrıçı bana oğul doğurmadı

Yazı kışı oldu tam on dört yıl,

Evliya mezarına gitmedi,

Elmalıkta yuvarlanmadı,

Kaplıcalarda gece yatmadı!

Ey Hûda Teâlâ bana yar olsun!

Cıyrıçı 'nın karnında

Bir oğlan vücut bulsun” demektedir.

olmak için gidilir (Sakaoğlu, 1996: 5-7).

Anadolu'da çocuk ve erkek çocukla ilgili ifadelerde “Kısır kadın meyvesiz ağaç gibi odun olmaya mahkûmdur”, “Eteyine erkek çocuk sidiği deymesin”, “Çocuksuz aile meyvesiz ağaç gibidir” denir (Yardımcı, 1996: 8-11).

Elma, halk kültürümüzde, üremenin, çoğalmanın, yayılarak büyümenin simgesidir. Elmalı yer, döl tutmaya müsait, hikmetli yerdir. Bu tür kut bulmuş yerlerde Tanrı'ya çocuk sahibi olmak için yakardır ve buralarda yatılır. Elma, çoğalmadaki bereketi anlatır. Elmalı yerler muhtemelen el-ülke malı anlamına da geliyordu. Yaşlılık veya bir başka sebeple çocuğu olmayanların, elmalı yerlerde çocuğu olabiliyordu. Elmalı yerlerde yakarak çocuk sahibi olma isteği, orada çocuk sahibi olabilme ihsanı ve adak-nezir yoluyla şükran duygularını dile getirme vardı (Kalafat, 2010: 246)

Çalışma yaptığımız yörede evlenme merasiminde düğünün alameti olarak genelde cuma sabahı erkek evinin damına bayrak dikilir. Bayrak dikme merasimi resmi bir tören havasında geçer. Bu merasimde köyün imamı, damat, bayraktar ve damadın yakınlarından bazı kimseler bulunur. İmam tarafından dua okunur, bir horoz

kesilir. Bayrak direğinin en üst ucuna da ayna ve kırmızı renkte iri bir elma takılır. Bayrağın ucundaki kırmızı elmanın, bayrak dikilen evin erkek evi olduğunu belirtmek için takıldığı anlatılır. Ayrıca bu elmanın evlenecek çifte bereket, saadet ve hayır getireceğine inanılır (KK10).

Yakutlar tanrıdan çocuk, bilhassa erkek çocuk isterlerken ak şamana başvururlar. Ak şaman, Ayısıt hatuna yahut ak at sürüleri sahibi olan tanrıya dua eder. Yakut kadınları, çocuk dilemek için ağaçların altında –kayın ağacı tercih edilir- ak boz at derisi üstünde “yer sahibine” yakarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler (İnan, 2000; 167). Manas destanında Yakup Han, hatununun kısırlığından şikâyet ederek diyor ki, “bu Çırıçı’ yı alalı on dört sene oldu. Bir çocuk koklayamadım, öpemedim. Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında geçmiyor.” (İnan, 2000; 168). Burada ele alınması gereken ilk durum, kısırlık sebebi olarak öncelikle kadınlar sorumlu tutulmuş olmasıdır. İkinci durum ise tedavi seçiminde kıstas olarak tamamen inanç kültürünün kabul edilmiş olmasıdır. Benzer bir hikâyeyi Dede Korkut’ta görüyoruz. Türk aile sisteminde çocuk sahibi olmanın hatta kız veya erkek evlat sahibi olmanın farklı statülerde değerlendirildiği görülmektedir. Dirse Han Hikâyesi’nde “oğlu kızı olmayanın kara otağa, oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa yerleştirilmesi; oğlu kızı olmayanı Allah Teâlâ kargaytır, biz dahi kargarız.” (Schmiede, 2000; 21) denmesi bunun ne derece ciddi bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı hikâyede kısırlığı giderme yolu olarak “kurban kesme, aç doyurma, çıplak giydirme, borçluyu borcundan kurtarma ve tanrıya dua” pratikleri seçilir. İnceleme sahamız olan Çamardı yöresinde çocuk sahibi olamayan kadınlar halk arasında açıktan olmasa da gizliden gizliye küçümsenir ya da acıklı ifadelerle maruz kalır. Mahalle aralarında toplanan kadınlar çocuk sahibi olamamış kadınlar için “Gız bacı! Duydun mu? Falanın da çocuğu olmuyormuş.” “Şu hayatta elinden tutacak kimsesi yok.” “Bir bardak su da vereni yok.” “Kapısını açıp da bir bakanı bile yok” gibi sözler konuşurlar (KK6, KK17).

Türk inançlarının yaşayan izlerinden biri de, akşam hava karardıktan sonra kapı önüne sıcak su dökülmemesidir. Bunun sebebi olarak, kapı önünde bulunan cinlerin yanıp sakat kalabileceği ve sonra da, bunların, o evde doğacak çocuklara intikam almak için musallat olacağı korkusu gösterilir. Ayrıca, bu çevrede çocuksuz veya erkek çocuğu olmayanların, hamile kadınlara nazarlarının degeceğine inanıldığı

için nazarlık, üzerlik taşınmasına dikkat edilir ve göz değmesinden korunmaya çalışılır (Türkdoğan, 1982: 659-70).

Yörede hamile kadınlara kaynamış suyu, peynir suyunu açık alana dökmemeleri; kor halindeki ateşi gelişi güzel şekilde söndürmemeleri gerektiği tembih edilir. Aksi halde çocuğun ölü doğabileceği ya da düşebileceği inancı vardır (KK3). Eski Türk inançlarında da su ve ateş iyeleri, kendisine saygısızlık gösteren kişileri cezalandırıyorlardı (İnan, 1976: 96). Dolayısıyla yöredeki bu inançlar, ateş ve su iyelerine ait eski inançların devamı niteliğindedir.

Yörede doğum öncesine ait, doğacak çocuğun fiziki özelliklerine, cinsiyetine, huy ve karakterine tesir edeceğine inanılan ve bu sebeple yerine getirilen bazı inançlar vardır. Nitekim hamile kadın, hamileliği süresince en çok kime bakarsa çocuğun ona benzeyeceğine inanılır. Ayrıca hamile kadın eğerki Ay'a çok bakarsa çocuğun simasının parlak, nurlu olacağına inanılır (KK4). Doğacak çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisi de rüyayla tahmin yoludur. İnanca göre rüyada görülenin tam tersinin gerçekleşeceğine inanılır. Kız çocuğunu rüyasında gören hamile bir kadın erkek çocuğu doğurur (KK11). Rüyalarda, görülenin tersinin olacağı düşüncesinin, Şamanist inançta var olan "ters olma" ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bu konuyu ölümle ilgili inançlar bahsinde inceleyeceğiz.

Kars yöresinde, rüyasında, bıçak, kama veya kılıç gören baba veya annenin erkek çocuk; gül görenlerin ise kız çocuk sahibi olacağı düşünülürmüş. Bu tür bir baksa sına da, yörede, şöyle yapılıır: Hamile kadına haber vermeden bir oturacak yere bıçak, diğer birine makas konur. Anne adayı, bıçak üstüne oturursa erkek; makas üstüne oturursa, kız çocuk doğacak, diye inanılır. Bu inanç ve sına Erzurum yöresinde mevcuttur. Kılıç, kama ve bıçak gibi âletler demirden imal edilir. Demir madeni, kam tarafından büyü ve tedavi usullerinde yemin mera simlerinde kullanılan bir mukaddestir. Türkler, Demir Dağı eriterek yeryüzüne çıkmışlar ve dünyaya yayılmışlardır (Ögel, 1995: 59-71). Bu inanç incelediğimiz yörede de aynı şekilde izlerini sürdürmektedir. Tek farkı bıçak yerine eski büyük kapı anahtarların kullanılmasıdır (KK3, KK5). Yöredeki bu inanç ritüellerini düşündüğümüz zaman, eski Türk inançlarının devamı niteliğindeki benzer inançların yörede devam etmekte olduğunu ve bu inançlara benzer kutsiyetlerin atfedildiğini görmekteyiz.

1.1.2. Doğum Sırası İnançlar

Eski Türk inançlarında doğumu zorlaştırıp, çoğalmayı engelleyen “Alkarısı” na doğum anında olduğu gibi doğumdan sonra da loğusa ve çocuğunu muhafaza eden Umay ve Ayısıtlara ait inançların hâlâ etkisinin devam ettiğini görmekteyiz. Doğum sırasında, doğumun kolay olması ve çocuğun kötü ruhların şerrinden korunması için bazı pratikler uygulanır. Nitekim doğumu gerçekleştirmek için gelen köy ebeleri avuçlarının içinde bir miktar toprak bulundururlar. Bu toprağı doğum yapmakta olan kadının üzerine serperler ki doğum kolay olsun (KK3). Bu inançların aslında İslamiyet ile hiçbir ilgisi yoktur. Amaç, eski Türk inançlarından bugüne yansımış olan kara iyeleri yanıltmak, dikkatlerini dağıtmaktadır.

Yörede, özellikle köylerde doğumu; yaşlı köy ebeleri yaptırır. Ebe eve gelince gerekli hazırlıklarını yapar. Yörenin eski adet ve uygulamaları bilen tecrübe sahibi kadınları doğum yapacak olan kadının evinde toplanırlar. Böylece komşuları bu evde doğum olduğunu anlarlar. Evde hiçbir erkeğin kalmasına izin verilmez, ancak doğum bittikten sonra babaya ve büyüklere müjde götürülür (KK17).

Çamardı yöresinde doğumdan hemen sonra çocuğun ilk duyacağı sesin ezan sesi olması gerektiğine inanılır. Bu yüzden doğumdan hemen sonra çocuğun sağ kulağına ezan okunur, sol kulağına da kamet getirilir. Bunu da aile büyüklerinden biri yapar (KK3). Atayı memnun ederek, hayatın devamını sağlamada yine eski Türk inançlarındaki atalar kültürünün etkisini görüyoruz.

Çamardı yöresinde, doğum sırasında, anayı kötü ruh olan Alkarısına karşı korumak için geceleri ana yalnız bırakılmaz. Çamardı ve civar köylerde doğum yapan kadınlar, geceleri albasması tehlikesine karşı yalnız bırakılmazlar. Doğum için gelen kadınlar ve evde bulunanlar, gece, doğum yapana beklerler. Aksi yapılırsa, doğum yapan kadını al basması tehlikesi vardır. Buna dikkat edilmeyen yörelerde, doğumdan sonra, Alkarısı, bebeği ve anayı öldürür. Alkarısından korunmak için, yine bu çevrede, doğum yapan kadının yanında, gece ocak veya ışık söndürülmez, sabah gün ışıncaya kadar yanık tutulur. Türk inançları arasında yaşayan Alkarısından hamile kadınları, doğum öncesi ve doğum sırasında ve hatta sonrasında korumak yolunda muhtelif tedbirler alınır (Özönder, 1982: 419-428).

Çamardı ve çevresinde, doğum sırasında kadını al basmasını diye yastığının altına makas konur (KK7). Kadını ve çocuğu koruyacağına inanılan bu pratiğin izleri, Ata ruhu inancına dayanır. Çünkü Türk inançlarında demir mukaddestir.

İncelediğimiz yörede, kadın doğum zorluğu çekiyorsa, yanında bulunan kadınlardan bilenler Kur'an-ı Kerim okurlar ve doğumun hayırlı bir şekilde geçmesi için dua ederler. O beldede bulunan öksüz, yetim, âmâ fakir kimseler doğum yapan kadının bulunduğu eve çağrılır. Bu kimselere önce yemek ikram edilir, sonra da bu kimselerden doğum yapan kadın için dua etmeleri istenir (KK8). Bu inanca, Dede Korkut boylarında beylerin, çocuğu olmayanlar için el açıp dua etmesi uyar. Bir ağzı dualının alkışı, Tanrı katında kabul görürse, ya da alkışı alkış olan beyler Tanrı'dan dilerse, istek yerini bulurdu. Burada da, aynı inanç yatmaktadır. Yörede tespit ettiğimiz bu inancın benzer bir şekline de Hakkâri de rastlamaktayız. Hakkâri'de, kadın doğum zorluğu çekiyorsa, müezzine ezan okutturulur. Buna, Ezân-ı Ferah, yani doğum yapan kadının feraha, rahata kavuşması için okutulan ezan denir (Şafak, 1978: 127-170). Buna bağlı olarak, cami damında bulunan yuvarlak tas, dik konur. Bununla, camiye gelen cemaatten zor doğum yapmakta olan kadın için, dua edilmesi istenir (Kalafat, 2010: 260-261).

Çamardı yöresinde çocuğun göbek bağı, kazak örülen ve yörede “cağ” ismi verilen demir şişler ile kesilir. Demir çağlar önce ateşte kızdırılır ve sonra da çocuğun göbek bağı dikkatli bir şekilde kesilir. Bu çağ, yıkanmadan doğum yapan ananın yastığına konur. Ta ki çocuğun göbeği kuruyuncaya kadar (KK5). Bu inancın altında da, koruyucu ruhu memnun etme söz konusudur. Demir çağ, hem çocuk, hem de doğum yapan ana için, Alkarısı basmasına karşı alınan bir tedbirdir. Onları, kötü ruhun fenalık yapmasından koruyacağı inancı ile çakı, yastık altına konur.

Çamardı ve çevresinde de çocuğun göbeğinin atılacağı yerin ileride çocuğun geleceğini belirleyeceği inancı vardır. Çamardı merkez, Bekçili, Üskül (Yeni Köy), Yelatan, Celaller, Kavaklıgöl, Mahmatlı, Çardacık Köylerinden derlediğimiz bilgilere göre göbek bağının çocuğun büyüyünce ne olması isteniyorsa, son'un / eşin oraya gömülmesi istenir. Okula gitmesi istenirse eş, okul duvarına gömülür. İnanca göre, böyle yapılırsa, dilek gerçek olurmuş. Eğer bebeğin eşi bir süre evde saklanır ise, çocuğun ileriki yaşlarda evine sadık birisi olacağına inanılır. Kızın göbeği evin gizli bir yerinde saklanır ise iyi bir ev hanımı olacağı, erkeğin göbeği devlet dairesinin

yakınlarına gömülür ise çocuğun gelecekte bir devlet adamı olacağına inanılır (KK3). Türk kavimlerinde çocuğun göbeğinin kesildiği yer, onun vatani sayıldığı (Ögel,1995:251) göz önüne aldığımızda yöredeki bu pratiklerin eski Türk inançlarıyla yakından alakalı olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.3. Doğum Sonrası İnançlar

Doğumdan kırk çıkıncaya kadar geçen zaman, hem anne ve hem de çocuk için çok önemlidir. Doğumdan sonra, anadan düşen eş, ayak basılmayacak bir yere gömülür. Çocuk ve anasının göz değmesine karşı korunmaları için, onlara çeşitli nazarlık ve üzerlikler takarlar. Çamardı yöresinde nazar boncuğu, takılır. Nazar boncuğu, çocuğun kundağına ve beşiğine de takılır. Ayrıca hem doğum yapan anneye hem de bebeğine üzerlik tütsülenir (KK6). Üzerliğin Kam ayinlerinde kullanılan mukaddes eşyalar olduğunu düşündüğümüzde bu pratik yöremizde eski Türk inançlarının izlerinin halen devam ettiğini göstermektedir.

Çocuk, Çamardı yöresinde kırkı çıkmadan dışarı çıkarılmaz. Kırkı dolunca, aile büyüklerinden birisi gelir ve onu usulünce yıkar. Ondan sonra sokağa çıkarır. Aksi hâlde, çocuğun başına bir felâket geleceğine inanılır. Kırkı çıkmamış bir çocukla kırklı bir çocuk karşılaşırsa, “kırk bastı” diye inanılır. Böyle çocukları, kırk bastıdan hemen kurtarmak için, iki ana birbirine zar iğne (çengel iğne) verirler. Böylece, çocukların kötü akıbetlerden kurtarıldığına inanırlar (KK6).

Yörede doğum sonrasında loğusa ve çocuğunun yattıkları yatağın baş tarafına ağzı kapalı halde bir makas bırakılır. Bu makas kırk gün boyunca ağzı hiç açılmadan orada bekletilir. Kırkıncı günün sonunda ise besmele ile bir aile büyüğü tarafından makasın ağzı açılır (KK3). Bu inancın kaynağı, eski Türk inançlarında lohusayı “alkarısı” ndan korumak için yapılan uygulamalardır.

Çünkü Kırgızlar ve Altaylı Türk boyları, çadırın orta yerine dikilen direğe bir ucu duvara bağlanmış ve doğum yapmış kadının koltuklarının arasından geçecek şekilde düzenlenmiş kalın bir urganı bağlayarak lohusayı “alkarısı” ndan korumaya çalışılırdı (İnan, 1986: 169-170).

Yöredeki bir diğer inanç uygulaması da çocuklar üzerine yapılan yemin şekilleridir. Yeminlerde genellikle kalıplaşmış ifadeler kullanılır. Bu ifadeler bazen dua, bazen de beddua şeklindedir. Nitekim bir kişiden herhangi bir istekte bulunan kişi “çocuğuyun başı için” diyerek isteğinin yerine gelmesi için karşısındaki kişiyi mecbur etmeye çalışır. Bazı durumlarda ise kişi; çocuğumun ölüsü üstüne”, “varsa yalanım çocuğumun ölüsünü görüyüm” gibi ifadelerle karşısındakini ikna etmeye çalışır (KK4, KK5, KK8). Eski Türklerde de yörede olduğu gibi, sevilen çocuk üzerine yeminler edilmiştir. XIV, asırda Türklerin; “sencer’ in başı için, sencer’in gözü için, sencer’in canı için, şeklinde and içtikleri görülmektedir (İnan, 1998: 319).

Eski Türk inançlarını araştırdığımız yöremizde çocuğun doğumundan yedi gün sonra ilk saç aile büyüklerinden biri tarafından kesilir. Bu saç “akika” ismi verilir. Saç kesimine başta aile büyükleri olmak üzere yakın akrabalar, fakir fukara, yetimler, öksüzler ve bakıma muhtaç olanlar da çağrılır. İlk kesilen saç altınla tartılır ve karşılığı para, fakirlere dağıtılır, ikramlar yapılır (KK6, KK11). Bu ikramlar daha geniş anlamda saç kapsamında değerlendirilebilir. Bu pratiği yapmakla çocuğun saçının hakkı verilmiş olur.

Türk halk inançlarında 3,5,7,9,40,52 gibi sayılar bir kült oluşturmuş sayılardır. Bazı yörelerde ölünün 7. günü yapılırken birçok ulu zat grubu da 7 kişiden oluşur. Halk inançlarımızda saçta bir kuvve’nin olduğuna inanılır. Bilhassa kadın saçına özel önem gösterilir. Hakasya Türkleri’ nde kişiöğluna verilmiş kutun saç diplerinde olduğuna inanılır (Kalafat, 2004: 89, 91, 126).

Araştırma sahamız olan Çamardı’da lohusaya kırmızı renkte bir tül ya da başörtüsü bağlarlar, bebeğin de kundağının üzerine kırmızı renkte bir tül örterler. Sarılık hastalığına uğramasın diye de bebeğe altın takarlar ya da sarı bir örtü örterler (KK5, KK11). Uygulanan bu pratiklerin kökeninde eski Türk inançlarındaki lohusayı ve bebeği “alkarısı” ndan koruma inancı vardır diye düşünüyoruz.

Sütkardeşliği, incelediğimiz bölgede pek yaygın olmamakla beraber yine de birkaç köyde sütkardeşi olan insanlarla karşılaştık. Sütkardeşleri birbirleri ile evlenemezler. Sütanneleri, öz annelerden ayırt edilmez. Önemli günlerde sütanneleri de ziyaret edilir. Manas'ta, “Cıyırtı Hatun Almambet”i yavrum diye kucakladığı vakit, kurumuş memelerinden süt çıkıverdi. Almambet ile oğlu Manas'a memelerimi emip

kardeş olunuz, diyerek ikisine de memelerini emdirdi. Manas'la Almambet öz kardeş oldular”, denilmektedir (Yardımcı, 1996: 8-11).

Çamardı’da bebeğin ilk dişi çıktığında “Diş Buğdayı” ya da “Diş Bulguru” adı altında bir yemek yaparlar. Diş buğdayı, kaynatılmış buğdayın, şekerle ve bozuk paralarla harmanlanarak çerez haline getirilmiş biçimidir. Diş buğdayının yanına çeşitli çerezler de konulur. Aile bireyleri, akrabalar, konu komşunun katılımıyla oluşan bu merasimde gelen misafirlere “Diş Buğdayı” ikram edilir. Diş Bulguru yapılmazsa, çocuğun bundan sonraki dişlerinin geç çıkacağına ve bu durumun da çocuğa ıstırap vereceğine inanılır (KK8, KK17). “Diş Bulguru”, çocuğun dişlerinin sağlıklı bir şekilde çıkması için yapılan eski Türk inancındaki “saçı” törenlerinin bir benzeridir.

1.2. Ad Verme

Türk toplumunda anne ve babanın çocuğuna karşı yükümlü olduğu görevlerden birisi de ona iyi bir “ad” vermektir. İnanca göre çocuk, aldığı adın taşıdığı anlama göre kişilik kazanır. Türk hayatının hemen bütün safhalarında; ad alma, ad kazanma, ad verme işlemleri büyük önem arz etmektedir. Yaşayış tarzından ortaya çıkan anlayışların, inançların, davranış biçimlerinin yattığı bu işlemlerin büyük bir kısmı, yakın zamanlara kadar hayatımızı yönlendirmiştir.

‘Ad’, Türk kültürlü halklar arasında yaşayan çok uzak Türk geçmişinden günümüze ulaşan bir kültür kotudur. Bu kotu Türk kültür coğrafyasında Uluğ Türkistan, Ural-Altay, Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlarda tüm zenginliği ile görebiliyoruz (Kalafat, 2010: 289).

Dede Korkut boylarında, çocuğun ad kazanması için ya bir olağanüstü iş başarması yahut düşmana karşı baş kesip kan dökmesi, yani bir kahramanlık göstermesi gerekir (İnan, 1966-69: 145-149). İsimle ilgili bölge halk inançlarında yer etmiş iki Hadis-i Şeriften birisi, kıyamet günü Müslümanların kendi ve babalarının isimleri ile çağrılacakları, bunun için güzel isimler konması gerektiğidir. Diğeri ise; evlâdın, güzel isim koyması itibarıyla babasında hakkı olduğu, şeklindedir (KK1).

Yörede Deniz, Gül, Birgül, Çiğdem, Nergiz, Gülistan gibi yer, su, bitki, iyelerini hatırlatan adlara rastlanmaktadır. (KK8).

Araştırma yaptığımız Çamardı yöresi sahasında, yukarda belirtilen isimlere sıkça rastlandığı gibi, Bahar, Yağmur, Tayfun, İrem, Yaprak, Pınar, gibi adlara da tesadüf edilmiştir (KK8). Bütün bu isimlere baktığımızda, sahamızda çocuklara verilen bu tür adların ya yer, ya ata, ya gök ile ilgili inançların izlerini taşıdığını görürüz. “Gül” ile ilgili isimlerin halkımız tarafından çok kullanılmış olması, gülün Hz. Muhammed'i temsil ettiğine inanılmış olmasındandır. Yunus Emre'ye cevap verirken sarı çiçek, “Çiçek eydür iy derviş gül Muhammed teridir” der. Süleyman Çelebi de; “Terlese güller olurdu her teri. Hoş direrlerdi terinden gülleri” diyerek Y. Emre'yi teyit ediyordu. Halk arasında yaygın olan “Gül koklamak sevaptır” düşüncesi, mevlitlerde gülsuyu ikramı, gülün Hz. Muhammed'in sembolü olması ile ilgilidir. Gülay, Gülseren, Gül, Gülsüm, Birgül, Aygül, Songül, Güllü, Gülpembe gibi isimler bu türdendir.

Yörede anne, baba, dede, nine veya yakın akraba çevresinden olup genç yaşta ölen bir kişinin adları doğan çocuğa verilerek ölen kişinin adı yaşatılmış olunur (KK4). Ayrıca belli gün ve gecelerle (Kadir, Regaip, Cuma gibi.) ilgili adalara da rastlanılır.

Doğum günü veya dönemine rastlayan önemli olayların çocuklara verilen isimlere yansıdığını Manas Destanı'nda da görüyoruz. As Töreni'nde doğana Aşbergen, konuk geldiğinde doğana Konak Keldi, deniliyor, bazen da çocuklar doğdukları yerlerden hareketle ad alabiliyorlardı. Külçora' ya “Kül tutup doğmuş çocuğa Külçora deyip ad verdi”, Kanora' ya “Kan tutup doğmuş çocuğa Kançora deyip ad verdi”, “Adın Yaşar olsun, beşik bağın berk olsun, arkanda küçük, önünde büyük kardeşlerin olsun” deniyordu (Kalafat, 2010: 287).

Cuma günü doğan çocuklara Cuma, Cumali; Ramazan ayında doğan çocuklara Ramazan; Kadir gecesinde doğan çocuklara Kadir, Kadriye adları verilir (KK1). Görüldüğü üzere bu adların tamamı zaman kavramı ile ilgilidir. Eski Türk hayatında da zamana göre ad verme geleneğine rastlanmaktadır. Nitekim Manas Destanı'nda Manas'a “Kaplan Doğan Er Manas” adının verilmesi, Almanbet'e ise “Kaplan Doğan” adının verilmesi bu kahramanların Kaplan Yılı'nda doğmuş olmalarında dolaydır (Ögel, 1995: 504-528).

Kafkasya'da Nogay Türklerinde bir ailenin kız çomesinden ileri geliyordu. Kız ve erkek çocuğun önemsenmeleri bakımından 'erkek uşak daha yahsidir' denirdi. Dedem Korkut coğrafyasında, Nogaylarda erkek bala doğanda 'Çatanın çatanın tüpü/dibi berk olsun/soyunuz devam etsin' denir. Soyun devamlılığı ve törenin sürmesi çok önemsenir. Nogay Türklerinde doğan balaya, ad koyan, onu görmeye gelen hayır söz söyler ve dua eder. Dualar çocukla daima birlikte olsun diye, mollaya onun için koruyucu dua yazdırılır (Kalafat, 2010: 288).

Yörede bir aileye gelin olarak gelmiş kadın, ailenin büyükleri yanında kocasına ismiyle hitap edemez. Yine aynı şekilde kayınbabasına, kaynanasına ve kendinden yaşça büyük olan kayınbiraderlerine de adlarıyla hitap edemez. Kocasını için "bizimki", "bu"; kayınbaba için "baba", "dede"; adlarını kullanır. Gelinin aksi halde davranması bu kişilere karşı saygısının olmadığı anlamına gelir (KK2, KK4, KK5). Eski Türk yaşayışında ata ruhlarıyla ilgili olan bu inanç, değişik tarihlerde Kızıl Çin işgalindeki Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye sığınan Kazak Türklerinin "At tergev" isimli inançlarında da tespit edilmiştir (Özönder, 1982: 250-251).

Araştırma sahamız olan Çamardı' da doğurduğu çocukları yaşamayan kadınlar çocuklarının yaşamasını sağlamak için onlara Yiğit, Nuh, Yaşar, Dursun, Duran, Durmuş, Durdu gibi adlar verirler (KK7). Yörede karşılaştığımız bütün bu isimler ölümleri engellemek ya da ölüme sebep olan kötü ruhları def etmek amacıyla konulmakta olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Başkurtlar Yaşar, Dursun, Ölmez, Taştan, Kurç (Çelik) gibi isimler verdikleri gibi ölüm meleği gelmesin diye çocuğa İtalmaz, Domuzbay, Tezezbay gibi kötü isimler verilirdi (İnan, 1995; 175).

Çocuğa ad verilirken çok dikkat edilir; çünkü çocuk kendisine verilen ada çekermiş derler. Öyle ki erkek evlat, atasına saygısından dolayı doğan erkek çocuklarından birisine babasının adını verir. Bunun yanı sıra tarihten ya da yaşadığı dönemden kahraman, lider, çalışkan ve dürüst kişilerin adını çocuklara koyarlar. Bazı kişiler de çocukları onlara benzesin diye devlet büyüklerinin adlarını verirler. Emir, Fatih, Alpaslan, Turgut, Abdülhamit vb. bu isimlerdendir (KK11).

1.3. Evlenme/Düğün

1.3.1 Evlenme Öncesi

Türk toplumunda evlilik, neslin devamını sağlayıcı bir unsurdur. Öyle ki evlilik insanoğlunun dünyaya gelişine vesile olmakla beraber aynı zamanda insanların birlik ve beraberliğini sağlayan, toplumun en küçük fakat en önemli kurumunun temellerinin atıldığı kutsal bir merasim vasıflarını taşımaktadır. İnsan, ev- bark sahibi olunca, bulunduğu toplulukta itibar kazanır. Türk hayatının her safhasında yasayışımıza, hareketlerimize yön veren inançlarımızın burada, rolü devam etmektedir. İyi ve kötü karakterli iyeler, ev iyeleri, ata ruhlarının, eş bulmada, iyi bir yuva kurmada, çocuk sahibi olmada, doğan çocukların hayatta kalmasında etkili olduğu inancı, günümüzde de varlığını korumaktadır.

Çamardı ve köylerinde evlenmek isteyen ve fakat buna bir türlü eremeyen genç kız ve erkekler, kismetlerinin kapalı veya bağlı olmasına inanır ve bunu çözmek, kismetlerini açmak için birtakım yollara başvururlar: Gelin ve damadın nişan yüzüğünden bir parça alma, kına gecesinde gelin kızın kinasından alma bunlar arasındadır. Bu gençler, bu yollardan biri ile kismetlerinin açılacağına, sevdiklerine kavuşabileceklerine inanırlar. Ayrıca, yeni evlenen gelinin ayağının altına isim yazmak, saçından bir parça kesip almak, kına gecesi duvağı gelinden kapıp basa takmak gibi birçok benzeri yol ile de kismetlerinin açılacağına, evleneceklerine inanırlar (KK5, KK8).

Yörede bir kız nişanlandığı zaman nişan yüzüğündeki kurdeleden küçük küçük parçalar keserek yanındaki genç kızlara verir. Bu davranışın aynısını damat da yanındaki bekâr oğlanlara karşı gösterir. İnanca göre böyle yapmakla genç kızların ve bekâr oğlanların da kismetlerinin bir an önce açılıp evlenmeleri sağlanır. Fakat kesilen bu kurdele kısa kesilmelidir ki gelin ya da damat adayının evlenmesi de tez olsun. Eğer kurdele uzun kesilirse gelin ya da damat adaylarının evlenmeleri de geç olur. (KK6).

Halk tefekküründe er, koruyan kollayandır. Eri olmak, sahip varmak, evlenmektir. Ersiz kalmak, eri ölmek, sahipsiz kalmaktır. Evlenmek; ev edinmek, başını sokacak yuva edinmek, o yuvayı koruyucu edinmektir. Er, eşinin bayraktarıdır. “Ersiz avrat yularsız at gibidir” demişler veya “döven söven erim yok. Yel götüren denim yok” denilmiştir.

Araştırma sahamızda düğün merasimine çağrı davetiye ile yapılır. Şimdilerde matbaa basımı kartondan davetiye ile bu çağrı gerçekleştirilirken bundan on yıl öncesine kadar “okuntu” ismi verilen kumaş parçasıyla o yörede tanınmış bir kişi tarafından bu çağrı gerçekleştirilirdi. (KK18).

Çamardı’da evlenme çağına gelen oğul anaları, çocuklarından “ana ben arkadaşımında kalacağım.” sözünü duyduğunda, anlar ki, evlâtları evlenmek istiyor. Bunun üzerine kız bakmaya çıkarlar. Oğlan anası bir yakını ile kız bakmaya, görücülüğe çıkar. Yörede bu işe “dünür olma” denir. Dünürlüğe akşama doğru ya da hava tam karardıktan sonra gidilir. Görücülük bu zamanlarda olursa, uğurlu olacağına inanılır. Kapıdan içeri sağ ayakla girilir. Aksi yapılırsa, görücülük içinde aksilikler çıkacağı inancı vardır (KK11).

Kızı veya kız evini ikna etmeye gelenler veya evlenmek istemeyen erkeği ikna etmek için kalıp ifadeler vardır:

“Yalnızlık Allah’a mahsustur

Evlilik Allah’ın emridir

Dişi kuşun yuvasını Allah yapar

Kına yakmak, Türk inançlarında seçilmiş, adak edilmiş olanı gösterir. Kına Türk inanç sisteminde adanmış olmanın işaretidir. Bunun içindir ki, asker adayına, kurban edilecek hayvana, evliliğe aday olan gençlere, sünnet olacak çocuğa kına yakılır. İnanca göre, o işareti taşıyan canlı ve cansız varlıkların mukaddesliğine inanılır ve onlara dokunulmaz. Bu niteliği taşıyan nesne gibi şeylere dokunmak, onlara saygısızlık göstermek, uğursuzluk ve felâket getirir inancı ile adanmışlar koruma altına alınmış olurdu (İnan, 2000: 259-267). Araştırma yaptığımız Çamardı yöresinde düğünlerde ve nişanlarda damat ile geline, askere giden gençlere, kurban edilecek koçlara kına yakma âdeti bu inancın bölgede yasayan kalıntıları olarak devam etmektedir (KK11).

Çamardı’nın Çukurbağ, Celaller, Bekçili, Kavaklıgöl köylerinde, gelin adayının kinasını oğlan evi gönderir. Kına yakmaya cuma günü gidilir. Kına yakma esnasında gelinin annesi yöreye özgü kına türkülerini söyler. Kınayı geline kaynanası

yakar ise, kısmetli olacağına inanılır. Kınanın gelinin avucuna koyduğu parayı (genelde altındır.) gelin damadın kesesine koyar, bunda bereketin artacağı inancı vardır. Bir nevi saç gibi görünen bu paranın gelini ve güveyi ömür boyu kötülüklerden koruyacağına inanılır (KK11).

Düğün günü gelin, oğlan evine girerken, kaynananın kolu altından geçerek girer. Bu inanç, evlât edinme ile ilgilidir. Gelin, evin diğer fertleri gibi, kaynana için bir evlâttır. Ona, o gözle bakılacağı, kaynana gözünde, diğer evlâtlarından bir farkı olmadığı ifade edilmiş olur(KK3). Bu şekilde evlât edinme inancı, Türklerde çok eski bir inançtır. Köroğlu Destanı'nda, Nigar Hanım, Ayvaz'ı bu şekilde evlâtlığa aldığını (Alptekin, 1987: 55-61) görmekteyiz.

Azerbaycan'da eşikte manilerle karşılanan geline;

“Gelin gelin kız gelin

Eli yüzü düz gelin

Yeddi oğlan isteriz

Bir de cene kız gelin” denir (Kalafat, 2010: 295).

İncelediğimiz yörede kına yanmakta olan mumların arasında getirilir. Kına gecesi gelinin başına serpilene para, bolluk nişanesi olarak saklanır (KK15). Esasen serpilene bu para “saçı” ve kınanın bizzat kendisi ise “koruyucu” dur.

Aynanın Türk halk inançlarında özel bir yeri vardır. Ayna etrafında inanç muhtevalı bir kültür gelişmiştir. Çocuk aynaya baktırılmaz, “iyi sayılmaz, aklına bir hâl gelir.” Aynaya gece bakılmaz, “günahdır.” Aynaya bakılmak suretiyle gelecekte haber alınır. Aynaya hamile kadının bakması doğru olmadığı gibi, Kur'ân-ı Kerim okunan salonda aynanın üzerine bir bez örtülür. Aynanın cinleri toplayıcı bir hassasının olduğu gibi inançlar da vardır. Gelin babasının evinden ayna eşliğinde çıkarılır ve çeyiz sandığına mutlaka ayna konulur. Oğlan evinin damına dikilecek bayrağın ucunda elma ve kapaklı küçük ayna vardır. Ölüm ayna ilişkilerine dair de inanç ve uygulamalar vardır. Anlam olarak ayna, aydınlık gelecek, baht açıklığı olarak kabul edilir (Kalafat, 1993). Ayna ile ilgili inançlar tasavvufta ve çeşitli tarikatlarda da vardır. Makedonya Türklerinde gelin arabasından veya atından inerken

yüzüne ayna tutulur, iki koltuğunun altına birer ekmek konur ve önü sıra su dökülür (Kalafat, 1994: 38).

1.3.2 Evlenme Sırası

Kavaklıgöl Köyü' nede, gerdek gecesinde, kız tarafı tatlı şerbet yapıp geline getirir, ikram eder. Gelin besmele çektikten sonra damadın şerbetine üç kere sezdirmeden tükürür gibi (tu-tu-tu) yapar. Gelin bunu yaparsa, evliliğin daha muhabbetli geçeceğine inanılır (KK3, KK15). Çamardı' da gerdek gecesi, kim kimin ayağına basarsa, evde onun söz sahibi olacağı inancı vardır. Güvey de, o gece, evin otorite sahibinin kendisi olduğunu göstermek için gelini bir yol bulup korkutmaya çalışır. İlk gün nasıl başlarsa, hep öyle devam edeceğine inanılır (KK11).

Yörede düğünden bir gün önce kız evinde “kına gecesi” düzenlenir. Bu gecede gelin misafirlere şekerler, lokumlar dağıtılır. Kadınlar kendi aralarında türküler söyleyip oyunlar oynadıktan sonra gelin kızın ellerine ve ayaklarına kına yakılır (KK6).

Kına gecesinde Çamardı çevresinde, gelin kızın arkadaşları, “kına gecesi” ne çağrılır. Bu geceye diğer yaştaki kadınlar da katılır. Gece de gelin kız, arkadaşlarıyla ve yakın akrabalarıyla karşılıklı oynar. Kına gecesinin bitimine doğru gelinle kaynana beraber oynarlar. Gece tamamlandıktan sonra gelin kız, arkadaşları ile birlikte kendi evinde değil de yakın akrabalarından birisinin evinde kalır (KK5).

Yörede düğün günü gelin, evinden uğurlanacağı sırada gelinin babası veya erkek kardeşi “gelin kuşağı” adı verilen kırmızı ipek şeridi gelinin beline üç defa doladıktan sonra bağlar. Bu kırmızı ipek şerit namus kavramına işaret eder. Aynı zamanda kırmızı şeridi gelinin beline üç defa dolamakla, gelinin vardığı eve bereket getireceğine inanılır (KK3, KK8).

Çamardı yöresine ait bütün köylerde, gelin kuşağı gelin kızın babası ya da erkek kardeşi tarafından bağlanır. Bu âdete kuşak bağlama adı verilir. Kuşağın rengi kırmızıdır. Kuşağı gelinin beline dolayan kişi, üç defa gelinin beline doladıktan sonra kuşağı bağlar. Gelin kuşağının güveyi tarafından üç kere çözülüp bağlanması halinde, gelen gelinin, eve uğur, bereket getireceğine inanılır. Çevrede söz konusu inanca bağlı bu harekete, kuşak çözme adı verilir (KK3). Kamların ve alpların kuşandıdığı kuşak ile

kutsiyet ifade eden üç sayısının kuşak çözmeye bağlı biçimde birleştiğini görüyoruz (Esin, 1979: 55-71).

İpe düğüm atma, kolları ve parmakları bağlama, kilit kapama Türk halk inançlarında büyü yöntemleridir. Çamardı yöresinde damadı başarısız kılmak için ip, kilit ve sabunla büyü yapılır (KK10). Budist Uygurlar Sihir'e “tılsım” derler. Kurşun dökmek Şamanizm'den kalma olup Başkurtlar kurşun dökmeye “Kut Kuyuv” derler (İnan, 1976: 163). Çamardı ve köylerinde gelin ve damat gelin arabasındayken içinde çerez, bozuk para ve şeker olan bir tas, gelin arabasının üstüne saçılır. Yakında hazır bulunan, çocuklar da bu ikramı toplarlar. Saçıda çerez, şeker, para ve buğday olabilir. Saçının uğursuzluğu defedeceği ve bereketi cezbedeceğine inanılır (KK4, KK10). Şamanist Türkler gelin geldiği gün onun başına saçı saçılır. Saçı; av kanı, süt, et, buğday, mısır, çerez olabilir (İnan, 1972: 167). Anadolu ve Türk Dünyasının birçok yerinde geline saçı saçılması çok yaygındır.

Çamardı ve çevresinde düğün merasimlerinin vazgeçilmezlerinden birisi de halka verilen ziyafettir. Düğün sahibi, damat evi olarak görülür ve düğün yemeği de erkek evi tarafından gerçekleştirilir. Bu yemeğe öncelikle akraba, eş-dost çağrılır. Buna ilave olarak bu ziyafete yerleşke camisindeki anons sisteminden bütün köy halkı davet edilir (KK7, KK18). Eski Türk inanç sisteminin incelediğimizde yöredeki inanca benzer olarak düğün, bir toy olarak görüldüğünü ve düğünün kız evinde başlayıp erkek evinde sona erdiğini görmekteyiz. Toy ve düğün ateşi Türk toylarının bir özelliği olmakla beraber düğün aşısı ve açları doyurma anlayışı bütün Türklerde görülmektedir (Ögel, 1988; 269).

Yörede gelin, oğlan evine getirildiği zaman ayağının önünde bir kurban kesilir. Daha sonra kapının eşiği önüne serilmiş koyun posta üzerine getirilen gelin burada ya içi su dolu ibriği ayağı ile devirir ya da post üzerine konmuş çömleği ayağı ile kırar. Bu uygulamalarda kurban kesilmesi, gelebilecek olan belaların defisi; koyun postu ise gelinin koyun gibi yumuşak huylu, uysal olması inançlarını içerir. Ayrıca kapı önüne getirilen gelinin eline kaynanası tarafından bir miktar bal sürülür. Gelinin avucundaki bu balı önce kaynanası, sonra da görümcesi yalar. Kaynana ve görümceden arta kalan balı gelin, gireceği kapının üst eşiğine sürer. Bununla gelinin girdiği eve mutluluk getireceğine, başta kaynanası ve görümcesi olmak üzere diğer hane halkı ile tatlı bir muhabbet içinde olacağına inanılır (KK3). Yöredeki bu

uygulamalar ile eski Türk inançlarını karşılaştırdığımızda, uygulamaların eski Türk inançlarındaki “eşik iyesi” ile yakından ilgili olduğunu görmekteyiz.

1.3.3 Evlenme Sonrası

Gelinler, Çamardı yöresinde ve bu yörenin birçok köyünde, kendi anne ve babasının, çocuklarının; kaynanasının ve kayınbabasının, kayınlarının yanında eşlerine isimleri ile hitap etmezler. Aile dışından kişilerle konuşurken “Bu”, “Babası” veya “babaları” diye, seslenirler. Aynı şekilde, kaynanaların yanında, “oğlun”, başkaları ile konuşurken, “bizimki”, “bizim herif” veya “kişi” sıfatlarını kullanırlar (KK3). Anadolu’da bu uygulamaya “ses saklama” veya “ses sakınma” denir. Bu tür hitaplar, bugün bir saygı ve bir terbiye ifadesi gibi kullanılıyorsa da, aslında hepsi başlangıçtaki inançlarımızın bakiyeleridir. Sevginin, muhabbetin, ruhlar / ata ruhları ve kötü ruhlar tarafından kısıkanılması halinde, hitap edilene fenalığı dokunmasın, diye yapılır. Amaç, hitap edileni fenalıktan koruma inancına dayanır.

Yörede gelin, eşinin büyükleri ile sesi kısık bir vaziyette konuşur. Eğer yüksek sesle konuşursa onlara karşı saygısızlık yapmış olur. Evin bazı büyükleri de gelinin saygısını uzun süre sürdürmek için onu konuşmaya zorlamazlar (KK15, KK18). Çünkü Anadolu’da gelinler için birçok şeyin tabu sayıldığı, gelinin kocasına ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemek, büyük baba çadırının ocağından yukarıya geçmek, muayyen bir zaman içinde kayın baba ve kayın biraderiyle, hatta ihtiyar kadınlarla bile konuşmak yasak sayıldığını görmekteyiz. Bu adetlerin menşei nasıl izah edilirse edilsin, muhakkak ki çok eski Şamanizm inançlarıyla ilgilidir (İnan 2000: 167).

1.4. Ölüm-Mezar, Yas ve Yuğ Töreni

1.4.1 Ölüm Öncesi

Altay ve Yakut Türkleri ruh-can kavramlarını tın, süne (ya da sür) ve kut kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Tın, bütün canlılarda, sine süne, sadece insanlarda; kut ise, canlı cansız her şeyde bulunur ve bulunduğu şeye kutsallık verir (Ersoy, 2000: 54, 86-101).

Çocuğun, özellikle de erkek çocuğunun yaşamama hali çok kere kara iyelerin musallat olması ile izah edilir. Bunlardan korunmak veya kurtulmak suretiyle bu tür ölümün önüne geçilebileceği inancı ile bazı uygulamalar yapılır. Esasen ölüme sebep olabilen ve eski inançların izleri ile şekillenen, görünmeyen öldürücü gücün hayatın her döneminde ve farklı şekillerdeki ölümlerde etkin olduğuna dair inanç içerikli genel bir kanaat vardır.

Ölüm, halk inançlarında bir takım simgelerle tanımlanmış ve edebiyatımızın çeşitli alanlarına, bu arada halk edebiyatımıza da yansımıştır. Bu edebiyatta “elleri koynunda kalmak” ilahi takdir karşısında boyun eğmeği, “Saç yolmak” “kara giymek” çaresizliğin, “ocağı sönmek” veya “evinin direğinin çökmesi”, “rüyada aynası kırılmak”, “rüyada ekmeğini yanar görmek” ölümü, temsil eder. Onun simgesidir. İncelemede bulunduğumuz Çamardı yöresinde kolların göğüste çapraz bağlanması yetim kalınacağı şeklinde yorumlanır ve bu hareket doğru bulunmaz. Acının dışarıya vurulmasında aşırıya gitmek isyan sayılır, günah olarak kabul edilir. Kişiyi rüyada ölmüş görmek ise, onun uzun ömürlülüğü olarak yorumlanır (KK9). Saç yolmadık abartılı ağıt yoktur ve saç Türk halk kültüründe bir koddur (Kalafat, 2001).

Ölünün yaşayan bir kimse tarafından özlenilmiş olması istenilmez. Özlediği kimseyi yanına alacağı inancı vardır. Yaşayan birisi ölen kimse için “benden çok hoşlanırdı” diyecek olsa uyarılır “Toprağından hoşlansın” denir. Esasen “ecelin nerede, ne zaman geleceği belli olmaz.” diye bir özlü söze göre kimin ne zaman öleceği hiç bilinmez. “Ölüm haktır” “Her canlı ölümü tadacaktır” gibi yörede kutsiyet ifade eden sözler ve “ölümden kaçış olmaz” gibi benzerleri ölümün karşısında teslimiyet inancını gösterir. Bu inançtan hareketle “Allah sıralı ölüm versin” “Allah gençlerimizi saklasın” denir. Sıralı ölümün önemine değinen Azerbaycan Türk kültür coğrafyasından bir bedduada; “Men hamayıl deyilem Ağzı zayıllı deyilem Goy ölsün

ölmeliler Sene gayıl deyilem”(Ferzeliyev, Abbasov, Hacıyeva; 1996: 84). denilmektedir. “Ölümün de hayırlısı” olduğu gibi “Ölüme davet çıkarma” inancı da vardır. “Göz göre göre ölüme gitmek” ölüm getirebilecek uygulamalara atılmak, tedbirsiz tehlikeyi göze almak anlamında kullanılır. Yalnız başına ölmek, aniden ölmek, sahipsiz ölmek, bakıma muhtaç kimseler bırakarak ölmek, ateşte yanarak ölmek, namus yüzünden öldürülmek, intihar sonucu ölmek gibi ölüm türleri istenilmeyen ölüm şekilleridir. Eski Türk inançlarında bir erkek için bilhassa asker için en itibarlı ölüm savaş zamanında savaşırken ölmektir. Kahraman savaşta ölümcül yara almış ise ölümünü kolaylaştırıcı yollar arayabilir. Gurbette veya hasret olarak ölen şahsın gözlerinin açık öldüğüne inanılır. Bunlar için “gözü arkada gitti” veya “Meğerse bunu beklermiş, gelince gözlerini kapadı” gibi sözler söylenir. Birçok yerde mutsuz ruhların kişi öldükten sonra evleri, eşyaları vesaire şeyleri özledikleri için ev halkının rahatsız olabileceğine inanılır ki bu “hortlama” olarak tanımlanır. Bunun önlenilmesi için bazı uygulamalar yapıldığı gibi bu tür hallere yol açmamak için de bazı tedbirler alınır. Mesela mezarlığına gidiş ve dönüşte farklı yollar izlendiği olur. Çamardı ve çevre köylerinde gelin, baba evinden eşinin evine götürülürken kız evi oğlan evine gittiği yoldan geri dönmez. Başka bir yol izleyerek geri döner. Ayrıca cenaze defin edilmeye götürülürken de doğrudan doğruya mezarlığa götürülmez sokaklarda gezdirilir. Bununla amaç ölünün veya gelinin tekrar evini, ilk hayatını özlemesini önlemektir. Ayrıca cemaat definden dönerken kendi evlerinden önce cenaze evine giderler. Böylece ruhun dönmesi istenilmeyen evine tekrar gelmesinin önlenildiğine inanılır (KK2). Bazen de ölüme yol açan güce şaşkırtma verme amaçlı uygulamalar yapılır. Azerbaycan Türk kültür coğrafyasındaki bir duada “Ezrail/Azrail kapını tanımasın” denilirken bir bedduada da “Genimin Ezrail/Azrail olsun” denir (Ferzeliyev, Abbasov, Hacıyeva; 1996: 84). Din görevlileri böyle haller için söz konusu kimsenin ruhuna Kuran-ı Kerim okunmasını önerirler.

Yörede genç yaşta ölen birinden bahsedildiğinde, ona benzeyen birine “Aman yaşı benzemesin!” denilerek “Allah, onun ömrünü sana eklesin!” diye dua edilir (KK21).

Ölüm belirtileri ile ilgili inançlar, ölecek kişinin bazı davranışları, bir takım uğursuzluk olarak kabul edilmiş olan belirtiler, bir kısım hayvanların bazı tutumları, ev ve eşyalarla ilgili bazı mesajlar, görülen rüyalar, tabut, cenaze, su kazanı gibi ölü ile ilgili şeyler etrafında toplanmıştır. İnanç içerikli ölüm belirtilerinden birisi uzun

uzun, dalgın dalgın bir noktaya bakmak ve bilhassa toprağa bakmakla izah edilir. Bekçili Köyü'ndeki inanca göre ölüm zamanı yaklaşan bir insan köyün tam karşısında yer alan "Gök Tepe" isimli dağa uzun uzadıya ve dalgın bir şekilde bakar. Bununla beraber Çamardı yöresinde yaşı ilerleyip ölüme yaklaşan kişilere söylenen bazı sözler vardır. "Anası erken doğurmuş" ,"yaş yetmiş, iş bitmiş", "yaşını yaşamış, dişini dişemiş" bunlardan bazılarıdır (KK4).

Ölüm habercisi olarak hayvanlara da bazı anlamlar yüklenmiştir. Kedi ve köpeğin yanı sıra kümes hayvanları küçük ve büyükbaş hayvanlar ve yabani hayvanların da davranışları anlamlandırılmıştır (Örnek, 1991: 15-34). Halk inançlarında çok kere baykuş'un ölüm habercisi olduğuna inanılır. Onun konduğu damdan cenaze çıkabileceğine inanılır. İncelediğimiz yörede baykuşun ötmesi uğursuzluk olarak addedilir. Aralarında husumet olan iki insan ya da aile birbirlerine beddua edecekse " Ocağında bağuk kuşu ötsün.", " Damından bağuk kuşu eksik olmasın." "Takandan bağuk kuşu girsin." şeklinde atışirlar (KK13).

1.4.2. Ölüm Sırası

Çamardı ilçesinin bazı köylerinde ölü için su kaynatılan kazanın işi bitince ters çevrilmesi istenir. Bununla o evde bulunan hane halkından ölümün uzaklaştırıldığına inanılır. Ayrıca ölüye sarılan battaniye, ölüyü yıkamada kullanılan tas ve sabun yıkama işi bittikten sonra ölüyü yıkayan kişi tarafından kaybedilir (KK16).

Şifahi gelenekten kitabî geleneğe pek yansımamış bulgularda vardır ki, bunlar da ölüm habercisi olarak algılanır. Saatine rastlamak" bunlardan birisidir. Saatine rastlanınca muhakkak olumsuz ve muhakkak ölüm anlatılmış olmayabilir (Kalafat, 2010: 371). Çamardı' da çocuklar sevilirken şefkatle de olsa "seni ölesin" denmez. "seni gebermiyesice ", "yaha ölmem dime" denir. "Annelerin sütü nazarı, kargısı keser" inancı vardır (KK7). Ancak başka birisi tarafından ölüm içeren temennilerin yapılması istenilmezken, eşref saatine rastlar inancı önemsenir.

Sekerat-ı mevt halinde olan hasta yakınları tarafından ölünceye kadar yalnız bırakılmaz. Bu dakikalarda yalnız bırakılan hastanın su ihtiyacı pamuğu ıslayıp dudığına sürerek karşılanır. Ölüm döşegindeki hastanın su ihtiyacı karşılanmadığında susayan hastanın şeytan tarafından su ile aldatılıp imanının şeytan tarafından alınacağına inanılır (KK7).

Kişinin can verişinin de onun geçmiş hayatındaki tutumu ile ilgili olduğuna inanılır. İncelediğimiz bölgede de yaşadığını tespit ettiğimiz bir inanca göre iyi olmayan insanlar canlarını Azrail'e teslim ederlerken zorlanırlar, nefesleri hırıltılı çıkar, çırpınırlar. İyi insanlarda durumun farklı olduğuna inanılır. Onlar adeta gülümseyerek, alınlarında hafif bir terle ölürlər. Yüzlerine bir nur, bir güzellik gelir. Küçük bebeklerin iyi insanların bir kuş gibi uçup gittikleri inancı vardır. Azrail'in girdiği donlar arasında Güvercin donuna girdiği de vardır. Dolayısıyla bu yörede güvercin beslemek hoş karşılanmaz. Güvercinin yanında çevrede az sayıda da saksagan vardır. Bu saksaganların evlerin balkonlarına ya da damlarına konmaları durumunda hane sahibine uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu sebeple eğer bir saksagan evin penceresine ya da balkonuna konduğu zaman hemen uzaklaştırılmaya çalışılır (KK9, KK21).

İnceleme sahamızda can çekişen kişi çok susar. Dili susuzluktan kupkuru kalır. Bu sırada şeytanın, ölecek kişinin yanına geldiği ve imanı karşılığında kendisine su teklif ettiği inancı vardır. Bu yüzden ölecek kişinin ağzına sürekli su damlatılır (KK4, KK9). Bu takas meselesiyle Kitab- ı Dede Korkut' ta yer alan Deli Dumrul hikâyesinde de karşılaşmaktayız. Hikayede Azrail, Deli Dumrul' dan canını istemesi üzerine, babası ile annesine gider ve kendisi yerine, onlardan birinin canını vermesini ister (Ögel,1995:74).

1.4.3. Ölüm Sonrası

Eski Türk inançlarına dair izleri incelediğimiz Çamardı yöresinde ölen bir kimsenin gözleri kapatılır ki gözü açık gitmesin. Bazı köylerde gözü açık gitme pek hoş karşılanmaz. Ağız kapatılarak bağlanan ölünün ağzının kapatılması "Ağzına şeytan girmesin" inancı ile de açıklanır. Ölünün başı kibleye çevrilir ve elleri yanlara sarkıtılarak göğsünün üzerine getirilir. Ayak başparmakları bir bezle bağlanır. Üzerine örtülmüş beyaz bezin üstüne mevta şişmesin diye ölü kadın ise makas, erkek ise bıçak konur. Makas Türk kültüründe kadını simgelerken, bıçak erkeği simgeler (KK12).

Karay Türklerinde en büyük hasret vatan toprağı olarak bilinir. Gurbette ölen her Karay imkânı var ise Kırım'a getirilip Palta Tiğmez/Balta Değmez kutsal Karay mezarlığında defnedilmek veya oraya nakledilmek ister. Mümkün olmadığı hallerde oradan getirilmiş toprağın mezarına serpilmesini ister (Kalafat, 1999: 83-88). Sıla

toprağından mezara toprak katılması pratiğine Çamardı ve köylerinde de rastlanılmaktadır (KK17). İmkânı olanlar ulu zatların yanına defnedilmek ister.

Ölmüş bir kimsenin cesedi de yalnız bırakılmaz. Eğerki kişi akşam ölse bile sabaha kadar ölen kişinin yakınlarından bir ya da iki kişi mevtayı bekler. Bu arada mevtanın şişmemesi için karnının üzerine bıçak ya da makas konur. O ceset ruh itibariyle boştur, sahipsizdir. İstenilmeyen bir güç tarafından sahiplenilebilir. Bu halin önlenilmesi için mezara defnedilinceye kadar, sürekli yanında birisi bulundurulur ve ışık yakılır (KK10).

Ölen kimse mümkün olduğu kadar çabuk defnedilmek istenir. Bu tutumla ilgili şişmesin, kokmasın çilesi uzamasın gibi birçok izah vardır. En anlamlısı bize göre “Bir an evvel toprağına kavuşsun” şeklinde olandır. Yöre halkının inancına göre ölen kimse iyi bir kişi ise hemen defnedilmeli ve kavuşacağı güzelliklere bir an önce kavuşmalıdır. Eğer ölen kimse kötü birisi ise bu kişi de hemen defnedilmelidir. Çünkü bir an önce bu kişiden ve bu kişi etrafında dönen kara iyelerden kurtulmak gerekir. İnanca göre herkesin bir toprağı vardır. Bu inancı anlatmak için “toprağı çekti” denir (KK6). Halk inançlarında mezar, toprak ve mezar toprağı adeta kutsaldır. Ata mezarlarının çiğnenmesinin savaş sebebi sayılması da bu inançla bağlantılı olmalıdır. İncelediğimiz yörede kabir ziyaretlerinde mezarlara basmamaya hatta üzerinden bile geçmemeye çok dikkat edilir. Bu inancın “ata ruhu” inancı ile bağlantılı olduğunu düşünürüz.

Ölü yıkama işlemleri dini bilgisi kuvvetli olan kişiler tarafından yapılır. Ölen kişi erkekse genelde köyün imamı tarafından yıkanır. Ölen kişi kadınsa varsa köyde bir hoca hanım tarafından yoksa köyün dini konularda önde gelen kadınlar tarafından yıkanır. Çok kere gusülhanelerde yapılan yıkama işleminde ölünün ayağının altına sabun sürülmez, inancı vardır. İnanca göre ölünün ayağının altına sabun sürüldüğü için diri kimseninkine sürülmesinin doğru olmadığı ifade edilir ve tersi yapılır. Ayrıca mevta kefenlendikten sonra kefenin üzerine varsa zenzem suyu, yoksa gül suyu damlatılır (KK12).

Eski Türklerin mezarlarına bayrak asmaları özellikle evliya ve büyük şahısların mezarlarına bayrak asmaları, bunun Anadolu’da da görülmesinin, bayrağın yerinin bazen bezin olması, Proto-Türklerde mezara at perçemli tuğların asılması

bazen de bayrağın sadece yas evine asılmasının bize göre bu durumun açıklanması, mezar olan yerin sahiplenilmiş olması ile izah edilebilir. Mezarlıkların sahibi ölümler iken mezarın sahibi orada yatan şahıstır. Mezarda yatan şahsa ulûhiyet atfedildiği nispette ki, kahramanlar ve komutanlar kutlu kimseler olarak kabul ediliyorlardı. Onların türbeleri “kale” olarak anılıyordu. Yatırın ismi ile kale kelimesi birlikte zikrediliyordu. Bazen bu kale yatıra ait tepe hatta dağ ve o dağın üzerindeki ağaçları, oradan çıkan suyu da kapsıyordu. Bunların hepsi o ulu zata aitti. Onun bayrak direğine bağlanılacak her bez ile adeta onun buyruğu ve koruması altına giriliyordu. O bölgeden, toprak, su almak hatta ağaçından yaprak almak icazete bağlı idi. Bütün bunlar bir anlamda “tabu” dur. Bugün yatırlara yaşamayan çocukların satılmaları, yaşamaları halinde onlara Satı, Satılmış gibi yatırın isminin verilmesi, bu inançla izah edilebilir ve öteki âleme göç edilmesine rağmen yatırın gücünün mezarında devam ettiği inancını gösterir (Kalafat, 2010: 393-394).

Eski Türk Devletlerinde, ölen hakanın bayrağı kendi türbesinde saklanırdı (Köprülü, 1991: 4008). Aynı gelenek Timur’un mezarında da görülmekte ve bu bayrak bugün bile yerinde durmaktadır. Bu bayraklar buranın fethi ve hâkimiyetinin en anlamlı ifadesi idi (Çam, 1999: 63-71).

Çamardı’nın Bekçili Köyü’nde “Bayraklı Mezar” adı verilen bir yer vardır. Eskiden orada büyük bir zatın vefat ettiği ve bulunduğu yere defnedildiği anlatılır. Vefat eden zatın yüce bir kişi olduğunu belli etmek için de mezarın başına bayrak dikildiği söylenir. İşte o günden bugüne bu bölge “Bayraklı Mezar” diye bilinmektedir (KK12). Bu durum bize göstermektedir ki; eski Türklerde var olan ulu bir kimsenin gömüldüğü yeri sahiplenmesi inancı incelediğimiz Çamardı yöresinde de devam etmektedir. Bugün hala mezar vardır fakat mezarın başındaki bayrak kaybolmuştur.

Yas döneminde ölü gömme törenlerinde, eski Türklerin elbise ve başlıklarını ters çevrilmiş hali ile giyiyor, eyerleri ters çeviriyor, ata ters biniyorlardı. Kırgız ve Kazak Türkleri yas esnasında ağıt söylerken ters oturuyorlardı (Güney-Güngör, 1998: 73). Anadolu Türklerinden Candaroğulları’ndan Süleyman Paşa’nın eşi ölünce, beyler, saray görevlileri hatip ve hoca efendiler, kaftanlarını ters giymişlerdi (İltar, 2003: 11-19). Rasonyi’nin “öteki dünyadaki işlerin bu dünyanın tersi olduğu görüşünün bize göre sağlıklı bir yanı pek yoktur. Bize göre, öteki âleme mesaj vererek

ölümün gitmesi” onun tersi olan yaşamın gelmesi istenilmiştir. Verilmek istenilen mesaj başka acı yaşanmamasıdır (Kalafat, 1995: 297-307). Kara iyeler arasında ters mesaj alan ve ondan kurtulabilmek için gitmesi istenince “kal” diyerek gitmesi sağlanan bir ruh vardır. İncelediğimiz yörede ölen bir kişinin defin işlemleri tamamlandıktan sonra geri evlerine başka bir yoldan dönen halk, önce cenazenin kalktığı eve varır ve bir süre oturduktan sonra kendi evine geçer. Yine incelediğimiz yörede halk, bayram namazından dönerken namaza gittiği yolun tersini kullanır (KK9).

Ölüyü olduğu gibi, tahta çıkmadan evvel kağanı da üç veya yedi defa otağının ölünde komutanlar havaya atar. Bazı yörelerimizde damat gerdek odasının kapısında gerdekten evvel üç defa havaya atılır. Zeki Velide Togan hocamızın hatıratından öğrendiğimize göre her mevsim eğitim başlamadan evvel Türkistan’da öğrenciler medrese kapısı önünde bu uygulamayı yaparlardı. Bundan amaç, Tanrı’nın yukarıda olduğuna ve yukarıya atılan şahsın kut bulacağı inancından hareketle kutlamaktır. Gaip âlemine bazı söz ve uygulamalarla mesajlar vermek halk inançlarımızda hayatın diğer safhalarında da vardır. Mezarlıkta yerin olmadığı mesajını vermek ölümden sonra hayatın devam ettiğinin bir göstergesidir (Kalafat, 2010: 397-398). Çamardı ve çevresinde de bu inanç birtakım pratiklerle devam etmektedir. İnanca göre Tanrı/ Gök Tanrı en yukarıda ve en ulu olandır. Sistemin en başındadır. Askere gidecek gençler bütün kutlamalar yapıldıktan sonra üç defa ya da yedi defa havaya atılır. Gerdeğe girecek damat, sünnet olacak çocuk için de aynı pratik uygulanır (KK10).

Anadolu’da olduğu gibi, Türk Dünyasının birçok yerinde, yas merasimlerinde Eski Türk İnançları’nda görüldüğü gibi “sine dövme” uygulaması vardır. Türklerin ölümlerinin defni sırasında yaptıkları merasimlere, yuğ töreni adı verilir. Bu törenlere, yuğcu, sığıtçı adı verilen hususi kişiler katılırdı. Bunların ilki, ölenin maceralarını hikâye edip anlatır, ikincisi ağlayıcılık görevini yerine getirirdi (İnan, 1976: 1, 18, 120). Kırgız Türkleri, biri ölünce, ölünün etrafında üç kere dolaşır tavaf ederler, ağlar ve sonra ölüyü yakarlardı. Kalan kemiklerini bir araya getirip toplar ve bir yıl geçtikten sonra, bu kemikleri mezara gömerlerdi. Ölü ardından ağlama, gerçek anlamda, bu sırada cereyan ederdi. Ölünün ağlayan yakınları “kara toprağa senin yerine ben gireydim” der, saçlarını yolar, ağıtlar yakar, mezar toprağının üstüne kapanır. Fakat İslamiyet mezara defin esnasında bir şeyler konulmasını yasaklarken,

ölümün ardından taşkınlıklar içeren acı belirtilerini hatta sesli ağlamayı bile uygun görmemektedir. Tasavvuf bilginlerine göre; “ölümün ardından, hayırlı olacağı inancından hareketle yemek vermek bir yere kadar doğrudur. Ancak, Muhammedilikte Kelam-ı Kadim okumak daha uygundur. “Toprak basıma keşke ben ölseydim” ve “sen ölmedin aslında ben öldüm” demektir. Sine dövme, saç yolma gibi uygulamalar dine aykırıdır. Bu tür ölüm arzusu, tam olarak kurban niteliğinde değildir. Fazla ağlamak bile dine aykırıdır (Güngör, 2004).

Türklerle ilgili bir yuğ törenini anlatan Stanislas Julien, bize gördüğü tören hakkında su malûmatı vermektedir:

“...Bir adam ölünce cesedini çadırına koyarlar. Oğulları, yeğenleri, ana, baba cihetinden akrabası hepsi birer koyun yahut çok sayıda sığırlar ve atlar öldürerek ona kurban ettiklerini göstermek üzere çadırın önüne uzatırlar. Sonra onun etrafında acıklı feryatlar kopararak atla yedi defa dönerler ve çadırın kapısına gelince bıçakla yüzlerini çizerler: O çiziklerden çıkan kanın gözyaşlarıyla karışarak aktığı görülür. Bu yedi defa dönmek bitince artık dururlar ve uğurlu bir gün intihap ederek ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı yakarlar. Bunların külleri toplanır ve ölü muayyen zamanlarda gömülür. Meselâ, bir adam ilkbaharda veya yaz mevsiminde ölürse, yaprakların çıkması ve ağaçların çiçeklenmesi zamanına kadar bekletilir. Muayyen zaman gelince bir çukur açılarak ceset oraya gömülür. Cenaze merasiminin icrası gününde, ölünün ilk vefat gününde olduğu gibi, ana, baba ve akrabası bir kurban keserek atla koşarlar ve yüzlerini çizerler. Gömülme merasiminden sonra mezarın yakınına taşlar konulur ve bir kitabe dikilir. Dikilen taşların adedi, ölünün hayatı boyunca öldürdüğü düşman sayısına eşittir. Eğer bir kişi öldürmüştü, bir taş dikilir. Kendilerine yüz veya bin taş dikilenler dahi yok değildir. Bir babanın, bir büyük kardeşin yahut bir amcanın vefatından sonra, oğul küçük büyük kardeşin yahut bir amcanın vefatından sonra, oğul küçük kardeş ve yeğenler, ölenin dulları veya kız kardeşleri ile evlenirler.” (Köprülü, 1966: 88-89). Çamardı ve civarı köylerde, bir kimse öldüğü zaman yakın akrabaları başına toplanır. İçlerinden ağıt yakmasını bilenler varsa onlar ölünün baş tarafına oturur ve ölen kimsenin yaşadıklarından hareketle ağıt yakarlar, gözyaşı dökerler. Eğer ki ölenin ardından aile fertleri arasında ağıt yakma kabiliyetine sahip kimse çıkmazsa, bunu, onlar adına yapacak kimseler bulunur. Para ile tutulan bu ağlayıcı ve ağıt yakıcılar, geri kalanların adına duyulan

acıyı, ayrılıktan çekilen üzüntüyü, ağıt yakarak terennüm ederler ve aralarında “aman aman, anam anam, oy oy, vay vay, ah ah” gibi çığlıklar atarak ortalığı göz yaşına boğarlar. Geride kalanlara baş sağlığı dilemeye gelenler için de, bu çığlıklar devam eder. Ölen kimsenin eşyaları ya arkadaşlarına ya ihtiyaç sahiplerine verilir ya da yerleşim yerinin dışında kimsenin göremeyeceği bir alanda yakılır (KK17). Ölen kimseden kalan halı, çeşitli ev eşyaları gibi miraslar ise camilere ya da Kuran Kursları’ na ölenin namına bağışlanır. Ayrıca ölen erkeğin eşi genç ise ölenin bekâr kardeşlerinden biriyle evlendirilir. Bundaki amaç dul kalmış kadını aile içinde tutmaktır (KK1, KK20).

Eski Türk hayatında görülen yuğ merasimlerinin daha sonra, Köktürklerde de görüldüğü ve devam ettiği bilinmektedir. Kitabelerde, Kül Tigin öldüğünde, bu yuğ töreni için geçen ifadelerde, yuğcı, sığıtçı, barak edici, bitig ölümünden uzun bir süre sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani ilk törenden sonra, asıl yuğ töreni yapılmıştır ki, bu da eski törenin devam ettiğini göstermektedir (Divitçioğlu, 1987: 96). Yuğ törenlerinde yüksek sesle ağlanıldığını İdil-Bulgar Türkleri (Fazlan, 1975: 286) ile Hazar ötesi Türklerinde de görmekteyiz (Aka, 1980: 215-216, 307-311).

Cenazeyi gömmeden önce yapılan işlemlerden biri de cenaze namazı kılmasıdır. İslamî usullere göre kılınan cenaze namazında hoca, üç kez “Hakkınızı helal ediyor musunuz?” diye sorar. Cemaatte bulunan insanlar da üç kez “Helal olsun.” derler. Ayrıca doğan çocuğa ad verilirken kulağına üç kez adı tekrarlanarak söylenir (KK19). Bu pratiklerde üç sayısının Türk inanç sisteminde önemli bir unsur olduğunu görmekteyiz.

Altay Türklerinin inancı olan Altay Kutay / Gök Tanrı inancında, kadınlar ölünün ardından ağlamazlar. İnanca göre, ölen kimseyi Kutay almıştır. O, ne yapacağını bilir (Kalafat, 1988: 15, 21-56). Anadolu'da muhafazakâr bazı aileler, ölüm münasebeti ile yapılan toplantıda saç yolmak, yüz yırtmak, ağlarken taşkınlık göstermeyi, “isyan” olarak nitelendirir ve doğru bulmazlar. Bu tür davranışlarda bulunmak onlar için Allah’a isyan anlamını taşıdığı için insanın günah işlemesine sebeptir.

Radloff, Altay ve Türk boylarında ölüm münasebetiyle yakılan ağıtları anlatırken, genç ölülerin ellerine kına yakıldığını belirtmektedir (Radloff, 1954: 132, 268). Orhun Abideleri'nde; yastaki milletin saçını, kulağını kestiği belirtilmektedir.

Türklerde ata ruhlarına, ata mezarlarına karşı büyük saygı beslenir ve onları kızdıracak hareketlerin yapılmasından kaçınırdı. Kendilerine yardımcı olmalarını sağlamak, hiddetlerini üzerlerine çekmemek, sevdiklerini beraberlerinde alıp götürmelerini önlemek için, onları memnun edecek hareketler yapmaya dikkat ederlerdi. Ölüm sırasında veya ölümden sonra bunu, üzüntülerini göstermek yolu ile ortaya koyarlardı. Çamardı yöresinde ölen kimsenin ailesi ve yakın akrabaları yaslarını belli etmek için en azından ölen kişinin vefatının seneyi devriyesine kadar başını kara renkli örtülerle kapatır, elbise rengini hep karadan yana kullanırlar. Zaten açık renkte bir elbise giydiğinde halkın diğer kesiminden olumsuz tepkiler alır (KK15). Kara renk birçok mitolojide olumsuz, karamsar anlamları ifade eder. Türklerde kara renk genellikle şu anlamlarda kullanılmıştır:

- 1- Kuzeyde olan bir yer(şehir, ırmak, göl vs.) ya da kuzeyde yaşayan bir topluluk.
- 2- Şiddet, güç ve yoğunluğu ve gerçeği vurgulamak için.
- 3- İyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için.
- 4- Yas, ölüm gibi insanın hayatında meydana gelebilecek üzüntü verici hususları ifade etmek için.

Olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için (Çoruhlu, 2011: 220).

Yer altı dünyasındaki birçok unsur kara renkle ifade edilir. Öte yandan kara renk, Türk dünyasında yaygın bir biçimde ölümün, ölümden duyulan yasin ifadesidir. Mezarlara kara renkli paçavra ya da flama asılması, “Dede Korkut” gibi önemli eserlerde yas olan evden söz edilirken ‘ kara göklü otağ’ tabirinin kullanılması (Genç,1997: 42) yine aynı kitaptaki hikâyelerden birinde (Dirse Han Oğlu Boğaç Han

Hikâyesi) oğlu-kızı olmayan hanın kara çadıra konulması gibi hususlar kara rengin ölüm, yas ve üzüntünün ifadesi olduğunu bize göstermektedir (Ergin, 1997: 80-81).

Kara rengin yas ifadesi oluşuyla ilgili birçok örnek vardır. Ahmed bin Mahmud'un Selçukname isimli eserinde Sultan Melikşah' ın oğlu Davud' un ölümü(12 Mayıs 1082) üzerine tutulan yasta kara renk karşımıza çıkar:

Türklerin hepsi İsfahan' da toplandılar, saçlarını çözdüler, ölünün önüne ağlayıp sızlayarak gittiler. Bütün kadınlar, maiyet ve hizmetkârlar da böyle yaptılar. Atlara kara çullar (hayvan örtüsü) giydirdiler. Saçlarını ve kuyruklarının kesip, eyelerini ters vurdular. Melik Şah yemekten ve içmekten vazgeçti, ağlayıp sızlayarak sabrı arkada bıraktı. Şehir halkı bütün evlerde ve çarşılarda yas ve matem üzerine birleştiler, yedi gün bu durumda kaldılar (Merçil, 1977: 140).

Yöredeki ölümle ilgili yas tutma şekillerine benzer uygulamalara Anadolu'nun bazı yerlerinde de rastlanmaktadır. Ağrı, Bitlis ve Hakkâri çevresinde yas, cuma gününe kadar sürer. Buna, "Cumaya teslim etmek" denir. Bundan sonra, yas tutanların yas tutmaması, yastan çıkması gerekir. Aksi halde, günaha gireceğine inanılır. Bu inanç ve pratikte, Türk inançları arasında yer alan küçük aş'ın izi görülmektedir. Cuma namazı, burada merasimin yerini alır. Ağrı köylerinde, yasta olan kadın kara renkli elbise giyer. Zülüflerini toplayıp kimseye göstermez. Yüzünü yırtar, kanatır. Elbiselerini ters giyer. Kırk gün yas tutar. Bunu yapmayanlar hem ayıplanır ve hem de o kişinin basına felâketlerin geleceğine inanılır. Ayrıca, ölenin ruhunun da eziyet çekeceği, huzursuz olacağı düşünülür. Bitlis'te, ağıtçı kadınlar ağlayıp acınır ve ölen için methiye niteliğinde sözler söylerken yaslı ailenin kadınları da, saçlarını keserler. Bu şekilde, ölene saygı gösterildiğinde, duyulan acıyı ifade ettiklerine inanırlar. Malatya'nın Darende kasabasında, ölenin ardından tutulan yas kırk gün sürer. Bununla beraber, aile ilk bayrama kadar da yaslı sayılır. İlk kırk gün içinde, erkekler tıraş olmaz. Ölü aş, ölenin evinde yenir. Komsular, bu eve yedi gün yemek taşır. Yedi gün sonra, ocak yakılır ve ölü evinin ocağında helva pişer. Helva kokusunun etrafı sarması sağlanır. Helva konu/komsuya dağıtılır. Yas'ın kırkinci günü, yine aş verilir, mevlût okunur ve fakirlere para dağıtılır. İlk bayram ile, yastan tamamen çıkılmış olur. Başlangıçtaki inançlarımızın kalıntısı olan bu işlemler, Darende'de hâlâ yaşamaktadır.

Damal Dadalı Türkmenleri'nin halk inancına göre “Cuma bütün canlıların cinlerin ibadete durduğu gündür” Anadolu'da namaz kılındıktan sonra seccadenin köşesi katlanır. Aksi halde aynı seccadede cinlerin namaz kılacağı inancı vardır.

Dadalı Türkmenleri'nde Cumaya has başka inançlar da vardır. Bu inançlar batı Türklüğünde çok yaygındır. Buna göre helva pişirilir, pisi kızartılır, fakir evlere “cumalık” gönderilir. Cumalık, süt, yoğurt, yemek gibi şeylerden oluşur. Ruhların evlerini kontrol ettikleri inancı vardır. Bu itibarla hazırlıklı olunur. Tunceli'de, ölenin mezara defnedilmesinden bir yıl sonra mezarlıkta ziyafet verilir. Bu ziyafete akrabalar ve bütün komşular çağrılır. Ölenin ruhunun bundan memnun kalacağına inanılır. Bu bir cins, aş dökme, ölü aş dökme veya büyük yoğ diye bilinen, atalardan kalma inancın devamıdır. Amaç, ata ruhlarını memnun etme, onların rızasını kazanma inancına dayanır. Bitlis'te, yas eviyle ilgilenen komşu sıralamasında, yedinci günde sıra kime gelmişse, o kişi yaşlı aile erkeklerini alıp traşa götürür. Böylece, o ailenin acısının paylaşılmış olduğuna inanılır. Bu bir nevi “yas kaldırma”dır. Yedinci günde bu hareket ile yastan çıkılmış olur. Sakalın kesilmesi de yeni bir günün başladığına, yeniden doğulmuş olduğuna işaret eder. Yeniden dirilmek, sembolik biçimde de olsa bir inanç olarak bu şekilde kendini göstermektedir. Elâzığ, Kars, Ağrı ve Hakkâri'de, Malatya ve Sivas'ta, ölen kardeşin esini alma veya ölen gelinin kız kardeşiyle evlenme ile ölenin ruhunun rahat edeceğine, huzur bulacağına inanılır. Bu eski bir Türk inancıdır (Divitçioğlu, 1987: 158-160; Kafesoğlu, 1987: 15-17).

Yörede mevta, mezara baş kibleye yani güneeye, ayaklar kuzeye, gövde de doğuya bakacak şekilde yerleştirilir. Orada bulunan herkes mezara eliyle de olsa toprak atar, bunun çok sevap olduğuna inanılır (KK19). Müslüman Türk destanları arasında Şamanizm unsurlarını en çok muhafaza eden “Manas” destanında Han Köketey, halkına “...Başımı doğuya yöneltiniz...” diye vasiyet etmişti (İnan,1995:181).

Cenaze gömülüp cemaat gidip hoca yalnız kalınca hoca ölünün isminden bahisle (Ey falan oğlu falan şeklinde) ilgili ayetleri okur. Yörede bu işe “talkın verme” denir. Yörenin bazı köylerinde hocanın, ölüye, sorgu meleklerine hesap vermesinde yardımcı olduğu bu uygulama ile ilgili bazı inançlar vardır. Bu esnada hocanın ayağının altında toprağın sarsılması ölünün hesabını verdiği şeklinde açıklanır (KK2, KK14).

Manas Destanı'nda, Kökötay ölürken elbiseleri yoksullara dağıtılır. Yayalara at, yoksullara giyecek verilir. Etlı pılav ve ayrandan oluşın ölü asına kâfir Müslüman demeden herkes çağrılır (Yardımcı, 1996: 8-11). İncelediğimiz bölgede, ölenin giysileri var ise, aileden muhtaçlara verilir. Haramdan uzak duran, ibadetini yapanlar caminin imamı, müezzini tercih edilir. Muhtaçlardan mevtanın cami arkadaşlarına öncelik verilir. Mevtanın varsa bastonu arkadaşlarından birine verilir. Aynı şekilde pantolonu, kazağı, gömleği almak isteyen fakirlere, muhtaçlara verilir (KK1).

Çamardı' da, ata mezarlarına, Orta Asya'da olduğu gibi, büyük saygı gösterilir. Mezarlar, ya bağların içinde, ya dağ tepelerindedir. Halk, bu mezarları ziyaret edip kurbanlar keser ve ağıt yakarlar. Arefe günlerinde mezarlıklar ziyaret edilir ve her mezara mevtanın yakınları tarafından şeker bırakılır (KK7). Bu da, eski Türk hayatında ruhları memnun etme inancının, Çamardı' da görülen izleridir.

2. KURBAN, ADAK, SAÇI VE BEREKET TÖRENLERİ

2.1. Kurban, Adak ve Saçı

Türkler, ata ruhlarını, muhtelif fonksiyonlar yüklenen iyeleri, Tengri'yi memnun etmek, onun rızasını kazanmak, yardımını sağlamak, istediklerini ona kabul ettirmek için kurban keserler ve saçı yaparlardı (İnan, 1976: 46-54; Ögel, 1988: 125). Bu inançların izlerine ve yeni renklere boyanmış şekillerine Çamardı yöresinde, hemen her yerde rastlanır.

Kurban ve adak için seçilen hayvanlara Türk hayatında ıduk denirdi. Adak için seçilen ıduk hayvanın yünü kırılmaz, yüke koşulmaz, sütü sağılmaz, başıboş bırakılırdı. İduk olarak / seçilen hayvan / ve bu şekilde, kurban edileceği ana kadar muhafaza edilirdi (İnan, 1976: 617-18). Yörede, kurban için seçilen hayvanların beslenmesine, incinmemesine itina gösterilmesi, kurban edilmeden önce yem ve tuz verilmesi, sevilmesi, ekine veya bostana girerse bile hoş karşılanması, başlangıçtaki inançların bir devamı niteliğindedir. Dün olduğu gibi bugün de Yaratana bir “şükran” niteliğinde kesilen kurbanların yanı sıra, dilek ve adak için de kurban kesmek devam etmektedir (KK1, KK3, KK5).

Saçı da, eskiden muhtelif olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhlara sunulan ve onlar adına, onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan cansız nesnelere / yiyecek, içecek, bez gibi (İnan, 1976: 345-415, 418) verilen addır. Saçılar, öz itibarıyla bir cins kurban niteliği taşır. Türk düğünlerinin her safhasında “saçı” vardır. Düğün veya evlenmenin diğer adı “hayırlı iş”tir. Taraflar ellerinden geldiği kadar hayır işlemeğe çalışırlar. Herkes memnun edilmeğe ve herkesin rızası alınmaya çalışılır. Çamardı’ da gelin evden çıkarken kapı eşiğine geldiği zaman kapı, genelde gelinin erkek kardeşleri tarafından bağlanır. Kapının başında duran kişi “ bu kapı açılmıyor, kapıyı açmak için oğlan evinden bir yiğit aranıyor” der. O sırada damadın amcası ya da dayısı kapıya doğru yaklaşır ve kapıyı bağlayan kişinin cebine para sıkıştırır. Eğer kapının başında duran kişi bu paradan daha fazlasını isterse pazarlık bile yapar. Fakat iş çok uzayacak olursa devreye aile büyükleri girer ve kapı açılır (KK3, KK7, KK10). Sorgun'da, bu hediyeye “töre” denir (Doğan, 1990: 130). Iğdır'da ve Azerî Türklerinde, “kapı pulu” veya “kapı basması” adı altında benzeri bir uygulama vardır (Makas-Kalafat, 1993: 80-81). Saçı sadece, düğünlerde değil,

hayatın her safhasında görülür. Çocuk dünyaya gelince, ilk defa saç tıraşı olunca, ilk dişi çıkınca, konuşmaya başladığında, sünnet olunca ailesi “saçı” yapar.

Çamardı ve köylerinde gelinin eve girişi sırasında, yörede erkek tarafı onun için birtakım saçılar dağıtır. Bunlar, kurban kesmek, lokum-bisküvi ya da şeker dağıtmak ve benzeri gibi uygulamalardır. Amaç, eve giren gelin ile güveyin birleşmesine mani olma ihtimali olan iyeler / cinler / arvaklar için bir tedbir almak, onları memnun ederek uzaklaştırmaktır. Bu saçılar sayesinde gelin ile güveyin birleşmelerinin kazasız sağlanmış olacağına inanılır. Orada, saç dağıtılırken her ikisi de, kaptığı saçıyı uğur ve bereket getireceği inancı ile saklar (KK3, KK8). Dolayısıyla, saçının buradaki ikinci fonksiyonu uğur ve bereket getiricisi oluşudur. En mühim fonksiyonu da gelin ile güveyin nesillerini sürdürücü, çocuk sahibi olmalarını sağlayıcılığına inanılmasıdır. Türk inançları içinde saçının bu fonksiyonu çok eskidir. Dede Korkut boylarında bunun sık sık örneklerine rastlanmaktadır (Genç, 1982: 175-183). Bütün bunlar haklaşmak, helâlleşmek; halk arasındaki husumeti engellemek, kıskançlığın yerine sevgiyi saygıyı yerleştirmek içindir. Damadın yüzüğü ya da ayakkabısı kaçırılıp sağdıçtan para alınması, Gelin Alayının önünün kesilmesi, gelin bohçasından akrabalara hediye çıkması veya yakın akraba için ayrı bohça hazırlanması ve hepsinden daha açık ve net olan damadın gelinin başına evin eşiğinden girmeden evvel ismi saçı olan para, şeker, kuru meyve saçması biraz önce bahsettiğimiz amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Saçılan bu nesnelere alınıp saklanmalarındaki sebep, alana uğur ve bereket getirdiği inancıdır. Çuvaş Türklerinde canlı cansız her şey kurban olabilmektedir. Mesela ekmek, horoz kurban olabilirler. Çamardı yöresi halk inancında da ana, oğluna “ dağlar, taşlar kurban ola sana oğul” şeklinde seslenir. Trafik kazasında arabası zarar gören şoför için, gadasını alsın kurbanı olsun’ denir (KK12).

Saçı inanç ve uygulamalarına sadece insan hayatının dönüm noktalarında rastlanılmaz. Ekinden evvel, biçimden sonra ilk mahsulde, koç katımında, yağmur ve güneş dualarında, binaya temel atılırken, binanın çatısı çatılırken de yaşanır. Halk bu uygulamaları bazen bir takvime bağlamış, bazen ibadet ile ve bazen de eğlence ile birleştirmiştir.

Yakut / Saha Türklerinde 21 Haziran’ı 22 Haziran’a bağlayan gece, Yaz güneşinin Dönümü Günü olarak kutlanır. O gün İhiak Bayramı, Saha Bayramı

şenlikleri yapılır ve çeşitli gösteriler sergilenir. O gün şamanlar bayram yerine Ak/beyaz elbiseleri ile çıkarlar. Çoranlar/Saçı konulan kaplar Al/kırmızı olur. Buradan alınan saçı, yere saçılır ve Saha halkı yerden toplu halde dilekte bulunurlar. Özel günlerde oda/ateşe kımız saçısı yapılır. Ayrıca kaymaklı ekmek de saçılır. Bu saçı döneminde sağlık, mutluluk ve benzeri şeyler istenir (Kalafat, 2010: 338).

Yakut/Saha Türklerinde bereketi celp etmek için ruhlara fert bazında da daima saçılar yapılır. Muhakkak toplu hareket edilmesi gerekemeyebilir. Avcı bir kimse ava çıkınca avının bereketli olması için ormanın ruhuna saçı yapabilir. Avcı balık avlamaya gidiyorsa suyun ruhuna saçı yapar. Saçılarda bolluk ve bereket için dua edilir. Bu arada Yakut/Sahalar yola çıkınca iyi bir yolculuk için ateşin ruhuna dua eder saçılar yaparlar (Kalafat. 2010: 339). Araştırma yaptığımız Çamardı yöresinde de yolculuğa çıkan kişi yolculuktan evvel, yolda seyahat esnasında başına gelebilecek kazaların önüne geçmek için bulunduğu yerdeki âmâlara, fakirlere, yetimlere sadaka verir (KK12).

Dünyaya gelen her canlı muhakkak ölümü tadacaktır. Çamardı ve köylerinde bir kişi öldüğünde, bu kişinin defin işlemlerinde hizmeti olanlara, mezarı eşenler ve diğerleri için yapılan ikramlar bir saçıdır. Yedinci, kırkinci, elli ikinci ve sene-i devriyede yapılan yedirmeler içermeler, çeşitli isimlerle dağıtılan lokmalar, okunan Kuran'ın yanı sıra çocukların, fakirlerin, hizmeti geçenlerin, konu komşunun ağırlandırları da geniş anlamda bir saçıdır. Bazen kişi ölmeden bunlardan bir kısmını vasiyeti ile belirlemiş olabilir. Hatta bu anlamda vakıflar kişinin hayattayken yaptırdığı çeşmeler, köprüler de ölümden sonra devam eden hayırlar anlamında bir saçı olduğunu düşünürüz.

Eynelli, Kavlakepe, Kızılören, Bekçili, Yeniköy, Çardacık köylerinde ölenler için kurban kesileceği gibi, kurban edilecek hayvan sığırsa hisselerden birisi de onun için ayrılabilir ve onun ruhu için dağıtılır. Bu köylerdeki inanca göre kişi Peygamberimiz(sav) için veya üstad kabul ettiği âlimler için de kurban kesebilir (KK1, KK16). Ahirete irtihal edenlerin ruhu için kurban kesme, başlangıçtaki Türk inançlarının bir devamından başka bir şey değildir. Amaç, ata ruhlarını memnun etmek, onların rızasını kazanmak inancına dayanır.

Kurbanın bilhassa adak kurbanının kanı hane halkının ve ilgilinin alınına sürülür. Bu uygulamada sürülen kanın baş ağrısını gidereceğine ve bası beladan koruyacağı inancı vardır (KK8). Sıladaki sevgili, teskeresi beklenen asker için adak adanır;

Çaya yendim ağlarım

Gülü deste bağlarım

Dediler yarın geldi

Koçu kurban bağlarım (Gökçeoğlu, 2002: 58).

Çuvaş Tengriciliğinde, akşam güneş battıktan sonra da kurban kesilebilmektedir. Kurban kesmeden evvel kurban edilecek hayvanın üzerine su ve un dökülür. Hayvan titrer ise, Tanrı'nın kurbanı kabul ettiğine inanılır. Çuvaş Türklerinde, canlı - cansız her şeyden kurban olabilmektedir. Horoz, ekmek, vs. kurban olabilirler. Kurbandan sonra hayvanın kanına parmak bastırılıp alınına dokundurulur. Daha sonra üç defa kutsal çamın etrafında dönülüp, adak beyleri anılır ve ibadete geçilir (Kalafat, 1988: 69-88).

2.2. Yağmur Duası

Eski Türk inançlarının bugünkü izlerinden birisi de, yağmur duası ile bağlıdır (Yaltkaya, 1936: 67-71). Orta Asya ve Sibirya'dan Anadolu yaylalarına, köy ve kasaba gibi yerleşme alanlarına taşınan bu inanç, varlığını göçebe ve yerleşik Türk hayatında hâlâ korumaktadır (Acıpayamlı, 1936).

Eskiden yağmurun yağmadığı zamanlarda, Kam adı verilen kimseler, Yada Taşı adı verilen bir taş vasıtasıyla istedikleri zaman yağmur yağdırırlar, bulutları hareket ettirirler ve gökten kar sağarlarmış. Kaşgarlı Mahmut, ünlü eserinde yaz günü böyle bir olaya tanık olduğunu kaydetmiştir (Atalay, 1985: 3-14). Manas'ta büyük cin seferi rivayetinde Almambet'in yağmur yağdırmak için Yada Taşı kullanarak bulutları efsunladığı anlatılır. Bu inanç, Türkler arasında son derece yaygın bir biçimde günümüze kadar yaşamıştır.

Eski Türk inançlarına dair derlemeler yaptığımız Çamardı yöresinde, belirli zamanlarda yağın yağmur suyunun da kutsiyetine dair ayrıca bir inanç vardır. Meselâ,

ilk Nisan yağmurları ile yıkanmak, bundan içmek, yoğurt mayalamak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, sirke yapımında kullanmak, yiyeceklerin üzerine serpmek, uğur ve bereket getireceği inancına bağlıdır. Ayrıca Nisan yağmurlarından içmenin tıpta çaresi olmayan hastalıklara bile deva olduğuna inanılır (KK5, KK11). Bugün bu inançlara; Elazığ, Sivas, Kilis, Tortum ve yörenin birçok yerlerinde rastlanmıştır (Tan, 1982: 469-79). Trabzon, Rize ve Bayburt illerinde de nisanın ilk yağmuru ile yoğurt mayalarlar. Bereketi, canlılığı, hayatı taşıdığına inanılan bu ilk yağmurun bir saçı niteliğinde yiyeceklerin üzerine serpilmesi de, su iyesi olan ruhu memnun etme amacını taşır (Kalafat, 2010: 346).

“Âmin alayları” “Dua alayları” halk kültüründe önemli bir yer tutar. Bu inancın bir tezahür şekli de “kalın Oğuz beylerinin el açıp alkış tutması” dır. Halk arasında “dua ordusu olmasa kılıç ordusu başarılı olamaz” sözü vardır. Dua ile ilgili bir hadisi şerifte “dua müminin silahıdır” buyrulmuştur. “Dualar kabul olmasa da dua edilmelidir, sevaptır” inancı vardır. “Dua etmeyen son nefesinde Kelimeyi Şehadet getiremez” inancı da yaygındır. Birçok halde dua ettirebilmek için çocuklar seçilir. Günahsız olanların duasının daha etkili olduğu inancı vardır.

Azerbaycan’da çocuklar Ramazan ayında “pay tapmak” a çıkınca bazı parçalar okurlar:

“Yukarı da bir ay var

Ucu Kızıl yay var

Peygamberin ocağında

Bize düşen bir pay var

Az verenin kızı olsun

Çok verenin oğlu olsun

Kapımızda toy olsun

Âmin, Âmin, Âmin...” diyerek Ramazan bayramını

Kutlar hediyeler alırlar.

Bir halk alkışına göre;

“Sıcaksa gölge ver

Soğuksa sıcak et

Koyunun kuzun

Var olsun

Ana bacın

Sağ olsun” denilirken hem bereket hem rahmet dilenilmiş olmaktadır.

Bekçili Köyü’nde, aşırı kuraklık olduğu zaman, halk “Ziyaret Tepe’ ye çıkar. “Ziyaret Tepe” sinin kutsallığına kabul eden halk, burada edilen duaların reddolunmayacağına inanır (KK12).

Çamardı ve çevresinde dolu yağmasını sona erdirebilmek için eski bir ayakkabı dışarı ters çevrilmiş halde bırakılır. Bunun dışında bıçak, keser, orak gibi demirden yapılmış aletler dışarı atıldığında dolu yağışının duracağına inanılır (KK17).

Yurdumuzun birçok yerinde de yağmurla ilgili benzer inançlara rastlamaktayız. Erzurum ve çevresinde ayın gökte donuk gözükmesi halinde o gece yağmur yağacağına inanılır. Güneşli havada yağmur yağarsa, o sırada kurdun doğurduğuna inanılır. Bu çevrede, yağış çok olur ve zarar verirse, onun o yağmurdan, doludan, çamurdan yapılacak bir kurbağa ile duracağına inanılır. Kurbağa, Kible'ye bakan bir duvar deliğine konursa, yağmur kesilir, yağmazmış Urfa'da, böyle durumlarda şemsiyeyi açıp kapamak suretiyle yağmurun kesileceğine inanılır (Çini, 1980: 13-17). Samsun yöresinde dolu yağarken saç ayağı dışarıya ters atılır ise, dolunun duracağına inanırlar.

Türkmenistan'da yağmurun pîri Burkut Ata'dır. Yağmur duası için yapılan dinî uygulamalar Burkut Ata efsanesi ile izah edilmektedir (Kalafat, 1997). Özbekistan'da rüzgârın pîri olarak Haydar bilinir. Haydar rüzgârı yönlendirme gücü olan bir pirdir. Haydar Pir'in yardımını celbetmek için Özbek çiftçisi harmanından ona pay verir. Haydar saçın kâhkül kısmı ile temsil edilir. Rüzgâr çağırma için kötü ruhları kovmak için taslar birbirine vurularak “ses” çıkarılır. Kurbağa yağmur ve su sembolü olarak

bilinir. Haydar kültünün evvelinde de rzgrn piri uzun saçlı olarak tahayyül edilir ve “Vota” olarak bilinir (Garayev, 1997). Yağmurun yağması ve durması ile ilgili Anadolu uygulamalarında da kurbağanın yeri vardır. Sivas yöresinde ise “Karayel Dsekleri” vardır. Bunlar kutsal meknlardır. Güneyden gelen ve karları eriteceği için “hayırlı yel” olarak kabul edilen yelin esmesi için, bu meknlara ekmek, rek gibi yiyecekler bırakılarak yapılır (zen, 1996: 50).

Yağmur duası, evveli, esnası ve sonrası ile bir bütündür. Bu bütüne yağsın; yağmur, kar, dolu, fırtına ve benzeri tezahür şekilleri, güneş tutulması, yıldırım, şimşek, gök gürlemesi ve bulut hareketleri ile ilgili inançlar da dhildir. Bu inançları, yağmur dileği ile ilgili olarak yapılan uygulama ve sarf edilen ifadelerden izleyebiliyoruz. Bunlar sosyolojik bir kural olarak eski inancın yeni olanın içinde erimesi veya şekil değiştirerek varlığını sürdürmesi şeklinde yaşamaktadırlar. Bu özelliği ile yağmur duası, ana dilleri ve doğma dinleri farklı olsa da Türk kltrl halklar arasında yaşamaktadır. Bu özelliği ile yağmur duası bu kültür için bir kod’dur (Kalafat, 2010: 354).

1.3. Muhtelif Konularla İlgili Yöreye Ait Diğer İnançlar

Yörede bir düğün merasimlerinde oğlan evinde, yeni yapılan evin temelinde, çocuğun doğumunda, çocuğun saçları çıktıktan sonra, yeni bir araba alındığında, kaza ve belaların atlatılmasından sonra, bir iş sahibi olununca kurban kesilmektedir (KK1). Bugün İslamiyet ile de uyum içinde olan kurban kesme inancı eski Türk inançları arasında da yer almaktaydı.

Araştırma yaptığımız yörede akşam vaktinden sonra evden dışarıya soğan, acı biber, tuz, sarımsak verilmediğini gördük. Bunun temelinde ise akşamüzeri acı biber veya soğan verilirse o evden yakın bir zamanda birisinin öleceğine veya o eve acı bir haberin geleceği inancı hâkimdir (KK12).

Halk inançlarımızda bağlanmak ile kilitlenmek veya bağlanılmak ile kilitlenilmek muhtemelen aynı şeylerdir. zerinde durulan bağlanılmak engellenmek, engellenilmek anlamında olmalı, bağı kurulmak değil de bağlanılmak suretiyle temasın, ilişkinin, münasebetin bağıntısı kesilmesi anlamında olduğunu düşünüyoruz. Anadolu’da kırdaki kalan hayvanlara kurtlar tarafından paralanacakları için Kurtađđı bağlanırken, Ballıyan Türkmenlerinde kötü kişinin de ağzı okunarak bağlanabilir.

“Ağız Bağlama” isı için bilen kişi iki muska yazar, bunlardan birisi “ulu ağaç” altına gömülür, diğeri esiğın altına konur (Şehhüseynoğlu, 1991).

Tespit ettiğimiz, yöreye ait uygulamalardan birisi de buğday başaklarından oluşan orta boyda buğday demetinin evin duvarlarından birine asma uygulamasıdır (KK5).

Yörede toplum içinde öyle kişiler vardır ki bu kişilerin bakışları ve deyişleri ne mal bırakır ne can. Bu derece nazarı keskin olan insanlara “nazarkeş” adı verilir. Yörede böyle insanların nazarından korunmak için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Kendisinde nazar kudretinin kuvvetli olduğunu bilen birisi güzel ve şirin bir çocuğu severken “pasaklı”, “çirkin” gibi ifadeleri kullanır ki nazarı isabet etmesin (KK6). Bu durum eski Türk inançlarında insanların kendilerinin de hâkim olmadıkları “eş ruhun” önüne geçmek için aldıkları tedbirleri akıllara getirmektedir. Ayrıca yörede nazardan korunmak için bir miktar eşek pisliği naylon içine sarılarak cepte taşınır. Bu tür inançlar ise Totemlik inançlara ait unsurların şekil değiştirmiş halleridir. Yörede nazardan korunmak için alınan önlemlerden birisi de çocuğun kazağına, hayvanın yularına, arabanın camına takılan nazar boncuğudur (KK6).

Yörede nazar boncuğuna dair inançların eski Türk inançlarıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim 11. asırda Kaşgar Türklerinde, Oğuzlarda ve Altay Türklerinde bu inancın değişik şekillerde yaşadığı tespit edilmiştir (Sümer, 1983:108-109).

Yörede nazara dair bir başka uygulama ise adına “üzerlik otu” denilen bitkinin kurutulduktan sonra ateş küreğinde yakılarak dumanının nazar değilen kişiye solutulmasıdır. İnanca göre bu şekilde yapıldığında o kişi üzerinde var olan nazar ortadan kalkacaktır. Ayrıca bu uygulamanın yörede tespit edilen değişik bir şekli de şu şekildedir: üzerinde nazar olan bir kişinin elbisesinden bir parça alınarak yakılır ve dumanı o kişiye solutulur (KK4). Bu uygulamalarda ateşin temizleyicilik ve arındırma işlevlerinin devam eden izlerini görüyoruz.

Moğolca büyük erkek kardeş demek olan “aka” kelimesi Türkçede ağa şeklinde kullanılmaktadır. Büyük erkek kardeş ve önemli kuruluşların başında idareci olarak bulunanlara da ağa dendiğini görmekteyiz (Sümer, 1985; 58). Çamardı ve birçok köyünde özellikle de yaşlı kimselere hitap edilirken isimlerinden sonra “ağa”

kelimesi eklenir ki (Ahmet Ağa, Mehmet Ağa gibi.) bu ifade hitap edilen kişiye saygının ifadesi olarak bilinir (KK21).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİ

Halk arasında bazı hastalıkların sebebi birtakım gizli güçlere bağlanmaktadır. Bu tür hastalıkların tedavisinde her ne kadar öncelik tıp alanına verilse de devanın bazı ocaklarda bulunduğu inanılır. Bu yüzden bazı hastalıkların tedavisini eski Türklerde şamanlar yaparken, günümüzde ise medrese eğitimi almış bazı hocalar bu işi üzerlerine almışlardır.

İncelediğimiz Çamardı yöresinin Bekçili Köyü'nde dudak uçuklarını, ellerde ve dillerde çıkmış sivilceyi (Halk buna temriye der.) okuyup üfleyerek ve sorunlu bölgenin üzerine çeşitli yazılar yazarak tedavi eden kam özelliklerini yansıtan kişiler vardır. Eğer temriye insanın mahrem bölgelerinde ise o zaman bu kam ruhuna sahip kişi sıradan bir merhem üzerine okur ve bu merhemi kullanması için hasta olan kişiye verir (KK1, KK3, KK4). Söz konusu inanç Orta Asya Türkleri arasında mevcut eski bir inancın aynen günümüzde devamıdır.

Araştırdığımız yörenin Bekçili Köyü'nde insanların ayak, el, boyun kırılmalarında bu kırıkları tedavi eden (Halkın tabiriyle sınıklayan) bir kişi vardı. Bu kişi öldükten sonra yaptığı vazifeyi aynı şekilde eşi devam ettirmektedir (KK11). Yörenin Çardacık Köyü'nde insanların vücudundan onların sağlığı için kan alan bir kişi vardır. Yörede bu kan alma işine "bıçak atma" adı verilir (KK1).

Yörede büyü-muska işleriyle uğraşan kimseler mevcuttur. Yöre halkının çeşitli psikolojik rahatsızlıklarında müracaat edilen bu kimseler yöre halkınca mübarek olarak kabul edilmiştir (KK7).

Çamardı' da sürekli başı ağrıyan, başına güneş geçen kişiler yoğurt suyuna yatırılır. Şöyle ki hasta kimse üzerinde sadece mahrem kısımlarını göstermeyecek şekilde giyinir. Daha sonra yoğurt suyuna batırılmış çarşafıya sarılarak güneş altında terlemeye bırakılır. Birkaç saat bu şekilde tutulduktan sonra ılık suyla banyo yaptırılır. Bu uygulamalardan sonra hastanın iyileşeceğine inanılır (KK4, KK7).

Yörede renkli ve keskin bakış sahiplerinin kötü niyet beslemeleri halinde, baktıkları insan veya mala zarar vereceğine kesin olarak inanılır. Böyle kimselere "gök gözlü, nazarkuş" isimleri kullanılır (KK4). Nazarı def etmenin yollarından birisi de tütsüleme pratiğidir. Tütsüleme uygulamalarında kesin sonuç isteniyorsa nazarının

dokunduğuna inanılan kişiye ait bir bez parçasının mutlaka onun gözü önünde yakılması gerekir. Tütsüleme pratiğinde ateş iyesinin de rolü olduğu inancı vardır. Ateşin temizleyici ve koruyucu fonksiyonları devrededir.

Çamardı'da halktan bazı kimselerin göbekleri düştüğünde, hamile kalamadıklarında ya da bellerinde bir sıkıntı olduğunda bu konuda eli uz olan kimselerin kapısını çalarlar. Eski Türklerdeki kamların vazifesini üstlenmiş bu kimseler göbek kaldırma, bel çekme gibi pratikleri uygularlar (KK6, KK11,).

SONUÇ

“Çamardı’da Eski Türk İnançlarının İzleri” isimli bu çalışmamızda Çamardı ilçesi ile ilçeye bağlı köy ve kasabalardaki sosyal hayatta var olan inançları, Türklerin eskiye ait inanç sistemiyle karşılaştırdık. Buradan hareketle yörede varlığını devam ettiren eski Türk inançlarına ait pratikleri tespit etmeye çalıştık. Yörenin gelenek ve görenekler konusunda gelişen ve şehirleşen pek çok yöreye göre hâlâ kendini muhafaza ettiği söyleyebiliriz. Özellikle kırsal kesimdeki köy yerleşmelerinin daha zengin bir içerikle bu gelenek ve uygulamaları devam ettirdiğine şahit olduk.

Eski zamanlara nazaran okuma yazma oranının, şehirleşmenin ve kültürel etkileşimin artmasıyla beraber Çamardı’ daki eski Türk inanç sitemindeki uygulamalar giderek azalma eğiliminde olsa da genelde orta yaş ve üstü insanların yaşamında bu uygulamalar halen devam etmektedir. Yörede inançlarla eski Türk inançlarını karşılaştırdığımızda pek çoğunda ikisi arasında benzerlik olduğunu görmemiz bizi Orta Asya’ daki kültürel mayanın yörede bozulmadığı kanaatine sevk etmiştir.

Çalışmamızı Halk Bilimi felsefesi ve metodunu esas alarak hazırladık. Dolayısıyla çalışmamıza gösterdiğimiz gayret ve hassasiyet de bu doğrultuda olmuştur. Tezimiz “İyeler, Kam ve Ocaklı”, “Törenler ve İnançlar” ve “Halk Hekimliği” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri de “İyeler, Doğum, Ad Verme, Kurban, Ölüm” gibi alt başlıklar altında değerlendirdik. Üç ana bölümden oluşan tezimizde ilk iki bölümle ilgili yörede çeşitli olarak zengin inanç motifleriyle karşılaşmamıza rağmen “Halk Hekimliği” bölümünde beklentimizin altında bir netice aldık. Türk inanç kültür tarihinin ilk dönemlerine ait pek çok inançla karşılaştığımız Çamardı ilçesini bu kapsamda incelerken Anadolu’ nun birçok bölgesinde de bu inançların izlerine ulaştık. Dolayısıyla eski Türk inançlarının Anadolu coğrafyasının hemen hemen tamamına sirayet ettiğini de söyleyebiliriz.

Başlangıçtan beri var olan Türk inançlarının izlerini tespit ve tasvir etme ile ilgili bu çalışmamızda derlediğimiz örnekleri çeşitli başlıklar altında izah etmeye çalıştık. Sonuç olarak, ele aldığımız bu yöredeki inançlarla ilgili yaptığımız çalışmadan, Orta Asya’dan Anadolu’ya göç etmiş olan atalarımızın taşıdığı eski Türk inançlarının bugüne kadar, yöremizde bazı değişikliklerle de olsa devam ettiği sonucuna ulaştık.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, Orhan (1964), *Türkiye’de Yağmur Duası*, Ankara.
- Ahmed Bin Mahmud (1977), *Selçukname*, İstanbul.
- AKA, İsmail (1980), “Din ve Dini İnanışlar Hazar Ötesi Türklerde”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 215-216, s. 307-311.
- AKALIN, Mehmet (1979), *Tarihi Türk Şiveleri*, Ankara.
- AKTAŞ, Ali (1999), “Amucularda Ölüm Olgusu Üzerine”, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, Sonbahar Sayısı, s. 74-80.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1987), “Köroğlunun Zuhuru ve Onun Bingöl ile Olan Münasebeti”, *Sultan Baba ve Köroğlu*, Elazığ, s. 55-61.
- ANOHİN, A. V. (2006), *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (çev. Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova), Konya.
- ARAZ, Rifat (1995), *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara.
- ATALAY, Besim (1985), *Divan-ı Lügat’it Türk Tercümesi*, Ankara.
- BAŞAR, Zeki (1972), *Erzurum’da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara.
- BAŞBUĞ, Hayri (1984), *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmançlar*, Ankara.
- BAŞBUĞ, Hayri (1986), *Aşiretlerimizde At Kültürü*, İstanbul.
- BAŞER, Sait (1988), *Türk Münevverinin Müşterek Fikir ve İnanç Zemini*, İstanbul.
- BİLHAN, Saffet (1988), *Eğitim- Bilim-Sanat*, Ankara.
- BULUÇ, Saadettin (1942), “Şamanizm”, *Türk Amacı*, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1953), *Türk Onamastiğinde “At Kültü”*.

- Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum*(1974), 1973 İl Yıllığı, İstanbul.
- ÇELİK, İ.H (1978), Hilvandaki Ziyaretler, *Harran Kültürü ve Folklor Dergisi*, S.17, s. 14-7.
- ÇİNİ, M. (1980), “Urfa’ da Göz Değmesi, Nazar ile İlgili İnançlar”, *Harran Kültür ve Folklor Dergisi*, s.68
- ÇORUHLU, Yaşar(2011), *Altaylardan Anadolu’ya Şamanizm*, İstanbul.
- DİVİTÇİOĞLU, S.(1987), *Kök Türkler*, İstanbul.
- DOĞAN, D.(1990), *Bütün Yönleriyle Sorgun*, Ankara.
- DONUK, A.(1988), *Türk Devletinde Kutsiyetin Kaynakları*, İstanbul.
- EBERHARD, D.W.(1942), *Çin’in Şinal Komşuları*, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1986), Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Adet ve Ananeler, *Türk Kültürü Dergisi*, S.280, s.491-500.
- ELÇİN, Şükrü(1977), *Anadolu’da Köy Ortaoyunları*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- ERGUN, Pervin (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara.
- ERSOY, Ruhi(2000), Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller, *Milli Folklor Dergisi*, S.54, s.86-101.
- ESİN, E.(1979), *Türk Kosmolojisi*, İstanbul.
- FAZLAN, İbn(1975), *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, İstanbul.
- FERZELİYEV, T. – ABBASOV, T. – HACIYEVA, İ.(1996), *Türk Dilinden Dualar, Beddualar, Yeminler*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- GARAYEV, Mehmet Kulu(1997), *Özbeklerin Rüzgar ile Alakalı Mitolojik İnançları*, Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Ankara.

GENÇ, R. (1996), Eski Türk Ziyaretleri ve Diş Kirası Adeti; *İkinci Milletlerarası Türk Folklor Kongresi(Bildiri)*, Ankara.

GÖKALP, Ziya (1976), *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul.

GÖKÇEOĞLU, Mustafa(2002), *Manilerimiz*, Lefkoşa.

GÖMEÇ, Saadettin (1985), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*.

GÖMEÇ, Saadettin (1998), Eski Türk Dini, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Denizli.

GÜNAY, Ünver ve GÜNGÖR Harun (2007), *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007

GÜNEY, Ünver. – GÜNGÖR, Harun.(1998), *Türk Dini Tarihi*, İstanbul.

GÜNGÖR, Sebahattin(2004), *Tasavvuf Mektupları*, Burhaniye.

HEYET, Cevat(1996), Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri, *Nevruz ve Renkler*, Ankara.

İLTAR, Gazanfer (2003), Eski Türklerde Miras Kültürü ve Günümüzde Yansımaları, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.27, s.11-19.

İNAN, Abdulkadir (1966-69), *Dede Korkut Kitabında Eski İnançlar ve Gelenekler*, Türk Kültür Araştırmaları.

İNAN, Abdulkadir (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul.

İNAN, Abdulkadir (1998), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.

İNAN Abdulkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara.

KAFALI, Mustafa(1996), *Türk Kültüründe Renkler*, Nevruz ve Renkler, (Haz. S. TURAL - E. KILIÇ)

KAFESOĞLU, İbrahim (1980), *Eski Türk Dini*, Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim(1987), *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2008), Van Gölü Havzası Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda Od/Ateş/Ocak İyesi, *Uluslararası Selçukludan Günümüze Akşehir Kongresi*.

KALAFAT, Yaşar(1988), Çuvaşistan- Başkurdistan- Tataristan Gezi Notları ve Çuvaşistan' da Tengricilik, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.113, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(1988). UFA Uluslar arası Türkiyat Kurultayı ve İdil, Ural-Altay Türk İnançları, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.110, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(1993), Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna, *1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu*, Antalya.

KALAFAT, Yaşar(1995), Türklerin Dini Tarihi Türk Halk İnançlarında Ters Motifi, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(1997), *Avrasya Türk Halk Sufizmi I*, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(1997), Orta Toroslar ve Türk Halk İnançlarında Adak, “*Alanya Tarih ve Kültür Semineri*”, Alanya.

KALAFAT, Yaşar(1999), Kırım- Kuzey Kafkasya, *Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(2001), “*Balkan Türklerinden Örneklerle Halk İnançlarımızda Saç*” 1. Uluslar arası Balkan Türkleri Sempozyumu, Prizren.

KALAFAT, Yaşar(2004), “Alanya Yöresinde Kilit-Bağ, Kilitlemek, Bağlamak”, *Alanya Tarih ve Kültür Semineri*, 2004.

KALAFAT, Yaşar(2004), *Altaylardan Anadolu'ya Kamanizm, Şamanizm*, İstanbul.

KALAFAT, Yaşar(2009), *Ağrı Yöresi Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda Su Kültürü*, AKM, Ankara.

KALAFAT, Yaşar(2010), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuat(1966), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara.
- MAKAL, Tahir Kutsi(1987), Halk Edebiyatında Azrail Motifi, 2. *Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir.
- MAKAS, Z. A. – KALAFAT, Y.(1993), *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*, Azerbaycan- Doğu Anadolu, Samsun.
- ODABAŞI, Abdurrahman(2004), Saçı Kara Aşireti Ağası, “Atabey Duası”.*Alanya Tarih ve Kültür Semineri*.
- ÖGEL, Bahaeddin(1988), *Türk Kültürünü Gelişme Çağları*, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (1995a), *Türk Mitolojisi I*, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1995b), *Türk Mitolojisi II*, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis(1991), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara.
- ÖZEN, Kutlu(1996), *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas.
- ÖZÖNDER, Cihat(1982), Türkiye’deki Kazak Göçmenlerinin Dini Yapıları ve Şamanizm Bakıyeleri, 2. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi*, Ankara.
- PİRSULTANLI, Şendik Paşa(2005), *Elden Obadan Eşitlediklerim*.
- POTAPOV, L.P. (2012), *Altay Şamanizmi*, (çev. Metin Ergun), Konya.
- RADLOFF, W.(1956), *Sibiryadan*, İstanbul.
- RADLOFF, W.(1983), Kazak Türklerinde Koyunculuk Hakkında Notlar, *Türk Kültürü Dergisi* (çev. A. Temir), S.240
- SAKAOĞLU, Saim(1996), Manas Destanı ve Anadolu Geleneğinde Kısrık Kadının Doğum Yapması, *Erciyes Dergisi*, S.226, s.5-7.
- SCHMIEDE, H. Achmed(2000), *Kitab-ı Dedem Korkut* Ankara

- SEYİDOĞLU, Bilge(2002), *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, , Ankara.
- SİNOR, Denis(1995), Türkler Tarafından Şerefliendirilen Bir Moğol Ruhı, *MSÜ Fen Edebiyat Dergisi*, İstanbul.
- SÜMER, Faruk (1983), *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, Ankara.
- SÜMER, Faruk(1985), Eski Türk Devletlerinde Ağa Unvanı, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.38, s.58-63.
- ŞAFAK, A.(1978), *Hakkari ve Civarında Dini ve Ahlaki Yaşayış Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi 20. Yıl Armağanı, Ankara.
- ŞEŞEN, Ramazan(1981), “Klasik İslam Kaynaklarına Göre Eski Türklerin Dini ve Şaman Kelimesinin Menşei”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10-11, s. 57-90, İstanbul.
- ŞEYHHÜSEYİNOĞLU, Hasan Nedim(1991), *Malatya Balyon Aşireti*, Malatya.
- TAN, Nail (1982), Türk Folklorunda Nisan Yağmuru, 2. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi(Bildiriler)*, Ankara.
- TANYU, Hikmet (1968), *Türklerde Taş ile İlgili İnançlar*, Ankara.
- TANYU, Hikmet (1980), *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara.
- TEKİN, Talat (1994), *Tonyukuk Yazıtı*, Ankara.
- TEKİN, Talat (1998), *Orhon Yazıtları*, Ankara.
- TEMİR, Ahmet (1983), “*Türkçe Kül Tigin ve Moğolca Od Çiğın Adları İle İlgili Tartışmalar Üzerine*”, Şükri ELÇİN Armağanı, Ankara.
- TOGAN, A. Zeki Velidi (1972), *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi*, İstanbul.
- TURAN, Osman(1978), Türk Orhon Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul.

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Şubat 1988, S.52, s.33-55.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1982), *Doğu Anadolu'da Ana Çocuk Bakımı ile İlgili Kültür Kalıpları*, S.223, s.659-670.

<http://www.camardi.gov.tr> E.T.(25.09.2015).

YALTKAYA, Şerafettin(1936), *Yat yahut Yağmur Taşı*, S.3, s.67-71.

YARDIMCI, Mehmet(1996), *Manas Destanında Geçen Halk Kültürü Değerlerinin Günümüzdeki İzleri*, *Erciyes Dergisi*, S.225, s.8-11,

KAYNAK KİŞİLER

1. Sinan YALÇIN (73 yaşında, emekli, Bekçili Köyü'nde yaşıyor, okuma yazması var.)
2. Hamdi YALÇIN (80 yaşında, emekli Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması yok.)
3. Yurdagül YALÇIN (63 yaşında, ev hanımı, Bekçili Köyü'nde yaşıyor, okuma yazması yok.)
4. Emine SOYLU(47 yaşında, lokantada çalışıyor, İstanbul'da yaşıyor, okuma yazması var.)
5. Ulviye YALÇIN (80 yaşında, ev hanımı, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması yok.)
6. Ganime YALÇIN(65 yaşında, ev hanımı, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması yok.)
7. Yakup PEŞİN (51 yaşında, esnaf, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması var.)
8. Hatun ÖZKAP (62 yaşında, ev hanımı, Çamardı'da yaşıyor.)
9. Necati YALÇIN(45 yaşında, taksi şoförü, İstanbul' da yaşıyor, okuma yazması var.)
10. Muhammet PEŞİN (85 yaşında, emekli, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması var.)
11. Nurcan ÖZÇELİK (37 yaşında, ev hanımı, Aydın'da yaşıyor, okuma yazması var.)
12. Yaşar YAVUZ (89 yaşında, çiftçi, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması yok.)
13. Abdullah YILDIRIM (81 yaşında, emekli, Bekçili Köyü'nde yaşıyor, okuma yazması yok.)

14. Ayhan KINACI (Çiftçi, Çamardı' da yaşıyor.)
15. Emine ÇAKIR (36 yaşında, ev hanımı, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması var.)
16. Kazım DİLKEKÇİ (101 yaşında, Çiftçi, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması yok.)
17. Adife ÖZÇELİK (85 yaşında, ev hanımı, Çamardı'da yaşıyor, okuma yazması yok.)
18. Fadime SOYLU (80 yaşında, ev hanımı, Kızılören Köyü' nde yaşıyor, okuma yazması yok.)
19. Hüseyin ÇAM (89 yaşında, emekli, Celaller Köyü'nde yaşıyor.)
20. Mehmet (Şiniklerin Mehmet) (70 yaşında, çiftçi, Çamardı'da yaşıyor.)
21. İbrahim KOÇ (90 yaşında, Çiftçi, Kavaklıgöl Köyünde yaşıyor, okuma yazması yok.)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ömer YALÇIN
Doğum Yeri ve Tarihi : Çamardı 1990
Medeni Hali : Bekar
İletişim Bilgileri : a.b.omer@hotmail.com
0506 614 91 12

EĞİTİM

2003-2006 Çamardı 75. Yıl Şehit Üsteğmen Çok Programlı Lisesi
2007-2011 Niğde Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü
2011-2015 Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı
2015- (Okuyor.) Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

İŞ DENEYİMİ

2013-2015 Ankara-Keçiören Özkent Akbilek Ortaokulu Türkçe Öğretmenliği (Halen devam etmekte).